

Міністерство освіти і науки України

**Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії

**Внутрішньополітична ситуація в Румунії та зміна політичної системи
у 1944-1947 рр.**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, групи 611

Спеціальності 014 Середня освіта. Історія

Сморжанюк Юрій Ярославович

Керівник: д.і.н., доцент Піддубний І.А.

Рецензент: к.і.н., асистент Руснак О.В.

кафедра історії України

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 4

від «29» листопада 2021 р.

Зав. кафедри _____ професор Сич О.І.

Чернівці - 2021

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПЕРЕХІД РУМУНІЇ НА БІК ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ	
1.1. Ситуація на фронті в липні-серпні 1944 р. та серпневе повстання 1944 року.	13
1.2. Вересень 1944 року. Підписання радянсько- румунського договору в Москві.	31
1.3. Румунські військові підрозділи в боях на західному фронті у вересні 1944р. – травні 1945 р.	36
РОЗДІЛ 2. ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В РУМУНІЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ	
2.1. Формування та діяльність національного уряду К. Сенетеску.	48
2.2. Радянська військова адміністрація в Румунії та співпраця з урядовими установами 1944-1945 рр.	55
2.3. Утворення кабінету П. Гроза.	65
РОЗДІЛ 3. ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКОГО УРЯДУ В ПОВОЄННИХ УМОВАХ	
3.1. Адміністративна робота та внутрішньополітичне життя 1946-1947 рр.	80
3.2. Зовнішньоекономічна діяльність уряду Румунії в 1946-	86

1947 рр.

3.3. Ліквідація королівської влади та проголошення 98
Народної республіки.

ВИСНОВКИ	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108
ДОДАТКИ	115

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРЛУС	Румунське товариство дружніх зв'язків з СРСР
БДП	Блок демократичних партій
ВМІ	Відділ міжнародної інформації ЦК ВКП(б)
КПР	Комуністична партія Румунії
НДБ	Національно-демократичний блок
НДФ	Національно-демократичний фронт
РМЗС	Рада міністрів закордонних справ
РНР	Румунська Народна Республіка
ЦК ВКП(б)	Центральний Комітет Всесоюзної комуністичної партії більшовиків
ЦК КПР	Центральний Комітет Комуністичної партії Румунії

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія встановлення прорадянських режимів у країнах Східної і Центральної Європи має важливе наукове значення, особливо для колишніх соціалістичних країн, в тому числі і для Румунії. Офіційна ідеологія комуністичного режиму значно вплинула на всі сфери життя країни, від економіки до культури. Окрім цього, приналежність Румунії до соціалістичного табору визначила трансформацію зовнішньополітичних відносин країни, її становище на міжнародній арені, а також вплинула на політику інших країн по відношенню до Румунії впродовж 1944-1989 рр. Для соціалістичних країн ця політика визначалася дружніми відносинами з Румунією, для всіх інших – їх погіршенням, що пов'язано із прагненням західних країн до «стримування» комунізму.

Важливим елементом встановлення нової політичної системи стало декларування радянською стороною, особисто Й. Сталіним, позиції невтручання у внутрішні справи Румунії та демонстрації усунення від влади короля і проголошення республіки в Румунії як акту народного волевиявлення. В ході Другої світової війни радянське керівництво змогло реалізувати план встановлення прорадянського уряду в Румунії, що не вдалося здійснити в міжвоєнний період. У реалізації даного задуму свою роль відіграли особи, що представляли міжнародний комуністичний рух і вважалися опозицією прямими агентами впливу у тогочасній Румунії. Не меншу роль відіграла і радянська військова присутність на території Румунії, адже після 1945 р. тут залишалися ще частини Червоної Армії, які вивели лише 1958 р., тобто після зміцнення становища прорадянського режиму.

Останній став результатом послідовних дій проникнення комуністів легальним шляхом до законодавчих та виконавчих органів влади, встановлення складів Кабінету міністрів за участю діячів комуністичного руху. В результаті боротьби за владу в країні склалася опозиція з представників "історичних"

партій, які намагалися боротися за політичний вплив. Певний спротив чинив король Мігай I, який намагався утримати в уряді осіб, на яких міг опиратися в своїх діях. Вперше в історії Румунії здобула помітний вплив у політичному житті королева-мати Елена, яка намагалася також контролювати дії короля та спрямовувати їх у вірне русло. Тим не менше представникам Комуністичної партії Румунії вдавалося діяти доволі успішно в плані створення партійних коаліцій, що дозволяло формувати відповідні уряди та вести роботу з видалення небажаних для майбутнього режиму елементів.

Ці дії були обмеженими в останні роки монархії і спрямовувалися на витіснення короля з влади. Проте, хоча королю та його родині і вдалося уникнути ув'язнення, все ж він намагався довести незаконність позбавлення його влади. Політична опозиція комуністам стала жертвою репресивної політики, яку проводили каральні органи Румунії спільно з радянськими після ліквідації монархії. Загалом радянське керівництво здійснило до кінця 1947 р. заходи, які зміцнили його вплив на політичне життя і політичне керівництво Румунії, встановивши бажаний режим у країні, що знаходилася безпосередньо на південно-західних кордонах СРСР. Методи, якими було здійснено цей захід і зараз залишаються необхідними для вивчення з точки зору їх можливого застосування, наразі проти України та визначення прийомів протидії їм.

Хронологічні межі дослідження визначаються періодом з середини 1944 року до завершення 1947 року, впродовж якого відбулося зміцнення позицій Комуністичної партії в політичному житті Румунії та отримання нею влади в країні в результаті фактичного державного перевороту.

Початковий період визначається серпнем 1944 р., часом припинення Румунією бойових дій проти Об'єднаних Націй з наступним переходом на бік антигітлерівської коаліції. В ході бойових дій румунські військові взяли участь в операціях по звільненню території Румунії, Угорщини та Австрії, повернувши при цьому території, втрачені за Другим Віденським арбітражем.

Завершення бойових дій дало змогу розширити рамки активного політичного життя та обрати новий парламент, до складу якого потрапили

також "агенти впливу" радянської сторони. Опір короля, відомий в цей час як "королівський страйк" не дав можливості зберегти старий режим, що послабило вплив "історичних партій" та їх місце в житті країни, посиливши позиції комуністів при владі. Підписання Паризького мирного договору з Румунією, що остаточно визначив повоєнні кордони країни став відправною точкою для послідовних дій з усунення від влади короля Мігая I та заміни монархії республіканською формою правління. Власне ліквідація монархії є верхньою хронологічною межею даної роботи. З метою повноцінного опису та аналізу подій автор подекуди виходить за межі нижньої та верхньої хронологічної межі.

Територіальні межі роботи обумовлені регіоном дослідження, тобто територією Румунії, остаточно конфігурація кордонів якої склалася в ході Другої світової війни та була затверджена повоєнними мирними договорами. Нові кордони відрізнялися від кордонів "Великої Румунії" міжвоєнного періоду на північному-сході та південному-сході країни.

Метою роботи є вивчення на основі доступних джерел та наукової літератури процесу переорієнтації королівства Румунії на співпрацю з країнами Об'єднаних націй та поступової зміни політичного режиму і форми правління в країні.

Завдання дослідження обумовлюються зазначеною метою роботи:

- здійснити об'єктивний аналіз історичних джерел з даної проблеми;
- розглянути стан Румунії напередодні серпневого повстання 1944 р. та умови підписання перемир'я з союзними країнами;
- дослідити хід військових дій 1944-1945 рр., в яких брали участь румунські підрозділи в якості союзників Об'єднаних націй;
- охарактеризувати діяльність національних урядів та способи зміни їх складу;
- проаналізувати причини встановлення радянської військової адміністрації в Трансільванії;

- дослідити умови та результати підписання мирного договору з Румунією як однією з колишніх союзниць Німеччини;
- встановити послідовність дій прорадянського уряду у справі підготовки та ліквідації монархії в Румунії.

Об'єктом дослідження є процес встановлення радянського впливу над Королівством Румунії в 1944-1947 рр.

Предметом дослідження виступають особливості діяльності Комуністичної партії Румунії та допомога радянського керівництва у справі трансформації політичного устрою країни.

Наукова новизна. В даному дослідженні представлені результати аналізу особливостей встановлення комуністичного режиму в Румунії, в тому числі в порівнянні з іншими країнами прорадянської орієнтації. Зокрема, важливими питаннями, які розглядаються в роботі є перехід Румунії в роки Другої світової війни на бік Об'єднаних Націй, підписання мирного договору між Румунією і союзними країнами, особливості повернення Румунії Північної Трансільванії, формування ряду національних урядів в Румунії у період 1944-1946 рр., діяльність прорадянського уряду Петру Ґрози, зовнішньоекономічні і політичні відносини країни в післявоєнні роки і ліквідація монархії в Румунії.

Проблематика роботи. Аналізується проблема *переорієнтації зовнішньої політики Румунії* в ході Другої світової війни і *приєднання до антигітлерівської коаліції*. Важливим є також дослідження *боротьби комуністичної партії за місце в уряді* і зайняття ключових позицій в керуванні країною на посадах міністрів і заступників міністрів. Невід'ємною складовою цього процесу є *«трансільванське питання»*, вирішення якого радянське керівництво використало на свою користь. Також розглядається *питання політичного устрою Румунії* і ліквідації монархії для його зміни.

Значна увага приділяється *проблемі втягнення Румунії в радянську сферу впливу* і участь союзних країн в такому розподілі сфер впливу. Важливим питанням післявоєнного устрою світу є *підписання мирних договорів з Румунією та іншими колишніми союзниками Німеччини*. У вирішенні цього

питання відобразилося *ставлення західних країн до Румунії*, як до однієї з країн соціалістичного табору, що також досліджується в даній роботі.

Методи дослідження – історичний, систематичний, метод індукції, аналізу, синтезу, структурного аналізу та ін. Дослідження базується на таких принципах як системність, об'єктивність, логічна послідовність, історизм, тощо.

Історіографія теми. Питання трансформації політичного режиму в Румунії наприкінці Другої світової війни та у перші повоєнні роки було і залишається темою дослідження в цілому ряді робіт. Проте слід врахувати тенденцію до зміни в оцінках даних подій в роботах істориків Східної Європи. Так, у колективній праці радянських істориків "История Румынии" досліджуваний нами період носить назву "Шлях Румунії до соціалізму", розпочинаючись подіями серпня 1944 р. Увага приділяється діям комуністів у період серпневого повстання та встановленню союзних відносин з СРСР. Період після серпневого повстання 1944 р. оцінюється як "розгортання народної революції", чому сприяло, на думку авторів, відновлення буржуазно-демократичних свобод. відповідне місце в роботі надається і Народно-демократичному фронту. Аналізуються і події, що відбувалися в період становлення уряду П.Гроза. Парламентські вибори 1946 р. подаються в контексті "переростання народно-демократичної революції в соціалістичну". загалом автори посилаються на наявність "конкретно-історичних умов", які привели до зміни політичного режиму в Румунії [34, с.407-486]. Ідентичні аргументи подає в своїй роботі і М.Лебедев, також позитивно оцінюючи політичні зміни в країні. [38, с.489-608]. Позитивно подається історія становлення прорадянського режиму в Румунії у колективній праці радянських істориків [37], в роботі "Історія Румунської Народної Республіки" [50]. Усунення режиму І. Антонеску приписувалося виключно діяльності комуністичної партії Румунії за невеликої підтримки короля. При цьому практично не висвітлювався факт втручання радянського командування у внутрішньополітичне життя Румунії.

Суттєво не відрізнялися від оцінок радянських істориків і висновки румунських істориків соціалістичного періоду. Лише після революції 1989 р. ці оцінки отримали новий вислів. сучасні румунські історики продовжують оцінювати Королівство Румунії у хронологічних межах 1919-1947 рр., підкреслюючи таким чином тяглість монархії. Тут також встановлення комуністичного режиму асоціюється з серпневими подіями 1944 р. На відміну від періоду соціалізму сучасні історики підкреслюють перемогу "історичних партій" на парламентських виборах 1946 р., здобуту попри залякування виборців комуністами. Перемогу комуністів на виборах історики розцінюють як сфальсифіковану. Усунення політичних партій подається як крок для ліквідації монархії в Румунії. При цьому згадується в ряді робіт і бездіяльність західних союзників, імовірно обмежених домовленостями, прийнятими 1945 р. в Ялті [33, с.553-600].

Доволі популярною нині є і одна з робіт англійського історика К.Гітчінс, який проаналізував історію Румунії у проміжку 1866-1947 рр., визнавши при цьому, що Румунія стала однією з європейських держав, тоді як з 1944 р. "одна Румунія була замінена іншою", адже за допомогою радянської сторони було дано можливість КПП прийти до влади та замінити існуючі інституції, створюючи "нове суспільство" [78, р. 571]. В роботі період 1944-1947 рр. поданий як "перехід" і автор аналізує дії тимчасового уряду, де знаходиться місце для аналізу дій Г. Георгіу-Деж, А. Паукер, відсторонення "історичних партій". Окремо розглянуто діяльність уряду П. Гроза як боротьбу за владу. Зрештою для 1947 р. автор вибрав відповідне визначення - "останній рік модерної Румунії", де 30 грудня 1947 р. трактується як апогей кампанії боротьби за владу.

Робота даного автора має і непоганий аналіз основної літератури з історії Румунії досліджуваного періоду, оскільки цим автором виділяються провідні тенденції. Ним визнано, що в СРР головна увага зверталася на подачу КПП у якомога вигіднішому світлі, що наприклад зробив М.Фету у роботі з історії політичних союзів КПП чи Г. Цуцуй у праці, присвяченій еволюції соціал-

демократів. Інша робота М.Фету "Безславне завершення", видана у 1972 р. демонструвала причини зникнення з політичної арени як націонал-цереністів, так і націонал-лібералів. К.Гітчінс звертає увагу наскільки протилежними були ці роботи праці Р.Г.Макгема "Румунія під радянським гнітом" (1949) [78, р. 648-649].

Оскільки нами досліджувалися умови, якими Румунія виборювала на фронті право бути поруч із Об'єднаними Націями, то нами використовувалася і багатотомна праця "Історія Другої світової війни" [44, 45]. Також хід бойових дій румунських підрозділів аналізувався і в третьому томі роботи "Румунія в роки Другої світової війни" [44,]. В роботах румунських істориків другої половини ХХ ст. досить часто давалася різниця в оцінці участі Румунії у війні на боці Вісі та Об'єднаних націй [30, с. 63].

Особливості мирного врегулювання викладені у працях К. Жигні «Империалистическая политика США и Великобритании в отношении Болгарии и Румынии(1944—1947 гг.)» [37] і «Подготовка и заключение мирных договоров с Болгарией, Венгрией и Румынией после второй мировой войны» [38], які повторюють офіційну позицію Радянського Союзу щодо утворення комуністичних країн в Східній Європі.

Дисертація румунського історика Д. Іліє «Румыния в планах СССР и союзных держав, 1941-1945 гг» [41] стала корисним джерелом незалежної від комуністичної ідеології оцінки входження Румунії в радянську сферу інтересів. Позиції США в зовнішньополітичних відносинах з Румунією отримали ретельний аналіз в праці російського історика М. Росіної «Политика США в отношении Румынии в 1944-1949 гг» [64]. Ряд публікацій Росіної в періодичних виданнях дає змогу проаналізувати проблему визнання західними союзниками уряду П. Грози [65, 66, 67].

Трансильванська проблема детально висвітлюється у статтях А. Салькова («Трансильванская проблема в советско-румыно-венгерских отношениях (август 1944 — май 1945 г.)») [70] і А. Стикаліна («Трансильванский вопрос в отношениях Венгрии и Румынии в 1940-е годы») [74]. Зокрема, велика увага

приділяється проблемі політичної приналежності Трансільванії після анулювання рішення Віденського арбітражу 1940 р. і використанні радянським командуванням «трансільванської карти» для вирішення політичних проблем Румунії на власну користь.

Оцінка причин і наслідків встановлення комуністичного режиму в Румунії подається у праці американського історика Л. Девіс «The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe» [7].

Професор Т. Гілберг досліджував процес перетворення Румунії в соціалістичну державу у публікації «The Communist Party of Romania. The Communist Parties of Eastern Europe» [16].

Джерельна база роботи. В дослідженні використовувалися такі види літературних джерел як документи і архівні матеріали, збірники документів, публікації в періодичних виданнях, журнальні статті, мемуари, наукові дисертації та монографії.

Документи з архівів ЦК ВКП(б) допомогли проаналізувати діяльність комуністичної партії Румунії в 1944-1947 рр. Матеріали щодо візиту В. Черчилля в Москву 9-12 жовтня 1944 р.[63] підтверджують факт укладання «відсоткової» угоди про розподіл радянської і британської сфери інтересів на Балканах.

Збірник документів «Три визита А. Я. Вышинского в Бухарест, 1944-1946» [78] висвітлює політичні кризи Румунії в листопаді-грудні 1944 р., лютому-березні 1945 р. і січні 1946 р.

Опубліковані документи у виданні «Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны» [31] описують міжнародні конференції союзних країн за період 1943-1945 рр., що дозволяє оцінити розвиток відносин між союзниками і їх ставлення до ситуації в Румунії. Про домовленості між союзниками можна також розмірковувати за результатами опрацювання збірки документів «Сталин и Черчилль. Встречи. Беседы. Дискуссии: Документы, комментарии, 1941—1945» [63].

Дискусії в ході конференцій союзних держав описуються у збірці документів «Тегеран – Ялта – Потсдам: Сборник документов» [76], виданій в Москві. Американська документація щодо союзних конференцій висвітлена у збірці документів «Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, Conference at Malta and Yalta, 1945» [14].

Збірник промов Г. Георгіу-Дежа, керівника комуністичної партії Румунії в 1947-1965 рр., «Статьи и речи» [34] при критичному опрацюванні дозволяє розмірковувати про політичні гасла і напрямки пропаганди комуністичної партії для популяризації своєї ідеології серед широкого населення в Румунії.

Публікації у виданнях *преси* за досліджуваний період подають відомості з різноманітних питань, охарактеризовуючи громадську думку щодо них. Відомості радянської, румунської, англійської і американської преси сильно відрізнялися, через різний ступінь зацікавленості певних держав внутрішньополітичному житті Румунії.

Радянські газети «*Правда*» і «*Известия*» висвітлювала питання відносин Румунії з Німеччиною, переходу Румунії на бік Об'єднаних Націй, підписання перемир'я з СРСР, серпневий переворот 1944 р., тощо.

Румунські газети також є цікавим джерелом відомостей, що висвітлює думку певного політичного кола чи соціального класу. Так, газета комуністичної партії Румунії «*Scântea*» дає оцінку подій з точки зору компартії, повідомляє про плани і поточну діяльність комуністичної партії. Прокомуністичною також можна вважати газету «*România Liberă*» Народно-Демократичного фронту, оскільки той був утворений за ініціативи компартії.

Газети західних країн, такі як «*Times*», «*The New York Times*», подають загальні відомості про дипломатичні відносини між союзними державами та військовий стан в Європі.

Мемуари та листи є цінним джерелом про причини політичних поворотів та конкретних дій союзників. Такими джерелами є спогади Черчилля про переговори під час Другої світової війни («Вторая мировая война(в 6-ти томах)») [80], записки американського дипломата Дж. Кеннана, прихильника

доктрини «стримування» комунізму («Memoirs: 1925–1950») [18], мемуари президента США Г. Трумена («Memoirs by Harry S. Truman. Year of Decisions») [27], опис ходу військових дій німецького воєначальника фон Тіппельскірха («История Второй Мировой войны 1939-1945») [77], спогади про діяльність Генерального Штабу Червоної Армії радянського генерала С. Штеменко («Генеральный штаб в годы войны») [82].

Зміст завдань, які ставилися перед дослідником визначив структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури і картографічних додатків.

РОЗДІЛ 1

ПЕРЕХІД РУМУНІЇ НА БІК ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ ТА УЧАСТЬ У БОЙОВИХ ДІЯХ

1.1. Ситуація на радянсько-німецькому фронті в першій половині 1944 р. та серпневе повстання 1944 р.

Становище на фронтах у Східній Європі у 1944 р. суттєво впливало на прийняття рішень як у Німеччині, так і в країнах - союзниках, однією з яких була Румунія. Докорінно ситуація змінилася в результаті зимових операцій Червоної армії на території України. При цьому румунські війська продовжували діяти спільно з німецькими, зокрема на початку 1944 р. в Криму перебували 7 дивізій, які підпорядковувалися командуванню німецької 11-ї армії та 1 дивізія знаходилася в районі Александрівки [16а, р. 499-500]. Активні дії радянських військ мали результатом звільнення Правобережної України та наближення їх до кордонів з Румунією, що було здійснено в результаті наступу у березні 1944 р. Під час цього наступу 13 березня 1944 р. IV армійський корпус (7, 8 піхотні, 5 кавалерійська, 4 гірська дивізії) у короткий термін розгорнули війська на лінії, що йшла від м. Тиргу Нямц через Струнгу до Дялул Марє. Завданням військ IV корпусу було затримання просування радянських військ на південь. 15 березня 1944 р. командування IV армії отримало завдання вивести всі підрозділи та формування (жандарми, поліція, трудові загони), а також цивільні власті з території, яким загрожувало радянське вторгнення. Командний пункт IV армії переводився з м. Ясс до м. Романа. Це було зроблено перед тим, як 26 березня 1944 р. радянські війська форсували р. Прут, спершу в Ріпічень, а потім у Стинка та Шендрень [16а, р. 501].

Також румунське командування провело реструктуризацію III армії, перевівши її командний пункт з м. Тирасполя до м. Галаца. В середині березня³ 1944 р. IV армія, спільно з німецькою 8-ю армією утворила "Групу генерала

О.Вьолера”, а 6-а німецька армія спільно з III армією утворила “групу генерала П.Думітреску”. Наприкінці березня 1944 р. “групі Вьолера” дали наказ відновити та організувати лінію оборони Байа – Бороана– Тиргу Нямц – Тиргу Фрумос – Поду Ілоайєн – Ясси – Унгень [16а, р. 501]. Також на основі групи армій "А" 6 квітня було створено групу армій "Південна Україна", яка отримала в свої розпорядження 17 армію (Крим), “групу генерала П.Думітреску”, “групу генерала О. Вьолера”, а також німецьке командування “Олеб” та 78 німецький корпус. Проте це перегрупування сил не завадило радянським частинам (46 армія) 10 квітня 1944 р. звільнити м. Одесу і продовжувати наступ в напрямку Дністровського лиману [16а, р. 501-502].

Цей наступ змусив румунське командування віддати наказ до зайняття оборони. Так, частинам III армії, зокрема 3 корпусу, було наказано зайняти оборону від Дунайського гирла по узбережжю Чорного моря до м. Четатя Албе, а звідти по р. Дністер до Пуркарь. Війська IV армії (4, 6, 5, 1 і 7 корпуси) займали наступну лінію оборони: південно-західна околиця Ясс - Поду Ілоайєй – Тиргу Фрумос – Синешть – південна околиця Пашкан – Тиргу Нямц – Бороайа. В районі м. Кагул відбувалося зосередження 2 піхотної дивізії. Між двома румунськими арміями розташувалися 6 і 8 німецькі армії. Останні зміни в розташуванні оборони румунських військ напередодні радянського наступу 20 квітня 1944 р. було зроблено наприкінці липня 1944 р., коли частини 5 кавалерійської дивізії замінили підрозділи 3 піхотної дивізії, які через втрати були зняті з фронту і відправлені на поновлення та реорганізацію в район Подгорія на південь від Баглуй. Наприкінці липня 1944 р. до складу III армії було введено також і 1 кавалерійську дивізію, яку, як армійський резерв, розташували на північ від м. Кагула [16а, р. 502].

Бої, які вели радянські війська у квітні та травні 1944 р. засвідчили плани радянського командування і показали нерішучість румунської сторони продовжувати бойові дії. Тим не менш командування вермахту чинило тиск на маршала Й.Антонеску з метою продовження бойових дій. Це змусило маршала відправити на фронт додаткові частини, які напередодні Яссько – Кишинівської

операції радянських військ займали фронт від Чорного моря до буковинських Карпат. 23 липня 1944 р. командування групи генерала О. Вьолера передбачало покращення умов оборони німецьких та румунських військ у Молдові і дало наказ відійти на нові позиції – на укріплену лінію Фокшани – Немолоаса – Бреїла [16а, р. 505-506].

На серпень 1944 р. радянські війська знаходилися на лінії, що проходила північніше м. Тиргу Нямц, на північний схід від м. Романа, північніше Бирлада, на північний захід від Гушъ та Бужору, північніше Кишинева, на південний схід від Резіна, Леова, Тараклії, північніше ТатарБунар. Наступ радянських військ розпочався 20 серпня 1944 р. і був нищівним для німецьких військ. Тут було розгромлено 7 румунських дивізій та завдано значних втрат німецьким частинам. Станом на 21 серпня було звільнено Ясси та Тиргу Фрумос. Після просування на 80 км військ II Українського та на 110 км – III Українського фронтів станом на 23 серпня в оточення було взято 18 дивізій. Радянський наступ продовжувався і після 23 серпня 1944 р. Після оточення німецьких військ частина радянських сил була спрямована на прорив через Східні Карпати, тоді як інша вела наступ на “Фокшанські ворота” і далі на Кимпія Ромине, до того вже звільнені від гітлерівців румунською армією. Частини III Українського фронту перейшли р. Дунай біля Тулчі і направилися на південь [16b, р. 13].

Прорив “Фокшанських воріт” (лінія оборони Фокшани – Немолоаса – Бреїла), захоплення Кимпія Ромине давали змогу радянським військам розгорнути бойові дії у південному напрямку [16b, р. 21-22]. Проте здійснити прорив було достатньо складно через доволі сильну оборону та наявність значних сил ворога. Так, станом на 13 серпня 1944 р. в розпорядженні групи армії “Південна Україна“, після відправки до групи армій “Центр” 5 танкових і 7 піхотних дивізій, було 25 німецьких і 20 румунських дивізій. Навіть після того, як з фронту було знято спершу 12 румунських дивізій, а потім і решту підрозділів, німецькі дивізії все ще становили серйозну перепону для радянських підрозділів. Проте розташування німецьких частин в районі столиці

і околиць, в Плоєшть та Долині Прахови демонстрували факт, що німецькі війська виконували роль окупантів. Додатковим доказом цього служить і те, що у сусідніх з Румунією країнах знаходилися 54 дивізії та 3 бригади, які ніби поясом оточували Румунію [16b, р. 24-27].

Для країни це також становило певну загрозу, адже в умовах поразок Німеччини оточення короля Мігая I все більше схилялося до потреби проведення переговорів з представниками Об'єднаних Націй, в потребі яких були переконані вже у 1943 р. Фактичну підготовку до них здійснював і Ю.Маніу, який різними каналами з листопада 1942 по березень 1943 р. закидав британський уряд посланнями, пояснюючи роль та сподівання Румунії в цій війні. Він доводив, що громадська думка засуджувала ведення бойових дій поза р. Дністер і вимагала лише цілісності території країни. При цьому він відкидав будь-які дії, які мали здійснити проти військ Вісі, оскільки румунська армія була на фронті і в країні не було достатньо сил протистояти ворогу. Серед відповідей Форейн Офіс у січні 1943 на запит Ю.Маніу щодо кордонів Румунії після війни йшлося, що вони будуть встановлені згідно положень Атлантичної Хартії та британським визнанням безпеки СРСР. Правда, стосовно північно-західної Трансільванії в англійському відомстві відповідали, що Другий Віденський арбітраж буде анульовано по війні. У березні 1943 р. британський посланець в Стамбулі інформував Ю.Маніу, що британський та американський уряди виступають також і за порозуміння Румунії з СРСР. Тоді В.Молотов у бесіді з сером А. Кларком-Керром говорив про визнання Ю.Маніу та його прихильників єдиною серйозною опозицією в Румунії, що сприймалося як зацікавлення у переговорах з Румунією. Правда сам Ю.Маніу не висловив зацікавлення в спілкуванні з представниками СРСР. У серпні 1943 р. він наполягав на переговорах виключно з Британією та США. Ю.Маніу, як і К.Бретіану не приховували своєї опозиції щодо подальшого перебування Йона Антонеску при владі та визнавали, що Румунія має безліч інших внутрішніх проблем.

Для прийняття вірного рішення і виграшу умов, на яких Румунія могла діяти Ю.Маніу використав Е.Бенеша, який 14-18 грудня 1943 р. мав бесіди з В.Молотовим та Й.Сталіним, щодо мети Румунії повернути собі Трансільванію. також у грудні 1943 та січні 1944 р. румунський посол у Стокгольмі Ф.Нану вів переговори в радянському представництві. Зрештою у лютому 1944 р. він повідомив столицю, що уряд СРСР поважатиме суверенітет і незалежність Румунії та допоможе повернути Трансільванію, якщо Румунію виведуть з війни. Правда на це послання не було дано відповіді М.Антонеску. Про сепаратний мир з союзниками велася мова при переговорах з послом США в Іспанії.

Для переговорів з союзниками у лютому 1944 р. до Каїру відрядили Б.Штірбея, який 17 березня там заявив, що уряд, король та опозиція воліють перейти на інший бік у війні. Про Й. Антонеску велася мова як про такого, що усвідомив програш у війні, тоді як про Ю. Маніу відзначено, що він готовий організувати державний переворот за бажанням союзників. Велася мова про визнання союзниками незалежності країни, її територіальних прав, в межах яких мало відбутися повернення Трансільванії та плебісцит в Бессарабії щодо її майбутнього. Повідомлення Б.Штірбею по-різному були сприйняті трьома сторонами. 21 березня 1944 р. М.Антонеску відправив повідомлення Б.Штірбею дізнатися в союзників реакцію на окупацію німцями Угорщини та щодо можливості розраховувати на військову допомогу при подібних діях проти Румунії. Відповідь надійшла від командувачасоюзних сил в Середземномор'ї генерала Г.М.Вілсоназ порадою про капітуляцію і нечиненням опору діям радянських військ. Тижнем пізніше генерал Г.М.Вілсон надіславМ. Антонеску пораду про необхідність прямих його контактів з радянським Верховним головнокомандуванням для встановлення спільних дій румунських і радянських військ проти німців. Генерал писав також 2 квітня Ю.Маніу про цю ж вимогу як умову встановлення перемир'я, проте відповіді від обох політиків не надійшло.[14а, р. 560-565; 34, с. 385-386].

Тим часом маршал Й. Антонеску відтягував час, не бажаючи розривати відносини з Берліном. крім того, відомо, що 26 січня 1944 р. А.Гітлер наказав готуватися до окупації Румунії в разі антинімецьких дій (план "Маргарет II") і тільки запевнення Й.Антонеску у вірності Румунії союзнику 28 лютого стали підставою для скасування такої підготовки [14а, р. 565]. Мусимо зазначити, що Й.Антонеску не вірив у благополучний для Румунії вихід з війни, але вже тоді заявив, що не буде триматися за владу і готовий передати її Ю.Маніу – лідеру опозиції, якщо той зможе добитися від західних союзників бажаних умов миру. Послом в Туреччину він призначив А. Креціану для переговорів з американськими і англійськими дипломатами. Креціану був представлений в Анкарі як «посол румунської нації», таким чином він міг вести перемови від імені уряду Й.Антонеску і з боку опозиції. Пізніше Креціану згадував, що перед від'їздом в Анкару в травні 1943 р. він отримав інструкції добиватися умов перемир'я, за якими Румунія добровільно виходить з війни в момент вступу англійсько-американських військ на її територію.

Після наближення радянських військ до кордонів СРСР 1941 р. в Румунії, яка знаходилася на боці країн Вісі шукали способів вийти з війни, через що розпочалися таємні переговори з представниками Великої Британії та США. Вони вже раніше велися між колишнім королем Каролем Гогенцоллерн-Зігмарінген та представниками коаліції Об'єднаних націй, однак тепер набрали особливої важливості. Про це свідчили і чутки, які поширювалися урядовцями про особливі умови перемир'я запропоновані радянським керівництвом. Саме це змусило робити спростування в радянській пресі, що жодних домовленостей не було. У колах вищого радянського військового командування реакцією на подібні чутки стало констатування вірності рішення, прийнятого на Тегеранській конференції про відкриття другого фронту в Західній Європі, тоді як союзники СРСР бажали відкрити його на Балканах [81, с. 104-105].

З боку радянського керівництва було прийнято рішення про дії радянських частин на території Румунії, оприлюднене 2 квітня 1944 р. У виступі В.Молотова на радіо велася мова про те, що Радянський Союз вступає

на територію Румунії виключно для повернення території Бессарабії і ведення бойових дій проти німецької армії, що радянське командування немає територіальних претензій до Румунії і не буде намагатися змінити її соціальний устрій [81]. Заява Молотова була оцінена у західних країнах як висловлення принципів поведінки Радянського Союзу при укладанні перемир'я з Румунією. Зрештою, західні країни визнавали наявність зацікавленості СРСР в Румунії і залишали за ним це право, тому переговори щодо укладення миру з Англією і Америкою не дали результатів – союзні країни передали керування процесом укладання перемир'я Радянському Союзу.

Вже 10 квітня 1944 р. Державним комітетом оборони СРСР було прийнято постанову про поведінку радянських частин на території Румунії. Дещо пізніше, 12 квітня 1944 р., радянське керівництво звернулося з умовами перемир'я до маршала Йона Антонеску, висловивши шість умов. Так, серед них був розрив з німцями та виступ проти них на боці Об'єднаних націй; відшкодування збитків, яких завдано румунськими військами радянській стороні; повернення військовополонених; сприяння діям радянських та союзних військ на території Румунії; анулювання рішення по Трансільванії та допомога у її звільненні. Ці пропозиції були відхилені урядом Й. Антонеску, що стало причиною продовження бойових дій [81, с. 106; 29, с. 372].

Тут доцільно вказати, що 19 квітня Ю. Маніу висунув контрпропозиції, де основною ідеєю було укладення перемир'я без вступу іноземних військ на румунську територію. На це 21 квітня союзники вимагали погодження чи відхилення висунутих пропозицій по перемир'ю. Лише 10 червня Ю. Маніу погодився на умови перемир'я від 12 квітня, тоді як уряд Й. Антонеску 15 травня відхилив вимоги союзників. Сам Ю. Маніу продовжував діяльність і навіть направив до Каїру спеціального емісара з повідомленням про створення Національно демократичного блоку з метою усунення Й. Антонеску та створення тимчасового уряду. На це повідомлення він не отримав жодної відповіді [14а, р.566-567].

Впродовж двох місяців Румунія вела переговори, ухиляючись від офіційної відповіді. Посилилися контакти її представників з представниками Англії і США в Каїрі, Стокгольмі, Анкарі, обговорювалася можливість зайняття Румунії військами західних союзників, або принаймні частини її території. Бухарест не бажав давати згоду на фактично окупацію країни радянськими військами і намагалася виграти кращі умови для себе, врешті перемовини затягнулися до липня 1944 р. Правда ще у середині травня 1944 р. британська та радянська сторони домовилися, що в зоні інтересів Британії знаходиться Греція, тоді як у радянській – Румунія [14а, р. 568].

В ході переговорів про вихід Румунії з війни західні держави рекомендували румунським послам звернутися до радянського керівництва для укладення перемир'я. Зрештою лідери головних румунських політичних партій погодилися співпрацювати з комуністичною партією Румунії. Таким чином, в липні 1944 р. із представників націонал-лібералів, націонал-цереністів, соціал-демократів і комуністів був утворений Національно-демократичний блок, який мав на меті усунення диктаторського режиму Й. Антонеску [33, с. 589].

Такий розвиток подій передбачався «балканським» варіантом другого фронту, на якому наполягав В. Черчіль на конференції СРСР, США і Англії у Тегерані 1943 р., алев кінці-кінців було вирішено відкрити другий фронт не на Балканах, а в Західній Європі, і його відкрили у Північній Франції 6 червня 1944 р. [80]. Цим рішенням союзні країни фактично уступали право ведення військових дій у Східній Європі Радянському Союзу, а отже, не перешкождали здійсненню його політичних намірів щодо утворення радянської зони впливу у ряді країн. За відсутності альтернативи, Румунія почала активні перемовини з радянською стороною, торгуючись за кращі умови перемир'я – повернення Трансильванії, гарантія невтручання у внутрішні справи Румунії, тощо.

Вже 26 березня 1944 р. підрозділи 2-го Українського фронту після 20-денного наступу вийшли на 85-кілометрову ділянку р. Прут, до державного кордону між СРСР і Румунією. Форсувавши річку, радянські війська перенесли бойові дії на румунську територію. До середини квітня 1944 року радянські

війська просунулися до міст Ботошани, Радівці, Сучава та ін. Всього до того часу вони звільнили близько 800 населених пунктів Румунії. В травні-червні німецьке командування, намагаючись відкинути радянські війська за р. Прут, здійснило контрнаступ в районі м. Ясси, однак такий маневр успіху не приніс. До середини червня 1944 р. лінія фронту в Румунії була встановлена західніше міст Редеуць, Пашкань і північніше Ясс.

Станом на серпень 1944 р. румунський фронт, протяжність якого становила 580 км, проходив через Красна Ілскі, Пашкань, північніше Ясс, по Дністру і закінчувався біля Чорного моря [додаток Г].

На цій ділянці Східного фронту оборону тримала група армій «Південна Україна» під командуванням генерала Г. Фріснера, який наприкінці липня змінив командувача генерал-полковника Шернера. До її складу входили дві німецькі (VIII та VI армії), дві румунські (IV та III армії), окремий 17й армійський німецький корпус та інші частини [81, с. 108].

Однак в липні частина армій з групи «Південна Україна» були передислоковані на центральну ділянку радянсько-німецького фронту у зв'язку із значними втратами в цьому районі [31, с. 98].

П'ять з шести танкових дивізій були передані групі армій «Північна Україна». Для посилення інших фронтів із складу групи армій «Південна Україна» також були вилучені чотири піхотних дивізій [55, с. 624]. Такий маневр значно послабив румунську ділянку фронту.

Однак оборона німецького війська на румунському напрямку все ще залишалася міцною, тому, не зважаючи на натиск радянської армії, прорвати лінію фронту не вдавалося до середини серпня 1944 р. Німецьке командування використовувало особливості місцевого рельєфу – водні перешкоди, підвищені ділянки – для створення сильної оборони з розвиненою системою інженерних укріплень.

Лінія оборони складалася з декількох смуг шириною по 8-10 км. Загальна глибина лінії фронту доходила до 80 км. На північному фланзі фронту розташовувалися три оборонні смуги, одна з яких проходила по хребту Марє, за

ними розміщувалася лінія з перешкодами «Галац – Немолоаса – Фокшани», так звана *Фокшанська межа*. На південній ділянці фронту головна смуга оборони проходила через Дністер і Дністровський лиман до Чорного моря, за нею розташовувалися інші смуги аж до р. Прут [34, с. 408].

Охороною румунського фронту займалися фактично дві німецькі і дві румунські армії. Румунська група армій «*Дімітреску*» формально складалася з 6-ї німецької і 3-ї румунської армій. В її складі в сукупності було 12 німецьких піхотних і 1 танкова дивізії, а також 4 румунські піхотні і 1 кавалерійська дивізії. Вони розташовувалися вздовж р. Дністер від його гирла до району північно-західніше Кишинєва. Біля Кишинєва лінія фронту різко повертала на захід і проходила північніше Корнешти, де оборону тримала 8-ма німецька і 4-та румунська армії. Всього в її складі налічувалося 8 німецьких і 11 румунських дивізій та 4 румунські гірсько-стрілкові бригади. Далі лінія фронту, яку охороняла ця група армій, проходила північніше Ясс і Романа, лівим флангом впираючись у східні схили Карпат, які охороняв один німецький корпус [55, с. 622-624; додаток Є].

Г. Фріснер намагаючись підсилити лінію оборони, переводив румунські підрозділи під командування німецьких армій і призначав німецьких офіцерів для командування румунськими дивізіями. Ділянку фронту від Кутів до Корнешти-Тирг обороняла 8-ма німецька і 4-та румунська армії. У складі румунської армії було 14 дивізій і 4 бригади. Для підвищення боєздатності румунів їм надали німецьку зброю і навіть танки [41, с. 403-404].

Велике стратегічне значення отримав наступ радянських військ проти групи німецьких армій «Південна Україна», який розпочався 20 серпня і вплинув на військову обстановку всього Балканського півострова.

Підготовка до наступу, який отримав назву *Ясько-Кишинівська операція*, розпочалася ще з 2 серпня, коли радянське командування направило директиву з вказівками щодо ходу операції 2-му і 3-му Українським фронтам, які і повинні були прорвати оборону німецької армії (див. додаток Є).

Було вирішено провести наступ по двох віддалених один від одного напрямках – північніше Ясс і південніше Бендер – і в ході наступу звести армії в район Гуш, Васлуй, Фелчіу для того, щоб оточити основні сили групи армії «Південна Україна» [додаток Г; 81, с. 115; 31, с. 99].

3-й Український фронт Ф.І. Толбухіна повинен був прорвати оборону 6-ї німецької армії південніше Бендер і рухатися в напрямку Гуш, а потім за підтримки 2-го Українського фронту оточити німецько-румунські війська [55, с. 625]. Також група армій повинна була захопити міста Леова, Тарутине і вести наступ в напрямку на Рені, Ізмаїл. Допоміжний удар планували провести через Дністровський лиман в напрямку на Білгород-Дністровський [31, с. 100].

Завданням 2-го Українського фронту під командуванням Р.Я. Малиновського було прорвати лінію фронту північно-західніше Ясс, захопити міста Бакеу, Васлуй, Гуш, а також захопити переправи через Прут і в подальшому, разом із 3-м Українським фронтом оточити німецьку армію [55, с. 625].

Головний удар планувався в напрямку Васлуй, Фелчіу, а допоміжний – на південь вздовж річки Сірет. Після з'єднання радянська армія мала рухатися в напрямку м. Фокшани, щоб здійснити удар по німецьких військах в Карпатах [31, с. 99; додаток Г].

20 серпня радянські війська за підтримки авіації 5-ї і 17-ї повітряних армій перейшли в наступ. Протягом трьох днів німецькі війська втримували натиск, але потім фронт в районі Ясс і на Дністрі був прорваний. 22 серпня німецьке командування почало відводити війська з Кишинівського виступу за р. Прут, однак до того часу було знищено вже 11 румунських і 4 німецьких дивізій. 23-25 серпня 2-га Українська армія вийшла на лінію Васлуй, Гуш, а 3-й Український фронт пройшов через Тирасполь до Леова [додаток Г]. Таким чином, німецька армія була оточена, а Кишинів – звільнений від німецьких військ [55, с. 625].

Коли радянська армія здійснила прорив у східну частину Румунії, румунські війська опинилися у складному становищі і ситуація на фронті все

більш ускладнювалася по мірі просування радянської армії вглиб прориву. Боездатність румунських дивізій була підірвана чисельною перевагою радянської армії і низкою поразок, яких зазнала в бою німецько-румунські армії. Пізніше генерал Г. Фріснер згадував, що румунські дивізії «билися погано» і радянські війська легко проходили на тих ділянках фронту, які оборонялися румунами [81, с.120-124].

Успіх, якого досягнули радянські війська в ході Яесько-Кишинівської операції Став причиною певного занепокоєння в урядових колах Румунії. Практично саме в цих боях Й.Антонеску втратив ті підрозділи, на які він міг опиратися в боротьбі за збереження влади. Оточення короля Мігая I та Національно-демократичний блок створений 20 червня 1944 р. з представників Націонал-ліберальної, Націонал-цереністської, Соціал-демократичної та Комуністичної партій вели таємні переговори. Основні завдання, які ставилися перед Націонал-демократичним блоком полягали в негайному укладенні перемир'я з Об'єднаними Націями на якомога кращих умовах для країни; виходу Румунії зі складу Вісі, звільнення країни від німців, відновлення незалежності і суверенітету країни. З цією метою мали намір усунути диктаторський режим та замінити його конституційно-демократичним режимом. Зрештою мали дотримуватися демократичного порядку та укласти мир в інтересах країни та румунського народу.

Вирішальну роль мала нарада у ніч на 22 серпня 1944 р. Основне рішення, яке було прийняте стосувалося арешту Й.Антонеску. Також, під тиском представників КПП, було вирішено організувати збройне повстання, яке мав очолити Військовий комітет. В його розпорядженні в Бухаресті було трохи більше 8 тис. чол., з яких до 2 тис. чол. - члени загонів підпорядкованих КПП. Формувалися повстанські групи також в Плоешть. Для арешту Керівника держави було підготовлено дві групи: одну з числа комуністів, іншу з числа солдатів гвардії.

2 серпня 1944 р. в Растенбурзі відбулася остання зустріч А.Гітлера та Й.Антонеску, де було обговорено умови подальших спільних дій на фронті з

підтримкою німецькими дивізіями. тут обговорювалося питання можливості Німеччини протистояти на півдні широкому радянському наступу, допомоги в відбитті авіаційних атак на румунські нафтопереробні заводи та питання дій Німеччини в разі відкриття Туреччиною проток для дій союзного флоту. Ці питання так і залишилися без відповіді і попри це маршал збирався і далі тримати союз з Німеччиною [14а, р.568-569]. Маршал Й.Антонеску був відсутній в столиці й 22 серпня він перебував на командному пункті групи армій "Південна Україна", де запевнив генерала Фріснера у вірності Румунії справі Німеччини. Після повернення до столиці 22 серпня провів нараду, де розпорядився зосередити всі зусилля на боротьбі проти радянських військ та просив про аудієнцію в короля на 16.00 23 серпня. Того ж дня після доповіді Керівника країни королю про стан справ на фронті велася мова про підписання перемир'я. Тут Й.Антонеску висловив свою думку про необхідність зупинитися на лінії Галац - Немолоаса - Фокшань і тоді вести переговори на більш вигідних умовах. Крім того, він вважав необхідним повідомити про вихід з війни німецькій стороні за 15 днів. В умовах наступного повстання румунські війська все ж намагатимуться зайняти оборонну лінію Фокшань - Немолоаса - Бреїла - гирло Дунаю. Зрештою позиція маршала прискорила виконання вже прийнятогорішення і Й.Антонеску був заарештований, як і міністр закордонних справ М.Антонеску. Після цього у Королівський палац викликали і заарештували військового міністра, міністра внутрішніх справ, генерального інспектора жандармерії, префекта поліції Бухаресту. Після прибуття в Королівський палац начальника Центрального командування бойових патріотичних формувань Е.Боднараша Й.Антонеску був евакуйований на одну з конспіративних квартир. О 18-й годині по тривозі було піднято столичний гарнізон. Впродовж вечора і ночі війська зайняли важливі урядові заклади та установи.

Тим часом в Королівському палаці велися заходи по створенню тимчасового уряду, який на 20-у годину утворили з монархічно налаштованих військових та представників технічної інтелігенції. Головою уряду було

призначено генерала К.Сенетеску, а також включено до складу уряду чотирьох міністрів без портфеля, представників політичних партій, що утворювали НДБ. Правда з боку комуністів прозвучали вимоги ввести до складу уряду представників всіх антифашистських партій. Близько опівночі король виступив на радіо з промовою, декларувавши про припинення бойових дій проти військ Об'єднаних Націй, повідомивши про укладення перемир'я та створення нового уряду. Фактичним наміром уряду ставала боротьба за звільнення північно-західної частини Трансільванії, відродження країни. Разом з тим саме уряд К.Сенетеску призначався для налагодження стосунків з союзниками і особливо з СРСР.[43;34, с. 411; 33, с. 589-590; 81, с.125-130].

Серпневі події 1944 р. в радянських літературних джерелах часто подаються як антифашистське визволення, здійснене під керівництвом Комуністичної партії Румунії, а розгром німецьких військ – як перемога Червоної Армії. Згодом в цих джерелах почали згадувати румунські дивізії, які також брали участь у військових діях під керівництвом радянського командування, і тільки після 1989 р. в історичних дослідженнях Румунії почала з'являтися об'єктивність.

Тривалий час вважалося, що арешт Й. Антонеску відбувся завдяки діям Національно-демократичному блоку Румунії, який очолювала комуністична партія, а королівський двір став вимушеним учасником цієї акції, за відсутності іншого виходу з ситуації. Така думка активно транслиювалася в комуністичних джерелах, але варто зауважити, що Комуністична партія Румунії з 1924 р. перебувала в підпіллі і була надто малочисельною для вживання таких радикальних дій. Основну роль у серпневому перевороті 1944 р. відіграв король Мігай, який віддав наказ арештувати Й. Антонеску. Значно пізніше в одному з інтерв'ю Мігай розповів про події того дня. Коли Й.Антонеску відмовився вийти з війни на боці нацистської Німеччини, король сказав йому: «Пане маршале, ми обоє дамо відповідь за це перед Богом і історією!», після чого Й. Антонеску арештували [43].

Радянська історіографія спростовує факт причетності «історичних» партії до серпневого перевороту. В якості аргументу наводяться слова Ю. Маніу про те, що арешт Й.Антонеску став для них повною несподіванкою і партії нічого не знали про це аж до ранку наступного дня, коли до них прийшов А. Леукуція і розповів їм про події минулої ночі.

Серпневе повстання 1944 р. мало надзвичайне політичне значення не тільки тому, що означало знищення диктаторського режиму Й.Антонеску і вихід з блоку Вісі. Наслідки подій того часу відчувалися впродовж значного періоду в історії румунського народу, адже в результаті в Румунії був встановлений комуністичний режим і вона увійшла до сфери впливу Радянського Союзу.

Пізніше, в жовтні 1944 р., в ході зустрічей між Й. Сталіним і В. Черчиллем Москві було запропоновано угоду, за якою Румунія переходить у радянську сферу впливу у випадку, якщо Греція буде в британській сфері. Сталін погодився на таке рішення, тому в Румунії передбачалося до 90 % впливу СРСР, за що Англія отримувала аналогічну свободу дій в Греції. Листок з «відсотковими угодами», хоч він і не був офіційно оформлений, згадується у VI томі мемуарів В. Черчилля, а також у радянському записі цієї зустрічі [70, с. 417; 80].

Про зміну ситуації німецькому командуванню стало відомо о 20.30 і було доведено до командувача Люфтваффе о 20.50. Також посол Німеччини фон Кіллінгер констатував факт, що всі німецькі інституції в столиці оточені румунськими військовими.

Отримавши відомості про події в Бухаресті, Гітлер наказав придушити повстання, арештувати короля і створити новий уряд на чолі з румунським генералом, який підтримує Німеччину, якщо не буде знайдено Й.Антонеску. Генералу Г. Фріснеру надавалися надзвичайні повноваження в Румунії. Дане рішення було прийняте канцлером Німеччини після того, як у Палаці побував посол Німеччини, який отримав вимогу короля вивести німецькі війська з Румунії, а також після візиту німецьких генералів, які досить швидко оцінили

ситуацію. Вже вранці наступного дня німецька авіація розпочала бомбардування важливих об'єктів столиці, а наземні частини перейшли до бойових дій [61, р. 20-22, 38]. Події в столиці співпали з розгортанням дій радянських військ, спрямованих на зайняття Плоешть та Бухареста силами одного та двох корпусів з армії генерала А.Г.Кравченко, відповідно. Злагоджені дії румунських військ та робітників дали можливість врятувати від руйнувань виробничих об'єктів у зоні Плоешть. Саме місто було звільнене за допомоги радянського корпусу при підтримці 18-ї піхотної румунської дивізії.

Німецьке командування 26 серпня отримало розпорядження відійти на нову лінію фронту Галац - Фокшань - схили Карпат - течія Дунаю. 26 серпня в районі Плоешть німецька 5-та зенітна дивізія вела бої проти румунських танків. 27 серпня на північ від Бухаресту діяла десятитисячна бойова група генерала Штаеля, з якою не було зв'язку 28 серпня. Вже 29 серпня група Штаеля знаходилася за 20 км на південь від Плоешть. На 30 серпня згадана зенітна дивізія продовжувала вести тяжкі бої проти румунських військ [61, р. 41-42, 71-72, 79, 81, 84].

Зі столиці до радянської сторони 27 серпня надійшло повідомлення про згоду короля і уряду на умови перемир'я від 12 квітня 1944 р. При цьому румунське командування поклало певні зусилля на стримування наступу радянських військ, оскільки намагалося надати допомогу німецьким частинам у їх виступі в Карпати. В радянській історіографії такі дії розцінювали як спробу створити можливість відступу і закріплення німецьких частин в Карпатах, з метою недопущення подальшого просування радянських військ. Також у цей час робилися пропозиції англо-американському командуванню висадити в столиці десант. Проте основну роль зіграли частини радянських шостої танкової та 53-ї армій, як і добровольчої дивізії ім. Тудора Владіміреску. Зрештою радянські війська та румунська дивізія вступили у столицю 31 серпня 1944 р. [81, с. 131, 134-137; 31, с. 111].

Вихід Румунії з війни став несподіванкою для німецького командування. Всі дипломатичні дії, які велися раніше – переговори, розмови, заяви, зроблені

СРСР по відношенню до Румунії – Німеччина не взяла до уваги, або ж неправильно інтерпретувала. Німецьке командування в Румунії і німецькі послы в Бухаресті були захоплені зненацька звісткою про арешт Й.Антонеску. Після вступу радянських військ у столицю німецький посол Манфред фон Кілінгер застрелився 31 серпня [23, с. 158].

Війська 2-го Українського фронту після прориву в районі Ясс продовжували наступ. Вони пройшли фокшанську укріплену лінію оборони і 26 серпня звільнили Фокшани, наступного дня було звільнено Бакеу [31, с. 108]. До 29 серпня війська 3-го Українського фронту звільнили міста Тульча, Галац, Браїла, Констанца, Сулина та ін. [55, с. 628].

Отже, наступ радянської армії тривав з 20 по 29 серпня. В історії Другої світової війни ця військова операція відома як "Ясько-Кишинівські Канни". Результатом Ясько-Кишинівської операції стало переміщення лінії фронту за міста Роман, Бакеу, Бирлад, які зайняли радянські війська. Тільки 8-ма і частково 6-та німецькі армії змогли прорватися до Карпат з великими втратами.

Після завершення Ясько-Кишинівської операції радянське командування поставило перед військами 2-го і 3-го Українських фронтів нове завдання. 29 серпня 2-й Український фронт повинен був розвивати наступ в напрямі Турну-Северина, зайняти нафтопромисловий район Плоешть, захопити Бухарест і до 7-8 вересня вийти на лінію Кимполунг – Пітешть – Джурджу, а згодом – вийти до Дунаю південніше Турну-Северина. Праве крило фронту повинно було наступати на Бистрицю, Клуж, Сибіу, завдати удар на Сату-Маре, перейти Карпати і вийти в районі Ужгороду і Мукачево. В цей час війська 3-го Українського фронту мали зайняти Північну Добруджу, форсувати Дунай на ділянці Галац – Ізмаїл і до 5-6 вересня вийти до румунсько-болгарського кордону [31, с. 113-114; додаток Ж].

Після оголошення королем Мігаєм I 23 серпня про перехід Румунії на сторону антигітлерівської коаліції румунські війська брали участь в боях спільно з Червоною Армією. Протягом вересня-жовтня 1944 р. вони брали

участь у звільненні Північної Трансільванії, яка була зайнята Угорщиною 1940 р., а пізніше – разом із Червоною Армією вела бої на території Угорщини і Чехословаччини.

29 серпня частини 2-го Українського фронту вступили у Плоешть. У звільненні міста взяла участь 18-та румунська піхотна дивізія. Протягом 30-31 серпня радянські і румунські війська розбили німецькі в районі річки Прагова і таким чином звільнили район Плоешть. В той же день війська 3-го Українського фронту (у його складі воювала 1-ша румунська піхотна добровольча дивізія ім. Т. Владмиреску) увійшли в Бухарест [3, с. 114; Додаток Г].

Контроль за нафтовим районом Плоешть значною мірою допомагав гітлерівцям успішно вести бойові дії (у роки війни Румунія забезпечувала $\frac{1}{3}$ військових потреб Німеччини у нафтопродуктах).

Після наступу радянської армії на Ясси і Кишинів, німецьке командування запекло вели бої за Плоешть, на оборону якого була стягнута значні сили німецької піхоти і авіації. Зрештою, 30 серпня Німеччина втратила контроль над нафтовим районом Плоешть. З економічної точки зору це була велика втрата для Німеччини, оскільки відтоді вона могла розраховувати тільки на незначні запаси німецької і угорської нафти [55, с. с. 627].

1.2. Підписання радянсько-румунського договору в Москві у вересні 1944 року

Офіційно Румунія оголосила війну Німеччині 25 серпня 1944 р., а вже 31 серпня радянський посол в Анкарі С.А. Виноградов отримав звернення від румунського уряду про намір підписати перемир'я з Радянським Союзом.

Напередодні повстання 23 серпня політичним колам в Бухаресті було відомо про те, що Велика Британія і США не будуть гарантувати Румунії права

на Трансільванію, оскільки як Угорщина, так і Румунія брали участь у війні на боці Німеччини, а отже вважаються ворожими країнами. Тому еліта Румунії розраховувала на підтримку СРСР в цьому питанні [54, с. 396-397].

Вже 27 серпня В.Молотов поінформував американського та англійського послів про свою готовність вести переговори з румунськими делегатами. Зрештою 29 серпня румунська делегація на чолі з Л. Петрешкану прибула до Москви. До її складу входили Г. Попп, генеральний секретар НЦП та Б.Штірбей. 31 серпня проект перемир'я було передано британському та американському урядам. При цьому радянська сторона розглядала Румунію як окуповану країну. В.Молотов погодився на доповнення умов створенням Союзнаї контрольної комісії з участю представників британців та американців. При цьому вимагав права для вищого радянського командування перегляду важливих рішень.

Від імені румунської делегації 5-6 вересня в НКЗС СРСР надійшли три ноти, в яких містилися прохання про обмеження пересування радянських військ в Румунії, а також пропозиції координації бойових дій радянської і румунської армій проти німецько-угорського наступу в Трансільванії. Але, оскільки дипломатичні відносини з Румунією не були встановлені на той час через участь останньої у війні на боці Німеччини, ноти румунської делегації залишилися без відповіді. Вже 10 вересня румунська делегація погодилася на умови перемир'я, але бажала послаблення умов, зокрема обмеженого терміну перебування радянських військ в Румунії. За Румунією визнавали обов'язок приєднання до союзників у війні проти Німеччини.[73; 14а, р. 572-573].

Свою роль відіграв і голова делегації, адже стосовно тексту, озвученого 10 вересня Л. Петрешкану зауважив, що угода «найкраща, на яку могла розраховувати Румунія» [79, с. 249-251; 59, с. 310-314]. І Москва, і Лондон підтримували думку про те, що надавати статус союзнаї держави Румунії і встановлювати з нею дипломатичні стосунки зарано [76, с. 151].

Угода про перемир'я була підписана через два дні, 12 вересня 1944 р. від імені союзних держав – СРСР, Англії і США з одного боку і Румунією - з

іншого. Від імені союзних країн угоду підписав Р. Малиновський, командувач 2-го Українського фронту. З боку Румунії угоди підписали міністр юстиції Л. Петрешкану, заступник секретаря міністерства внутрішніх справ Д. Демечану, князь Б. Штірбей і Г. Попп.

Текст перемир'я містив твердження політичного, військового, економічного, фінансового і територіального характеру, проте, в загальному, в них не було вказано, що Румунія вийшла з війни на боці фашистської Німеччини і приєдналася до коаліції Об'єднаних Націй самостійно, без підтримки ззовні [33].

Угода про перемир'я містила 20 статей і 6 додатків, в яких визначався міжнародний статус Румунії до підписання мирного договору.

В статті 1 стверджувалося, що Румунія з 4 години ранку 24 серпня 1944 р. припинила військові дії проти СРСР, вийшла з війни проти Об'єднаних Націй, розірвала стосунки з Німеччиною і її сателітами, вступила у війну на боці союзних держав і буде вести її з Німеччиною і Угорщиною для відновлення своєї незалежності і суверенітету, для чого вона виставляє не менше 12 піхотних дивізій із засобами підсилення. Військові дії румунських військ, в тому числі морського і повітряного флотів, проти Німеччини і Угорщини будуть вестися під керівництвом Союзного, а фактично радянського, Головнокомандування [65, с. 206, 208-209].

В статті 2 вказувалося, що румунський уряд і командування румунської армії повинно вжити заходи щодо роззброєння та інтернування військ Німеччини і Угорщини, які знаходяться на румунській території. Також Румунія зобов'язувалася надати союзним (радянським) військам права безперешкодного переміщення територією країни, повернути всіх радянських і союзних військовополонених та інтернованих. Окрім цього, Румунія зобов'язана передати СРСР все військове майно ворожих (німецько-угорських) військ [65].

Стаття 4 погоджувала державну межу між СРСР і Румунією як таку, що була встановлена радянсько-румунською угодою 28 червня 1940 р.

В 6 статті заявлялося, що всі особи, які перебували під ув'язненням за діяльність на користь Об'єднаних Націй повинні бути звільнені.

Румунія повинна була виплатити Радянському Союзу 300 млн доларів репарацій впродовж 6 років за збитки, завдані військовими діями проти СРСР і окупацією її території, про що йшла мова у 11 статті. В тексті Угоди про перемир'я було зазначено, що цю суму Румунія може погасити товарами, а саме нафтою, зерном, пиломатеріалами, суднами, машинним обладнанням і устаткуванням, тощо. Фактично, виплата репарацій у товарній формі означала, що товари, які постачаються до СРСР з Румунії будуть оцінюватися нижче, ніж їх можна було б продати на міжнародному ринку. Цей крок дозволив міцніше прив'язати Румунію до радянської сфери впливу і зробити її залежною від радянської економіки.

В. Черчилль зауважив щодо репараційних вимог СРСР, що Москва, на його думку, поставила «щедрі» умови [15, с. 77]. Американський посол в Москві А. Гарріман вважав, що СРСР даними умовами прибирав до своїх рук контроль над виснаженою румунською економікою, адже Румунія зобов'язалася постачати Радянському Союзу 1,7 млн тон нафтопродуктів щорічно протягом 6 років за цінами 1939 р. [56, с. 100].

Згідно статті 14, Румунія зобов'язувалася співпрацювати з радянським командуванням для затримки і ув'язнення військових злочинців, і судити їх. Були створені два народні суди (трибунали), які були призначені для суду над підозрюваними у скоєнні військових злочинів. Один з судів розташовувався в Бухаресті – Народний трибунал Бухаресту, а другий у Клужі – Народний трибунал Північної Трансільванії.

Стаття 15 заявляла, що румунський уряд повинен припинити діяльність фашистських політичних, військових та інших організацій, які ведуть ворожу до Об'єднаних Націй, а зокрема Радянського Союзу, пропаганду.

В 17 статті передбачалося відновлення румунської адміністрації на всій території Румунії за винятком смуги 50-100 км, що пролягала вздовж фронту

(однак, румунські адміністративні органи зобов'язувалися виконувати інструкції і вказівки радянського командування).

Важливою для Румунії стала стаття 19, в якій було зазначено, що «Союзні уряди вважають рішення Віденського арбітражу недійсним і згідні з тим, щоб Трансільванія (вся чи більша її частина) була повернена Румунії, що підлягає затвердженню при мирному врегулюванні...» [65].

Формулювання статті містило неоднозначність щодо того буде повернена Трансільванія Румунії, чи ні. Союзні уряди були тільки згідні з тим, щоб Трансільванія буде повернута Румунії, однак не виключалася можливість, що повернута буде не вся територія, а тільки якась її частина. І, зрештою, рішення статті 19 планувалося переглянути під час підписання мирного договору, оскільки воно «підлягає затвердженню при мирному врегулюванні...», що, врешті - решт, не гарантує дотримання рішення повернути Трансільванію Румунії.

Для контролю за виконанням Угоди про перемир'я на території Румунії створювалася Союзна контрольна комісія, до складу якої входили представники СРСР, Англії і США. Керівництво комісією передавалося радянському командуванню і румунський уряд повинен був виконувати всі розпорядження цієї комісії [65, с. 210].

Події тих часів широко освітлювалися у газетах та періодичних виданнях, однак відомості радянської, румунської, англійської і американської преси сильно відрізнялися, що пояснюється відмінними інтересами цих держав(або їх відсутністю) щодо долі Румунії.

У випуску англійської газети «*Times*» за 29 вересня 1944 року було відмічено, що В. Черчилль під час виступу в Палаті громад зауважив, що Угода про перемир'я з Румунією «має природній відбиток радянських прагнень» [34].

Радянські газети, зокрема «*Правда*», в публікаціях щодо укладання перемир'я з Румунією наголошували на сприятливих умовах перемир'я і стриманості радянських вимог [34].

В газеті Комуністичної партії Румунії «*Scînteia*» було опубліковано звернення ЦК КПП з нагоди підписання Угоди про перемир'я, в якому говорилося про те, що «румунський народ зможе звільнити країну, зможе відновити і розвинути національну економіку, зможе жити вільно і щасливо у незалежній, могутній і процвітаючій державі, тільки завдяки підтримці політики щирої і тісної дружби з Радянським Союзом» [37].

Важливе значення у вставленні меж радянського впливу в Європі мав візит В. Черчилля і міністра іноземних справ Великої Британії Е. Ідена до Москви 8-18 жовтня 1944 р. В ході жовтневих зустрічей з Й. Сталіним, Черчилль підтвердив, що «значною мірою Румунія – це справа росіян», а Іден зауважив, «що в Румунії англійці є глядачами» [73, с. 114].

Зроблені заяви представниками різних країн та учасниками переговорів з Румунією свідчать про те, що союзні держави ще до завершення війни будували плани щодо вигляду післявоєнної Європи і Румунію в цих планах було віднесено до радянської сфери впливу, що підтверджується умовами Угоди про перемир'я.

1.3. Румунські військові підрозділи в боях на західному фронті у вересні 1944 р. – травні 1945 р.

До початку війни в румунській армії нараховувалося більше 700 тис. солдатів, у боях з Радянським Союзом вона втратила близько 350 тис. [81].

Починаючи з кінця серпня 1944 р. румунські війська діяли спільно з частинами Червоної Армії під радянським командуванням. На початку вересня лінія фронту перемістилася значно західніше, вона проходила від узбережжя Чорного моря по р. Дунай, біля гирла р. Олт повертала на північ і оминала м. Каракал із заходу, а м. Слатіна – з сходу, проходила західніше Пітешть, Кимполунгу і Брашова [додаток Г].

Станом на серпень 1944 р. Румунія мала 2 армії, в які входили 9 повних дивізій, 7 розбитих і 21 навчальна, 1-ша румунська армія на той час перебувала на кордоні з Угорщиною і Югославією.

З дивізій 3-ї і 4-ї румунських армій була сформована 4-та армія під командуванням Г. Аврамеску. 1-ша і 4-та румунські армії, 4-й окремий армійський корпус і 1-й авіаційний корпус перейшли під командування 2-го Українського фронту [31, с. 115-116].

Однією з проблем стали відносини радянського командування з румунським. Так, для спостереження за дотриманням умов перемир'я діяла Союзна контрольна комісія. Попри це радянському командуванню було відомо про факти передачі даних про пересування радянських військ територією країни, в чому звинувачували румунських зв'язківців. За спогадами генерала С.Штеменко з цієї проблеми було прийнято окреме рішення Державного комітету оборони та направлено на важливі пункти зв'язку радянських комендантів. Румунському уряду, зокрема міністру внутрішніх справ генералу А.Алдя, закидали відмову передати радянській стороні членів німецької військової місії. Також відзначали, що в ряді шпиталів перебували здорові німецькі вояки, яких виявили радянські військові, передавши їх до таборів військовополонених. Велася мова і про призначення на посади префектів повітів прихильників гардистів [81, с. 137-139].

Після розгрому в районі Ясів і Кишинева німецька група армій «Південь» разом із 1-ю угорською армією приступила до оборони Трансільванії. Вони зайняли перевали Борго, Тульгес, Гімеш і Ойтуз у Східних Карпатах, а південніше Ойтуза лінія фронту проходила по угорсько-румунському кордону, встановленому рішенням Віденського арбітражу 1940 р.

5 вересня 2-й Український фронт отримав наказ головними силами повернути на Клуз і Діву, а військам правого флангу – перейти Трансільванські Альпи і південні схили Карпат і пробитися до Закарпаття. 7 вересня війська 6-ї танкової армії перейшли гірський перевал і вийшли в район Сибіу.

Коли радянські війська спробували просунути далі на північ після захоплення Брашова, вони наткнулися на несподівано сильний опір німецьких військ. В районі міст Клуж і Орадя угорці сформували 2-гу угорську армію, таким чином створюючи умови для оборони Трансільванії хоча б деякий час [додаток Ж].

До 15 вересня 27-ма і 6-та танкова армія і 4-та румунська армія вийшли до річок Муреш і Аріеш. 53-я армія і 18-й танковий корпус просунулися до лінії оборони 1-ї румунської армії (вона до того часу перебувала на румунсько-угорському кордоні), захопили міста Брад, Діва і перейшли через Трансільванські Альпи [31, с. 116-117; рис. 1. 6].

До середини вересня німецько-угорські війська були зосереджені в Південних Карпатах і встановили тут суцільну лінію оборони, однак в другій половині вересня точилися жорстокі бої за Північну Трансільванію в результаті яких німецьке командування було змушене відступити.

Війська 53-ї армії і 1-ї румунської армії розвивали наступ в північно-західному напрямку, вони звільнили міста Арад, Беюш і 22 вересня вийшли до румунсько-угорського кордону [рис. 1. 7].

3 жовтня 2-й Український фронт отримав завдання нанести удар з території Румунії (м. Орадя) в північному напрямку, обходячи Дебрецен із заходу, а румунські війська – в напрямку Тімішоара, Сегед і далі пройти на північ на територію Угорщини. Один корпус планувалося направити на Белград.

Наступ сухопутних військ мав підтримуватися силами 5-ї повітряної армії. Допоміжні удари на правому фланзі планувалося завдати в районі Клужа, Сату-Маре і Карей. На лівому фланзі війська повинні були розгромити німецьку армію на східному березі Тиси. Цими розпорядженнями визначалися основні напрямки ударів Дебреценської операції [31, с. 190].

Війська 2-го Українського фронту перейшли в наступ і прорвали лінію оборони німецько-угорської армії 6 жовтня, а через три дні вони просунули лінію фронту на 80-100 км вперед і вийшли в район угорського Карцага. Правий фланг і центр фронту просувався повільніше через запеклі бої з

німцями. До 8 жовтня війська захопили територію Югославії на східному березі р. Тиса. В цей час 6-та армія центральної частини фронту зупинилися в районі м. Орадя [рис. 1. 8].

Німецька група армій «Південь» все ще знаходилася в районі Орадя, Клуж, Дебрецен і вдало стримувала наступ радянських військ, однак 9-10 жовтня вони були змушені відступити [рис. 1. 9].

11 жовтня радянськими військами було звільнено місто Клуж, 12 жовтня – м. Орадя, в наступні дні було звільнено міста Бая-Маре, Залеу, Шимлеу-Сілваніей, Сигіт та ін.

В районі Дебрецена німецьке командування зібрало додаткові сили для оборони угорської території. 20 жовтня радянська армія в ході наступу захопила Дебрецен, в той час як на правому фланзі фронту війська 40-ї, 27-ї і 4-ї румунської армій після звільнення Клужа вийшли на лінію Сігет – Маргіта. На лівому крилі фронту 46-та армія перетнула югославсько-румунський кордон і захопила угорське місто Бая та сербський Сомбор [рис. 1. 10].

22 жовтня війська 2-го Українського фронту в ході наступу на угорській території захопили місто Ньїредьгаза і вийшли до р. Тиса. В цьому районі базувалася група армій «Велер» у складі 1-ї угорської, 8-ї німецької і підрозділів 2-ї угорської армій. Німецько-угорські війська нанесли контрудар радянській армії в районі Ньїредьгази в результаті чого останні відступили і залишили місто. Вдруге радянські війська зайняли Ньїредьгазу 29 жовтня.

В жовтні 1944 р. територія Румунії була повністю звільнена від німецько-угорської армії в ході проведення Дебреценської операції. 25 жовтня були відвойовані останні міста Румунії – Сату-Маре і Карей. Загалом у боротьбі за звільнення північно-західної частини Трансільванії взяли участь понад 274 тис. румунських військовиків, які звільнили 872 населених пунктів, зазнавши втрат у 50 тис. чол. До 5 жовтня у складі радянських військ перебували 2 румунські армії – 23 дивізії, окремих полк і один авіаційний корпус. Після 17 жовтня на фронті залишилося 17 дивізій, інші були відведені в тил [20, с. 147, 164].

До 28 жовтня 40 і 4-та румунські армії, які перебували на правому фланзі фронту, завершили звільнення Північної Трансільванії і перейшли угорсько-румунський кордон. Дебреценська операція тривала з 6 по 28 жовтня і закінчилась переходом радянської армії через Тису. Її результатом стало звільнення Трансільванії від німецько-угорських військ і захоплення частини Угорщини.

Радянське командування вирішило розпочати *Будапештську операцію* одразу після завершення Дебреценської – 29 жовтня. Столиця Угорщини мала важливе значення для німецької військової машини, тут була зосереджена половина всіх промислових підприємств Угорщини і всі вони забезпечували потреби німецької армії.

На той час на центральній ділянці фронту розташовувалися війська 2-го Українського фронту, у їх складі перебувало 13 румунських дивізій. Німецька група армій «Південь» створила сильну оборону довкола Будапешту, намагаючись будь-якою ціною не втратити це місто.

За попереднім планом війська 2-го Українського фронту повинні були нанести удар німецькій армії в міжріччі Тису і Дунаю, перейти Тису і наступати на Будапешт [31, с. 195-196].

Отож, 29 жовтня війська лівого крила 2-го Українського фронту прорвали лінію оборони і 2 листопада вийшли з півдня до Будапешту, однак захопити місто не змогли через сильну оборону німців. З 11 по 26 листопада продовжувалися бої за підступи до Бухаресту.

26 листопада радянське командування вирішило зосередити в районі Будапешта більші сили, оскільки оборона німецької армії не падала. Наступ на Будапешт мали відновити 2-3 грудня.

На початку грудня війська 2-го Українського фронту вийшли в район м. Мішкольц, увійшли на територію Чехословаччини і обійшли Будапешт з північного сходу.

Сприятливі умови для наступу на Будапешт склалися тільки 12 грудня. За новим планом радянського командування 2-й Український фронт повинен

нанести удар на Сольдин, вийти до Дунаю в районі Несмей, Естергом, щоб перекрити відступ для німецької армії і наступати на Будапешт. Із заходу на Будапешт наступав 3-й Український фронт [рис. 1. 11] [31, с. 198-199].

В Будапештській операції румунські війська брали участь під командуванням 2-го і 3-го Українського фронтів у складі 14 дивізій.

Наступ розпочався 20 грудня. Протягом першого дня війська 2-го Українського фронту просунулися всього на 15-30 км через сильний опір німецьких військ. Основні сили радянських військ нанесли удар німецькій армії вдовж східного берега р. Грон (на території Чехословаччини) і розбили їх в міжріччі рр. Грон та Іпель.

Лівий фланг 2-го Українського фронту (в тому числі 7-й румунський корпус) до кінця грудня підійшов до Будапешту із сходу. Підрозділи правого флангу перебували на території Чехословаччини. 26 грудня війська 3-го Українського фронту підійшли до м. Естергом і з'єдналися із 2-м Українським фронтом. Німецькі війська були оточені, але наступ просувався повільно, бої велися жорстокі та запеклі [32, с. 169].

На початок 1945 р. лінія фронту мала наступний вигляд. Війська лівого флангу 2-го Українського фронту (в тому числі 7-й румунський корпус) займали східну частину Будапешту, інші війська фронту розташовувалися на лівому березі р. Грон. Основні сили 3-го Українського фронту вели військові дії на правому березі Дунаю західніше Естергому і північніше озера Балатон [рис. 1. 12].

На початку січня німецьке командування здійснило контрудар в районі Комарно. Для цього маневру було зосереджено додаткові дивізії, авіацію і знаряддя. Німецькій армії вдалося прорватися через перевал в горах Герече, а лінію фронту пересунути на 30 км на користь німецької армії, але 6 січня вона була змушена припинити наступ через великі втрати [рис. 1. 13].

В цей день війська 2-го Українського фронту перейшли в наступ на Комарно, але зайняти місто без підтримки 3-го Українського фронту не змогли.

7 січня німецька армія розпочала другий контрудар з району північно-західніше Секешфегервару в Замоли. Невдалою була і ця спроба, відсунути лінію фронту більш ніж на 10 км не вдалося. Німецькі війська все ще залишалися в оточенні в Будапешті.

Німецьке командування обговорювало можливість третього контрудару в напрямку м. Чор, озера Балатон. Цей маневр розпочався 18 січня, лінію оборони радянських військ було прорвано і німецькі війська просунулися вперед і 20 січня вийшли в район Дунауйварош.

22 січня вони відбили Секешфегервар і повільно просувалися до Будапешту. Радянська армія зупинила їх за 25 км від міста [рис. 1. 14].

Зайняти Будапешт радянським військам швидко не вдалося, вони просувалися від передмістя до центру дуже повільно. До 20 січня вдалося зайняти тільки східну частину міста – Пешт, тоді ж розпочався наступ з метою захоплення західної частини міста – Буди. За 20 днів важких боїв вдалося відбити в німецької армії тільки невелику частину Буди.

Особливості забудови міста серйозно ускладнювали умови для наступу – вузькі вулиці, по яких не можуть пройти танки наступаючих і великі будинки, які легко можуть захищати ті, хто обороняється. Бої велися за кожен будинок, радянським військам довелося декілька тижнів відвойовувати вулицю за вулицею як в Буді, так і в Пешті [рис. 1. 15].

В цій ситуації німецьке керівництво прийняло рішення 12 лютого здійснити третю спробу прорватися з оточення в Будапешті. Їм вдалося прорвати лінію фронту на невеликій ділянці і вивести частину військ, але їх зустріли і розбили війська 3-го Українського фронту.

Будапештська операція закінчилася 13 лютого 1945 р., її результатами було захоплення значної частини Угорщини і м. Будапешт. Ця операція була довготривалою і кровопролитною. Між закінченням Дебреценської і початком Будапештської операцій не було паузи для відновлення сил і поновлення озброєння. Радянське командування, намагаючись якнайшвидше відтіснити

фашистські війська, віддавало нові і нові накази йти в наступ. Німецькі війська обороняли підступи до Будапешту так само запекло, як радянські – наступали. Володіння столицею Угорщини давало значні стратегічні переваги, тому для захисту цього міста війська вермахту побудували потужну лінію оборони, яка дістала назву «лінія Маргарита». Вона проходила від річки Драва, оминала м. Надьканіжа із північного сходу, по південно-західному узбережжі озера Балатон до вигину Дунаю біля м. Вац. В районі Будапешта вона налічувала три лінії оборони в східній частині міста і далі проходила по чехословацько-угорському кордоні [31, с. 197].

Передислокація військ, як радянських, так і німецьких відбувалася в умовах боїв, рішення щодо ліній наступу і оборони доводилося приймати на ходу. В кінці-кінців, мета операції була досягнута – Будапешт став радянським, але втрати обох сторін були великі.

Окрім Будапештської операції в січні радянське командування розвивало іншу наступальну операцію – *Західно-Карпатську*. Вона здійснювалася силами 4-го і частково 2-го Українського фронтів, причому в складі останнього брали участь 1-ша і 4-та румунські армії. В ході операції планувалося розбити німецько-горську групу армій – 17-та німецька і 1-ша угорська армії, 1-ша танкова армія, частина розбитої армії «Південь». Завданням радянських військ було перейти Західні Карпати і вийти до р. Вісла, Одра. Наступ планувалося здійснювати у трьох напрямках між містами Ясло і Турно (рис. 1. 16).

Безпосередньо завданням 2-го Українського фронту, під командуванням якого перебували румунські дивізії, був наступ на Братиславу, Відень і Брно. Румунські 40 і 3-та армії повинні були прорвати оборону в районі Плішивця(українське село) і Рожняви (словацьке місто) та розвивати наступ в напрямку Добшини. 27-ма і 1-ша румунські армії планували наступ із Лученця на Галич і Банську-Бистріцу.

6 січня частина військ 2-го Українського фронту перейшли в наступ на Комарно в рамках проведення Будапештської операції. Інша їх частина, включаючи 1-шу і 4-ту румунську армії, вийшла в наступ по запланованих

раніше напрямках. Складність маневру полягала у рельєфі місцевості, радянським військам доводилося штурмувати гірські перевали, які замітало снігом, а німецькі війська в цей час оборонялися в міжгірних ущелинах і на крутих дорогах перевалів.

Група радянсько-румунських армій із складу 2-го Українського фронту змогла захопити міста Рожнява, Єлшава, Лученець і 25 січня підходила до Добшина. До кінця січня румунські армії перейшли Словацькі Рудні гори і звільнили м. Брезно.

Війська 2-го Українського фронту, які брали участь у даному наступі на початку лютого 1945 р. наступали по лінії західніше Брезно – Кривань – Немце – р. Грон. В цих умовах німецьке командування ще в кінці січня почало відводити війська в Краків. Німецька армія відступила і зайняла позиції на задалегідь підготованій лінії оборони р. Бяла – східніше Живець – Яблонка – Ліптовський Микулаш. Для оборони Моравсько-Остравського промислового району було посилено групу армій «*Гейнріці*», яка прикривала підступи до нього.

Просування радянської армії в ході наступу значно вповільнилося, 12 лютого вони захопили м. Б'єльсько-Б'яла і після цього рух вперед був мінімальним через суцільну оборону німецької армії. Починаючи з 18 лютого війська радянських армій перейшли до оборони, що означало закінчення наступальної операції (рис. 1. 17).

Результатом Західно-Карпатської операції стало звільнення від німецької армії великої частини території Словаччини і частково Польщі. Радянські війська перейшли гірські перевали Західних Карпат, що важко здійснити в зимовий період часу, і впритул підійшли до Моравської Острави – важливого пункту базування німецької армії.

Таким чином, військові дії на даному напрямку призупинилися і великих наступів не відбувалося до середини березня. Війська 2-го Українського фронту в цей час готувалися до здійснення *Братиславсько-Брновської операції*. Її метою було звільнення Братислави і Брно, частково, Відня.

25 березня наступ розпочався, радянські війська прорвали лінію оборони німецької армії і просувалися вздовж лівого берегу Дунаю в напрямку на Братиславу. 29 березня було звільнено м. Нове Замки, наступного дня війська форсували р. Ваг, в той час як 40 і 4-та румунські армії звільнили м. Банська-Бістріца.

Радянське командування планувало захопити Братиславу 5-6 квітня і пересунути лінію фронту до міст Нове Место – Яблониця – Малацки, але Братислава була добре підготована до оборони. Все ж радянські війська обійшли місто з північного заходу і 4 квітня захопили його (рис. 1. 18).

7 квітня війська 2-го Українського фронту вийшли до р. Морава і форсували її, в середині квітня вони наступали в напрямку Брно, штурм якого розпочався 26 квітня. Бої за підступи до Брно були жорстокими, але місто було звільнено того ж дня.

В ході проведення Братиславсько-Брновської операції було розбито велику групу німецьких армій, які базувалися у Західних Карпатах, а також звільнено територію Словаччини (рис. 1. 19).

Втрата Чехословаччини стала ще одним важким ударом для німецького вермахту, адже Моравсько-Остравський промисловий район залишався єдиним джерелом вугілля і металу після втрати Румунії, Сілезії і Руру.

Після втрати більшої частини Угорщини становище німецьких військ помітно погіршилося, запаси були практично вичерпані. Підступи до Відня захищалися силами групи армій «Південь». Радянське командування планувало захопити Відень в ході *Віденської операції*, головним чином завдяки наступу 3-го Українського фронту, 2-й Український фронт грав роль допоміжного удару.

До середини березня лінія фронту на віденському напрямку проходила східніше Естергому, західніше Будапешту, східніше Секешфегервару, по південно-східному узбережжі оз. Балатон. Лінія оборони німецької армії була міцною, вона складалася з трьох головних смуг оборони.

Віденський наступ розпочався 16 березня, але оборона фашистської армії була настільки потужною, що тільки через три дні вдалося просунути вперед

хоча б на 20 км. Радянське командування кидало на штурм лінії фронту нові підрозділи і 22 березня вдалося захопити Секешфегервар. 26 березня лінія оборони німецької армії була прорвана між Дунаєм і оз. Балатон. 5 квітня радянські війська були всього за 8 км від Відня, а після 8 днів боїв столиця Австрії перейшла до рук Радянського Союзу (рис. 1. 20) [69, с. 142-143].

В цей час румунські армії у складі 2-го Українського фронту здійснювали Братиславсько-Брновську операцію, що допомогло пересунути лінії фронту і ослабити німецькі армії і, зрештою, захопити Відень, що відбулося 13 квітня.

Празька операція 6-11 травня 1945 р. стала останньою операцією Другої світової війни, в якій брали участь румунські підрозділи. До того часу радянськими військами вже була звільнена більша частина Словаччини, а 2 травня – захоплено Берлін. Знищення берлінської групи армій і падіння Рейхстагу призвело до краху німецької військової машини: всі джерела сировини були втрачені, райони видобутку нафти, вугілля і металів опинилися у руках союзної армії, Гітлер покінчив життя самогубством, а новий уряд Німеччини підписав акт капітуляції. В цих умовах німецькі війська на Західному фронті почали здаватися в полон союзним військам, однак на Східному фронті вони все ще продовжували оборонятися.

Станом на початок травня 1945 р. на лінії фронту Вурцен – Каменц – Стшегом – Крнов – Штернберк – західніше Брно – Штоккерау – західніше Глогниця оборонялася німецька група армій «*Центр*» і частина військ групи «*Австрія*» (колишній «*Південь*», ще раніше «*Південна Україна*») (рис. 1. 21). Німецьке командування планувало відвести війська на Західний фронт для капітуляції перед американцями.

В цих умовах ще до закінчення битви за Берлін радянське командування планувало Празьку операцію для остаточного розгрому фашистських військ. Румунські дивізії на той час перебували в правому крилі 2-го Українського фронту у складі 4-ї і 1-ї румунської армій під командуванням К. Дескелеску і В. Атанасіу, вони рухалися в напрямку на Оломоуц [55, с. 653].

Війська 2-го Українського фронту отримали наказ нанести удар в район Їглави і Праги до 12-14 травня. Передбачалося, що 1-ша румунська армія буде наносити удар на Прагу справа, а 4-та румунська армія – наступатиме на Оломоуц [45, с. 348-349].

Наступ розпочався 6 травня, радянські війська захопили Майсен, Дрезден, Яромержице, Оломоуц. Ситуація в Празі залишалася складною, фашистське командування домовилося з чеським урядом про відхід німецьких військ з Праги до Західного фронту. Умовою було роззброєння німецьких військ, 8 травня вони почали відступати. 9 травня радянське командування в терміновому порядку передислокувало значну частину військ в Прагу, для чого довелося здійснити 80-км марш-кидок.

Таким чином відхід німецьких військ був перекритий і 10-11 травня вони потрапили в полон. 11 травня радянські війська вийшли на лінію Хемніц – Карлові Вари – Пльзень, де вони зустрілися з американськими військами (рис. 1. 22).

Як результат останньої військової операції в Другій світовій війні, було знищено німецькі групи армій «Центр» і «Австрія», повністю звільнено територію Чехословаччини і її столицю Прагу.

Румунські війська перебували під радянським командуванням 260 днів і за цей час сумісно з радянською армією взяли участь в боях проти фашистської Німеччини. Пізніше, радянськими медалями та орденами було нагороджено 190 тис. румунських солдатів.

У боротьбі проти фашизму було задіяно 37 румунських дивізій, 540 тис. солдатів, які звільнили більше 8,7 тис. місцевостей.

Участь Румунії у розгромі фашистських військ і жертви, яких вона зазнала в ході звільнення Трансильванії, Чехословаччини і Австрії були оцінені країнами антигітлерівської коаліції. Після серпневого перевороту 1944 р. в боях проти німецько-угорських військ румунські армії втратили понад 130 тис. людей [36], за іншими даними – понад 167 тис. [2, с. 583] та 170 тис. [40, с. 91].

РОЗДІЛ 2

ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В РУМУНІЇ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ

2.1. Формування та діяльність національного уряду К. Сенетеску.

Після усунення І. Антонескута його людей в уряді, в результаті повстання 23 серпня 1944 р., в Румунії за наказом короля Міхая був сформований новий уряд на чолі з генералом Костянтином Сенетеску.

До складу нового уряду увійшли представники таких політичних партій як Націонал-ліберальна (Partidul Național-Liberal), Націонал-цереїстська (Partidul Național-Țărănesc) і Соціал-демократична (Partidul Social-Democrat), але вперше в історії Румунії в його складі були ще й представники комуністичної партії (Partidul Comunist Român).

Від кожної партії до складу уряду увійшли представники в якості «міністрів без портфелю», тобто членів уряду, які не керують міністерством. Член Комуністичної партії Румунії Л. Петрешкану був призначений виконувати обов'язки міністра юстиції. Міністром внутрішніх справ став генерал Алдя, два міністерства – національної економіки і фінансів, очолив генерал Потопяну. Міністерствами праці, охорони здоров'я і соціального захисту керував генерал Марінеску.

Першочерговим завданням новоутвореного уряду К. Сенетеску було створення необхідних умов для виконання умов перемир'я з СРСР і активна участь Румунії у війні проти гітлерівської коаліції.

Іншим, не менш важливим питанням, яке постало перед кабінетом К. Сенетеску – врегулювання міжнародного статусу Румунії, встановлення дипломатичних відносин з країнами-учасниками антигітлерівського блоку і звільнення Північної Трансільванії, яка відійшла до Угорщини за результатами Віденського арбітражу 1940 р. [33, с. 590].

Уряд К. Сенетеску намагався переконати радянське командування зупинити свої армії на підході до схилів Карпат. На засіданні 27 серпня представники уряду виступили з проханням утворити в Бухаресті і його околицях зону, вільну від радянських військ [34, с. 416-417].

28 і 29 серпня представники кабінету Сенетеску знову звернулися до радянського командування, цього разу до командирів 46-ї армії і 6-ї танкової армії, які перебували у складі 2-го Українського фронту, з проханням припинити військові дії на території Румунії [27]. Проте на військовій нараді 2-го Українського фронту було вирішено відмовити в цьому проханні і наказано продовжувати наступ по румунській території поки не будуть знищені німецько-фашистські війська. Оскільки на той період у Німеччині ще залишались союзники, зокрема Угорщина, що збиралася обороняти територію Трансільванії, яку вона зайняла за рішенням Віденського вердикту 1940 р., то ця відмова означала повномасштабне розгортання військових дій на території Румунії з усіма їх наслідками.

Уряд Сенетеску призначив румунських делегатів Б. Штірбея і К. Вішоюну уповноваженими з ведення переговорів щодо укладання перемир'я між Румунією і союзними державами.

Головною метою уряду було добитися включення в перелік умов перемир'я за 12 квітня 1944 р. пункту про те, що в Румунії буде утворена так звана «вільна зона», куди не будуть входити радянські війська. Але румунська делегація в Москві не була допущена до дискусії щодо призначення умов перемир'я, тільки 10 вересня 1944 р. вони отримали скоригований текст Угоди про перемир'я.

У виданні румунської газети «*Curentul Nou*» за 30 серпня 1944 р. повідомлялося про склад румунської делегації в Москві і було зауважено, що серед румунів переважає бажання утворити «нейтральну зону», в яку не повинні вступати радянські війська. Проте, як відмічалось в цьому ж виданні, своє слово під час переговорів в Москві скаже Англія і США [34].

Як і було передбачено в «*Curentul Nou*», під час перемов західні країни-союзниці сказали своє слово, однак воно було не на користь Румунії, тому пункт про утворення «нейтральної зони» навіть не розглядався при обговоренні умов про перемир'я і, відповідно, не був включений до тексту угоди.

Новий уряд після утворення почав роботу демократичного і антифашистського характеру. До прикладу, була оголошена амністія для політичних в'язнів 1918-1944 рр., ліквідовано концентраційні табори, дозволено діяльність політичних партій і організацій, які були заборонені в роки диктатури. 31 серпня 1944 р. був виданий декрет уряду, який відновлював дію конституції Румунії 1923 р.

Комуністична партія Румунії і Союзна контрольна комісія звинувачувала уряд Сенетеску (а пізніше і Редеску) в тому, що вони навмисно гальмують процес демократизації Румунії і очищення її від фашистських елементів, керуючись при цьому власною вигодою. Так, уряд Сенетеску нібито перешкоджав виявленню в Румунії радянського промислового обладнання та інших матеріальних цінностей, предметів розкоші, які були «вивезені румунськими мародерами і грабіжниками» в період окупації радянської території. Також уряд звинувачувався у фальсифікації даних щодо німецького і угорського майна, яке знаходилося на території Румунії і повинне бути передане Радянському Союзу.

Головним звинуваченням було недотримання статті Угоди про перемир'я щодо виплати репарацій Радянському Союзу. Радянське командування наполягало на тому, що репарації в 300 млн доларів – це цілком реальна сума, яку Румунія може швидко виплатити, однак румунський уряд зауважував, що після війни і через багаторічне використання румунської економіки німецькою військовою машиною, вона знаходиться у важкому стані і не може негайно виплатити такі суми.

Румунська газета «*România Liberă*» писала про події того часу: «Режим Антонеску був повалений 23 серпня 1944 р. і був проголошений новий, демократичний режим. У зв'язку з цим було арештовано всього п'ять

військових злочинців. Хіба ці п'ятеро робили все своїми руками? Хіба в їх розпорядженні не знаходився великий репресивний апарат, хіба повсюди в них не було спільників? Режим Антонеску впав, але в державному апараті так само залишаються спільники військових злочинців. Вони загрожують перемозі 23 серпня...» [34].

Міністр внутрішніх справ пояснював ситуацію тим, що країна перебуває в стані війни і військово положення не дає змоги негайно замінити всіх причіників фашистського режиму у адміністрації іншими працівниками. З цієї причини, генерал Алдя віддав розпорядження всім представникам місцевої влади залишатися на своїх посадах і продовжувати роботу. Міністр внутрішніх справ наголошував, що він будь-якою ціною намагається забезпечити спокійне громадське життя в країні.

Ці заходи повинні були покласти край паніці і дезорганізації державного апарату, які були спричинені поваленням військово-фашистської диктатури і звільненням Румунії від гітлерівського тиску.

Вже у вересні 1944 р. Комуністична партія Румунії висунула вимогу щодо розпуску уряду Сенетеску. У зв'язку з тим, що кабінет Сенетеску входив до складу Національно-демократичного блоку (НДБ), який був створений для усунення від влади І. Антонеску, виникла необхідність розпуску НДБ, тому комуністична партія запропонувала створення Національно-демократичного фронту (НДФ) [37].

На момент виходу Румунії з війни на боці Німеччини Комуністична партія Румунії була досить малочисельною і недостатньо організованою, щоб являти собою значну політичну силу. Ще на початку 1944 р. І. Майський при обговоренні питань влаштування повоєнної Європи зазначав, що з Румунією обов'язково потрібно підписати довгострокову угоду про взаємодопомогу і надання Радянському Союзу військових повітряних і морських баз на румунській території [74, с. 24].

У програмі Національно-демократичного фронту, що була створена комуністичною партією, заявлялося: «Ця програма може бути втілена в життя

тільки урядом, до якого входять представники всіх національних і демократичних сил країни, і який має активну підтримку серед широких верств румунського народу» [34].

Фронт землеробів та Соціал-демократична партія підтримали ідею створення Національно-демократичного фронту, однак інші партії висловлювалися проти неї. Зрештою, 2 жовтня 1944 р. на зустрічі Комуністичної і Соціал-демократичної партій було погоджено створення Єдиного робітничого фронту і Центрального комітету у його складі.

12 жовтня 1944 р. був створений і Національно-демократичний фронт. Його основою стала Комуністична партія, Соціал-демократична партія, Фронт землеробів, Союз патріотів, Союз комуністичної молоді і МАДОС (Союз угорських робітників в Румунії). (Остання діяла на території Трансільванії). Окрім партій до складу Національно-демократичного фронту входили також профспілки, організовані комуністичною партією. На практиці це означає, що хоча Національно-демократичний фронт було представлено як сукупність демократичних організацій Румунії, головною політичною силою цього об'єднання була Комуністична партія та її маріонеткові організації.

Окрім цього, представники Комуністичної і Соціал-демократичної партій вийшли із складу Національно-демократичного блоку, в результаті чого виникла криза уряду. В цих умовах К. Сенетеску був змушений подати королю заяву про відставку.

Рада Національно-демократичного фронту 16 жовтня 1944 р. відкликала свої представників з уряду і висунула вимогу його відставки. Відставка Сенетеску дала можливість комуністичній партії сформувати новий уряд під своїм керівництвом. На аудієнції в короля Міхая 16 жовтня комуністи підняли питання про створення нового уряду. На посаду нового прем'єр-міністра висувалася кандидатура Петру Грози, глави «Фронту землеробів». Прагненням румунських комуністів було створення уряду переважно з тих партій, які увійшли до Національно-демократичного фронту.

22 жовтня Національно-демократичний фронт виступив із заявою про те, що Сенетеску використовує в управлінні країною старі методи – метод фашистського режиму. У заяві йшла мова про те, що «країні потрібний такий уряд, який буде представляти волю та інтереси народу, спиратися на народ, який завоював би довіру союзних країн...»[58, с. 69]. Звісно, на думку комуністів, таким урядом міг бути тільки уряд Національно-демократичного фронту.

Король вирішив знову доручити формування нового уряду К. Сенетеску. Міністром закордонних справ став К. Вішоюну, а міністром внутрішніх справ – Н. Пенеску. Не зважаючи на те, що задум комуністичної партії не був втілений в життя, в новому уряді вони отримали більше місць, ніж раніше [33, с. 591]. До складу нового уряду увійшло 11 представників Національно-демократичного фронту. Г. Георгіу-Деж зайняв посаду міністра шляхів сполучення, а П. Гроза – заступника голови Ради міністрів. Таким чином, уряд Сенетеску продовжував залишатися при владі.

Національно-демократичний фронт розпочав боротьбу за розширення своїх повноважень в уряді. Фактично це була кампанія направлена проти уряду Сенетеску і звинувачення на адресу «історичних» партій Маніу і Братіану.

4 листопада 1944 р. Національно-демократичний фронт виступив із зверненням до керівництва «історичних» партій, яке було опубліковане в комуністичній газеті «*Scânteia*». У заяві вказувалося, що «Національно-демократичний фронт перейде до рішучих дій для ліквідації кризи уряду в інтересах румунського народу і взятих перед Об'єднаними Націями обов'язків» [34].

Для виконання заявленої обіцянки усунути уряд Сенетеску Комуністичній партії Румунії довелось заручитися підтримкою *Союзної контрольної комісії*, яка діяла на території Румунії під керівництвом радянського командування. Контрольна комісія була утворена для контролю за виконанням урядом Румунії пунктів Угоди про перемир'я.

Саме на цій основі 2 листопада 1944 р. комісія направила румунському уряду меморандум, в якому звинувачувала уряд Сенетеску в недотриманні статей Угоди про перемир'я. Також в ньому було відмічено, що уряд Сенетеску звідомо не виконує ці вимоги, не бажаючи співпрацювати з радянським командуванням [30, с. 448].

Спричаючись на радянську армію і воєнні загони, організовані комуністичною партією, комуністи отримали перевагу у вирішенні урядової кризи на свою користь. На підтримку комуністичної партії був проведений мітинг у Бухаресті, організований Національно-демократичним фронтом.

За таких умов, 4 листопада 1944 р. король Міхай був змушений для вирішення урядової кризи видати декрет про реформування складу уряду, згідно якого збільшується кількість місць для представників НДФ. Вони отримали керування 6-ма міністерствами – шляхів сполучення, юстиції, національних меншин, соціального забезпечення, охорони здоров'я, праці і освіти, – а також три посади замісників міністрів: внутрішніх справ, сільського господарства та національної економіки. Петру Гроза зайняв посаду заступника голови Ради міністрів від імені НДФ [48, с. 113].

В листопаді 1944 р., під тиском НДФ і зокрема комуністичної партії, уряд Сенетеску погодився на створення комісії за контролем виконання Угоди про перемир'я на чолі з П. Гроза.

Підставою для вимоги другої відставки Сенетеску комуністична партія обрала відмови звільнити Пенеску з посади міністра внутрішніх справ і арештувати його як військового злочинця за вбивство робітників в листопаді 1944 р.

Через кризу уряду, організовану комуністичною партією, Сенетеску 30 листопада подав заявку про відставку.

5 грудня 1944 р. в Бухарест прибув замісник наркому іноземних справ СРСР А. Вишинський у зв'язку з урядовою кризою в Румунії. Під його тиском король Міхай підписав відставку другого уряду Сенетеску і сформував новий

кабінет. 6 грудня Сенетеску замінили на генерала Ніколае Редеску на посаді прем'єр-міністра [12, с. 180-182].

Редеску створив новий уряд майже без змін у його складі, окрім власне Сенетеску, а також міністра внутрішніх справ Пенеску. Комуністи не отримали того, заради чого і велася боротьба з урядом Сенетеску – більшості у новому уряді.

В цілому, Костянтин Сенетеску перебував на посаді прем'єр-міністра з 28 серпня по 6 грудня 1944 р., тобто більше трьох місяців, але під тиском радянського командування і комуністичної партії був змушений залишити цю посаду.

У новому уряді, який формувався під керівництвом Редеску, Сенетеску отримав посаду начальника Генерального штабу.

2.2. Радянська військова адміністрація в Румунії та співпраця з урядовими установами 1944-1945 рр.

При підписанні Угоди про перемир'я з Румунією англійська сторона наполягала на включенні до тексту перемир'я згадки про Трансільванію. Це було зроблено і стаття 19 повідомляла, що рішення Віденського арбітражу скасовується, а Трансільванія має бути повернена Румунії.

«Трансільванська карта», як часто називають проблему державної приналежності Трансільванії в історії, була предметом суперечок країн-союзниць аж до моменту підписання мирних договорів з Румунією і Угорщиною в 1947 р.

Області Банат, Крішана і Марамуреш також відносять до Трансільванії, хоча історично вони не належать до складу краю (додаток Д, рис. 2. 1). На території Трансільванії проживали румуни, угорці (секлери, румунські мадяри), німці (трансільванські саксонці і банатські шваби), а в Марамуреші ще й українці (див. додаток Е, 3).

В Румунії Націонал-цараністська партія Ю. Маніу створила враження у населення, що Трансільванія повертається до складу Румунії завдяки діяльності партії [79, с. 30].

Нарком закордонних справ С. Лозовський вказував, що у разі реального повернення Трансільванії Румунії, «люди такі як Маніу зроблять все можливе для применшення значення Союзу і представлять цей територіальний вигравш як результат виняткової добродушності Англії і США» [73, с. 80].

Прихильність СРСР до Румунії у вирішенні «трансільванської проблеми» пояснюється як політичними поглядами, так і особистою вигодою. «Трансільванська карта» дозволяла радянському командуванню маніпулювати румунським урядом для того, щоб досягти своїх цілей, оскільки румунський народ прагнув повернення краю до складу Румунії, а уряд був вимушений це забезпечити. Зрештою, політичні лідери країн-союзниць визнавали, що не можна залишити без змін рішення Віденського арбітражу, адже в такому разі це було б свідченням правильності рішень Гітлера, а допускати цього не можна.

Отже, залишити Трансільванію у складі Угорщини не варто, але чи варто її повертати Румунії? Більшість радянських воєначальників погоджувалися з тим, що це буде найкращим рішенням, оскільки проголошення незалежності цього краю призведе до ще більших проблем.

Велике політичне значення мало виконання Румунією пунктів Угоди про перемир'я. В першу чергу це стосувалося питання про адміністрацію в Північній Трансільванії. Спочатку за згодою СРСР було вирішено у звільненому краї встановити румунську громадську адміністрацію. Але у зв'язку з різким загостренням міжнаціональних сутичок і діяльністю румунських озброєних банд радянське командування вирішило передати керування краєм до відомості радянської військової адміністрації.

З 14 листопада 1944 р. у звільнених районах Трансільванії в умовах загострення конфронтації між румунами та угорцями, діяльності національних загонів «добровольців Ю. Маніу», «Гайдуків Аврама Янку», організації «Голос крові» та ін. була введена радянська військова адміністрація. Префектам було

наказано протягом 24-48 годин ліквідувати будь-які румунські адміністративні органи [64, с. 73-77]. На практиці це означало створення угорських місцевих органів, тому румунська сторона сприйняла даний крок як повернення угорської влади.

В радянських документах вказується, що діяльність «гвардії Маніу» була ворожою по відношенню до радянських солдатів. Також відмічається, що члени «банди» тероризували місцеве угорське населення, що проживало у краї, а також румунських демократів за те, що вони прихильно ставилися до Червоної Армії. Озброєні «банди» Маніу стратили багатьох невинних людей «шляхом відсікання голови, класичним гітлерівським способом» і сам Ю. Маніу нібито схвалював такі дії [57, с. 67].

Газета «*Радянська Буковина*» в статті «Румунська адміністрація в Трансільванії» подала передрук статті з радянської газети «Правда». В цій статті пояснювалися причини видалення румунської адміністрації з Трансільванії. Зокрема, стверджувалося, що під захистом румунської адміністрації вела діяльність підпільна агентура німців, яка проводила диверсії радянських військових дій, а в складі загонів Маніу діяли залізногвардійці (члени легіонерської організації «Залізна гвардія»). Румунський уряд, зазначалося в статті, сприяв злочинам, які вони коїли, що є порушенням Угоди про перемир'я. Радянське командування було змушене встановити в краї свою владу, щоб припинити злочини і розбої [71].

В радянській історіографії відмічається, що Союзна контрольна комісія вимагала від румунської влади вжити негайних заходів щодо очищення поліції і жандармерії, всього апарату державної влади від фашистських елементів, розшукувати військових злочинців і провести кадрові чистки в армії. Через відмову румунського уряду радянське командування роззбрало «гвардію Маніу» і поставило вимогу видалення румунської «фашистської» адміністрації з Північної Трансільванії.

Пізніше командуючий військами 2-го Українського фронту Р. Малиновський прокоментував причини скасування румунської адміністрації в

Трансільванії: «Для мене, як для командуючого фронтом, не байдуже, що саме відбувається в моєму тилу. В Північній Трансільванії роблять погроми фашистські банди. Я був змушений відновити порядок і припинити бандитизм» [57, с.66].

Перший візит Вишинського в Бухарест в листопаді-грудні 1944 р. [57] був присвячений вирішенню трансільванської проблеми. Радянська і румунська сторони висловили взаємні претензії про невиконання пунктів Угоди про перемир'я.

Прем'єр-міністр Сенетеску двічі піднімав питання про адміністрацію в Трансільванії. Він зауважував, що після припинення військових дій румунська влада проникла всього в чотири уїзди за півтори місяці. Вишинський відповідав, що 19-та стаття Угоди про перемир'я ні в кого не викликає сумнівів, «але порядок, час та терміни повернення Трансільванії повинні буди обговорені окремо», а власне передача влади румунам має відбуватися «організованим порядком, а не в односторонньому напрямку і як заманеться» [59]. Також він вказав Сенетеску, що необхідно виконувати всі статті перемир'я, а не тільки ті, які стосуються виключно інтересів Румунії.

Маніу 15 листопада направив листа Вишинському, в якому заявляв, що адміністрація в Північній Трансільванії тільки частково була передана румунському уряду, а наказ радянського військового командування про евакуацію румунської адміністрації є грубим порушенням Угоди про перемир'я і не може бути виправданим її пунктами. Маніу вказував, що оскільки Угода про перемир'я визнавала рішення Віденського арбітражу недійсним, то логічним є припустити, що до остаточного врегулювання цього питання при підписанні мирного договору законною лінією румунсько-угорського кордону має виступити лінія Тріанонського договору 1920 р. Також Маніу зауважував, що в Трансільванії, на його думку, не може бути ніякої іншої адміністрації крім румунської, і що деякі партії користуються підтримкою радянського уряду (очевидно це Комуністична партія Румунії), що чинить тиск на політичні настрої Румунії.

Дискусія про трансільванське питання між політичними діячами проявила себе і на сторінках газет. Зокрема, газета «Curcuntulnou», яку видавала Націонал-цараністська партія, 16 листопада 1944 р. опублікувала статтю з назвою «Вимагаємо пояснень», в якій обговорювалося усунення румунської адміністрації в Трансільванії. В статті було висвітлено нагальні питання цієї проблеми, зокрема зауважувалося, що відновлення румунських адміністративних органів в краї відбувалося за сприяння Червоної Армії, а тому несправедливим є теза радянського командування про те, що румунська влада в краї була встановлена без відома радянської сторони, чим остання пояснювала усунення румунської адміністрації [73]. Також було згадано про діяльність румунських банд, в статті вони називалися «добровольцями з Трансільванії» і зауважувалося, що вони зловживали своїми діями, але це все одно не могло стати причиною невиконання умов перемир'я в такому важливому питанні як повернення Північної Трансільванії.

У відповідь на такі заяви випустили свої публікації комуністична газета «Scântea» і газета Союзу патріотів «România Liberă».

Офіційна газета Націонал-цараністської партії «Dreptatea» («Справедливість») 3 грудня опублікувала статтю, в якій розповідалося про візит Вишинського на богослужіння в патріаршому соборі з нагоди річниці акту в Альба-Юлії, який відбувся 1 грудня 1918 р. і за яким Трансільванія в односторонньому порядку була приєднана до Румунії. В статті заявлялося, що румунські дивізії проливали кров разом з радянськими військами в боях за звільнення Північної Трансільванії і ця спільна боротьба дала свої плоди.

Ставлення румунської армії до радянської військової адміністрації в Трансільванії було вкрай негативним. Радянський військовий представник при 4-й румунській армії в доносі за 28 грудня 1944 р. писав, що рішення вигнати румунську адміністрацію з Північної Трансільванії було неправильним, оскільки румуни почали воювати на боці радянської армії виключно заради Трансільванії [73, с. 82].

Радянське командування сприймало лідера Націонал-цараністської партії Маніу як ідеологічного суперника, хоча він неодноразово виявляв прихильність до СРСР. В телефонній розмові Вишинського з Молотовим було вирішено випустити в Румунії статтю з критикою Маніу. Така стаття була опублікована в газеті «Тіпрул» 4 грудня, яка передрукувала статтю «Про положення в Румунії» з журналу «Війна і робочий клас». 6 грудня у розмові з представником Соціал-цараністської партії, яка увійшла до Фронту землеробів, Вишинський велику увагу приділяв Маніу. Було зауважено, що у північній католицькій частині Трансільванії більшу популярність серед населення має Маніу, а в південній православній – П. Гроза [57, с. 59].

Начальник Генерального штабу Збройних Сил СРСР С. Штеменко за проханням наркому закордонних справ РРФСР висловив свою думку про румунську адміністрацію в Трансільванії. Він наголошував на трьох важливих обставинах [81]:

- на території Трансільванії знаходилися війська 2-го і 4-го Українських фронтів, покликані забезпечити спокій в тилах Червоної Армії;
- у випадку передачі краю Румунії, вона б зараховувала продовольчі заготовки з Трансільванії як репарації СРСР, що, звісно, не вигідно для радянського командування, адже перебуваючи на території краю, війська вже здійснювали ці продовольчі заготовки;
- румунські армії погано воюють і єдиним стимулом для підняття бойового духу для них є передача Північної Трансільванії Румунії, якщо передача відбудеться, то в румунів зникне бажання воювати далі.

Штеменко висловив свої міркування з цього приводу наступним чином: «Статтю 19-ту Угоди про перемир'я, за якою визнається недійсним Віденський арбітраж, з юридичної точки зору можна трактувати так, що вся Північна Трансільванія до мирного врегулювання повинна бути передана Румунії, не зважаючи на етнічний характер цієї області». Однак також він зауважив, що

частина північнотрансільванських уїздів під час першої передачі «могла поки що не повертатися, якщо б в цих уїздах була зацікавлена Червона Армія з військових мотивів» [57, с. 97-68].

Генеральний Штаб вирішив, що здійснювати передачу Трансільванії наразі не вигідно. На цій основі розвинулася концепція радянського військового керівництва про використання територій, комунікацій і об'єктів в інтересах функціонування Червоної Армії.

В 1944 р. Москва розглядала проект умов перемир'я з Угорщиною, який був підписаний пізніше за перемир'я з Румунію. Він планувався з розрахунку, що Угорщина також вийде з війни. Після неофіційних зустрічей Молотов у меморандумі за 6 жовтня 1944 р. згадав про прохання угорців, щоб румунські війська не переходили кордон, встановлений Віденським арбітражем 1940 р. у такому випадку це означало б збереження угорської адміністрації в Північній Трансільванії.

Через зобов'язання повернути Трансільванію Румунії, яке підписав Радянський Союз, Угорщина прагнула підписати перемир'я з СРСР, сподіваючись на вирішення трансільванського питання на свою користь.

Тим часом Трансільванія перебувала під управлінням радянської військової адміністрації. В грудні 1944 р. до керівництва 2-го Українського фронту звернувся секретар Клузького обкому Комуністичної партії Румунії Н. Гольдбергер з пропозицією створити Комісаріат із справ Трансільванії, інакше, за його словами, ці 11 уїздів будуть керуватися самі по собі.

30 грудня він відправив в ЦК КІР доповідь, де розповідав про становище краю. Було зауважено, що серед населення ходять чутки, ніби скоро в край повернеться румунська влада і наведе тут порядок. Також панували переконання серед трансільванського населення, що після утворення демократичного уряду в Угорщині Північна Трансільванія перейде під управління цього уряду. Окрім цього, поширювалася думка, що і для румунів і для угорців буде краще, якби Трансільванія стала незалежною. Складне фінансове становище краю призвело до економічного сепаратизму [57, с. 105].

Уїзди Одорхей і Муреш закрили свої кордони. Ситуація все більше погіршувалася. Важка ситуація склалася в уїзді Марамуреш де, за словами Гольдбергера, поширювався сильний румунський шовінізм. 4 березня 1944 р. до Союзної контрольної комісії звернулася румунська делегація з Марамурешу з проханням провести мирну демонстрацію для усунення голови Народного окружного комітету. Дозвіл на демонстрацію не дали, що втім не завадило зібратися в Сігеті 15 тис. демонстрантам.

У військових дописах зазначалося, що спроба озброєного повстання для «усунення народних комітетів і встановлення румунської національної диктатури» була зірвана, а для встановлення порядку в уїзді були здійснені відповідні заходи [73, с. 106].

Особливість політичної ситуації в Трансільванії в 1944-1946 рр. полягала в тому, що найбільшою організацією у краї був Народний угорський союз МАДОС. Він входив до складу Національно-демократичного фронту Румунії і нараховував біля 150 тис. членів. За даними радянської розвідки, це була найбільш організована політична сила краю. МАДОС підтримував П. Гроза і тому вважався союзником комуністів. З цієї причини, а також тому, що приєднання до Угорщини було політично неможливим союз не домагався цього. Але від свого гасла «Незалежність Північній Трансільванії» він відмовився тільки у лютому 1945 р.

В січні 1945 р. в Москву прибула румунська делегація на чолі з комуністом Г. Георгіу-Дежом. До її складу входили також члени комуністичної партії Румунії А. Паукер і Г. Апостол. Під час візиту з Сталіним вони обговорювали необхідність створення уряду Національно-демократичного фронту, який буде підпорядкований комуністичній партії. Сталін дав наступну пораду – потрібно поширити тезу, що якщо такий уряд буде створений, то СРСР допоможе, щоб Трансільванія стала румунською. Фактично, це було новим ходом у розігрітій «трансільванській карті». Позиція Сталіна підтвердилася і на переговорах з югославською делегацією 9 січня 1945 р., коли він заявив, що йому не шкода Угорщини.

Король Міхай в листі президенту Рузвельту 24 січня 1945 р. писав, що він надзвичайно вдячний Червоній Армії за допомогу у поверненні Північної Трансільванії, яка була дорогоцінною для всіх румунів. При цьому факт усунення з краю румунської адміністрації не згадувався [3, с. 161-162].

Отже, радянське командування обіцяло передати Трансільванію від адміністративне керування румунської влади у тому випадку, якщо в Румунії буде встановлено уряд НДФ під контролем комуністів. Вже в лютому 1945 р. Румунія опинилася в урядовій кризі, що спричинило другий візит Вишинського до Бухаресту 27 лютого-14 березня 1945 р. Протягом цих днів відбувся перехід на новий етап у вирішенні трансільванської проблеми.

Політичний радник Союзної контрольної комісії в Румунії А. Павлов зустрівся 9 лютого з міністром закордонних справ К. Вішоюну. Останній розмовляв про повернення румунської адміністрації в Трансільванії, посилаючись на підписання угоди про поставки до СРСР. Павлов відповів, що передача краю Румунії пов'язана не тільки з цим, а й з виконанням інших пунктів перемир'я, зауважуючи, що вони погано виконуються (видобуток вугілля, підготовка землі до посівів, чистка державних органів від фашистських елементів, тощо).

12 лютого прем'єр-міністр Редеску виступив з політичною промовою. Про Північну Трансільванію було сказано, що вступити в цей край є законним правом румунів і з радянського боку смішно говорити про це, як про послугу румунам. Павлов надіслав телефонограму в Москву, в якій передав зміст промови.

Радянське командування відмітило, що Редеску не згадував про СРСР і Червону Армію, коли говорив про звільнення Трансільванії. Було прийнято рішення замінити Редеску. Розпочалася боротьба за посаду прем'єр-міністра.

При переговорах з королем про призначення нового уряду Вишинський пообіцяв повернути Північну Трансільванію, що виявилось ключовим фактом. 6 березня було затверджено склад прокомуністичного уряду на чолі з П. Гроза, а вже наступного дня Трансільванія була офіційно приєднана до Румунії. Таким

чином, січнева обіцянка Сталіна представникам комуністичної партії була виконана.

Румунський уряд звернувся з проханням до Сталіна про відновлення своєї адміністрації в краї 8 березня 1945 р. Звернення направили П. Гроза і міністр закордонних справ Г. Татареску до Й. Сталіна.

Незважаючи на відновлення румунської адміністрації, ситуація в краї залишалася нестабільною. Тут продовжували діяти фашистські організації «Схрещені стріли» Ф. Салаші та «Імреді», а «історичні» партії Румунії від початку 1945 р. припили співпрацю з Національно-демократичним фронтом.

Радянське командування було проінформоване про небажання угорського населення краю визнавати румунську адміністрацію, про випадки вигнання румунської влади, учителів, тощо.

В Угорщині чергове територіальне розмежування не сприймалося як остаточне. Серед угорського населення панувала думка, що питання про Північну Трансільванію з часом буде переглянute і вирішене на користь Угорщини.

В цих умовах Відділ міжнародної інформації (ВМІ) ЦК ВКП(б) цікавився ситуацією в краї. Заступник завідуючого ВМІ Л. Баранов 23 березня 1945 р. відправив лідеру комуністичної партії Угорщини М. Ракоші лист, в якому запросив відомості про проблему «Ставлення різних прошарків населення і політичних кіл до трансільванської проблеми». 23 квітня Баранов, очевидно після ознайомлення з інформацією, повідомляв, що для ЦК КП Румунії складений лист, де описувалися проблеми краю. Головною серед них відзначалося «заходи уряду, направлені на зміцнення демократичних сил в Трансільванії» [73, с. 119].

Ракоші на виступі ВМІ ЦК ВКП(б) 23 червня 1945 р. говорив про трансільванське питання як дуже болюче для угорців, адже Румунія була сателітом Гітлера і все таки отримала ті території, де проживає більше 1 млн угорців. Однак він розумів, що не можливо скасувати щойно прийняте рішення

про передачу Трансільванії, тому зауважував, що поки що Угорщина не буде піднімати це питання.

Заступник голови Союзної Контрольної комісії Сусайков зважаючи на всі складнощі відновлення в Трансільванії румунської адміністрації, зауважував що це, все таки, закріпило авторитет уряду [79, с. 142].

Після становлення румунської адміністрації в Трансільванії мешканці північно-трансільванського уїзду Селард відправили радянському військовому коменданту Бухаресту лист, щоб той переслав його на конференцію Об'єднаних Націй в Сан-Франциско, яка мала відбуватися у квітні-червні 1945 р. [73].

В цьому листі мешканці Селарду вимагали приєднання Трансільванії до СРСР як незалежної країни. В якості аргументу наводився факт, що Трансільванія «вже була одного разу самостійною процвітаючою державою в 1560-1710 рр.», а також наявність багатонаціонального населення, яке має свою особливу історію.

В міжвоєнний період Румунія відносилася до Румунії як до колонії, після Віденського арбітражу в 1940-1944 рр. відбувалася мадяризація краю, а з 1945 р. – румунізація. Враховуючи це у листі вказувалося, що населення Трансільванії не хоче перебувати у складі ні Румунії, ні Угорщини, оскільки, до якої країни не приєднали б край, у трансільванського населення не буде спокою. Радянський Союз, який на той момент вже розпочав формування комуністичного блоку, відмовився від приєднання Трансільванії до свого складу.

2.3. Утворення кабінету П. Гроза.

Після призначення Н. Редеску неодноразово виступав із заявами про те, що його діяльність в уряді буде направлена на покращення міжнародних відносин між Румунією і СРСР, виконання умов перемир'я, розроблення

аграрної реформи. Редеску закликав румунський народ припинити самосуд, обіцяючи провести чистку державних установ від профашистських працівників.

Ці заяви пізніше були підкріплені законами, направленими на демократизацію румунського суспільства. 18 грудня 1944 р. уряд Редеску прийняв декрет про скасування фашистського расового законодавства; 20 січня 1945 р. – декрет про переслідування і покарання воєнних злочинців; 6 лютого 1945 р. – статут рівності прав національних меншин.

Посилаючись на рішення Ялтинської конференції, Редеску намагався припинити діяльність воєнних робочих загонів, організованих комуністичною партією. Йому вдалося налагодити дружні відносини із лідерами Націонал-цараністської і Націонал-ліберальної партій, що негативно сприймалося радянським командуванням [33, с. 594].

В новому уряді Редеску займав пост прем'єр-міністра і міністра внутрішніх справ, міністром військових справ став Н. Негулеску, а начальником генштабу – Сенетеску. Міністром національної економіки був представник націонал-цараністської партії Леукут'я, а міністром сільського господарства – націонал-цараніст Худице. Міністром закордонних справ залишився Вішоюну. Також зерегли свої посади заступник прем'єр-міністра П. Гроза і міністр шляхів сполучення Г. Георгіу-Деж [38].

Національно-демократичний фронт на чолі з комуністичною партією продовжував боротися проти уряду, намагаючись передати владу до рук НДФ. З цією метою активно велася пропаганда комуністичної партії, НДФ та радянського командування. 28 січня 1945 р. була опублікована «Урядова програма НДФ», яка в цілому повторювала основні пункти платформи НДФ, окрім пункту про націоналізацію великих банків і промислових підприємств. Таке виключення було зроблено комуністами свідомо для перетягування на свою сторону частини консервативно налаштованого населення.

У цій програмі, яка була опублікована у газеті «*Scânteia*», заявлялося, що «тільки уряд Національно-демократичного фронту здатний побороти недовіру до Румунії з боку Радянського Союзу і союзних країн. Тільки уряд

Національно-демократичного фронту здатний покласти край спекуляції, дороговизні, економічному хаосу і припинити страждання народних мас – робітників, селян, чиновників та інтелігенції. Тільки уряд Національно-демократичного фронту зможе забезпечити нормальні умови для розвитку народного господарства» [34].

До складу НДФ приєдналася група націонал-цараністів на чолі з Антоном Александреску, а пізніше – націонал-ліберальна група на чолі з ГеоргеТетереску. В Румунії визривала нова криза уряду.

Уряд Редеску підтримувала світова спільнота, зокрема, в США і Англії вважали, що під керівництвом Редеску в Румунії буде забезпечене стабільне становище. Однак через ряд заворушень в Румунії після призначення прем'єр-міністром Редеску, союзні держави планували скликати конференцію союзних країн для обговорення внутрішнього положення в Румунії.

В лютому 1945 р. Редеску під час промови в кінотеатрі «Аро», яка передавалася по радіо, заявив, що Анна Паукер, Васіле Лука та інші керівники Комуністичної партії Румунії діють за вказівками і не думають про благополуччя своєї країни [12, с. 181]. У відповідь комуністична партія 25 лютого 1945 р. організувала масові демонстрації в Бухаресті, Плоєшті, Бухуші, Ботошані, Романі та інших великих містах. Маніфестації закінчувалися сутичками демонстрантів та військових частин, які були відправлені для їх втихомирення.

Національно-демократичний фронт під час демонстрацій вимагав усунення від влади Редеску, мітинги продовжувались. 27 лютого в Бухарест знову прибув А. Вишинський і вимагав у короля призначення нового керівника уряду, оскільки, за його словами, нинішній не може забезпечити порядок в Румунії.

Уряди Сенетеску і Редеску керувалися прозахідною зовнішньополітичною орієнтацією, тому вони цілком влаштовували Вашингтон і оцінювалися ним як коаліційні уряди, що представляли всі політичні партії і соціальні класи, які потрібні для державного керування в Румунії.

Москва спочатку висловлювала лояльне відношення до цих урядів, сподіваючись на спокій в радянському тилу і своєчасну виплату репарацій, оскільки війна ще продовжувалася. Однак уряд Редеску не квапився виконувати угоду про перемир'я, що викликало напруженість у відносинах з Москвою. Ситуація значно погіршилася в лютому 1945 р., коли у Бухаресті була розстріляна організована комуністами демонстрація.

Радянське командування, як було офіційно заявлено, вважало себе «в першу чергу відповідальним за румунські справи», тому заявило що уряд Редеску не здатний забезпечити порядок у тилу Червоної армії, а отже його потрібно замінити [51, с. 86].

У відповідь на це голова військового представництва США у Союзній контрольній Комісії С. Скайлер повідомляв своєму уряду, що Редеску довго не протримається на посаді прем'єр-міністра і запропонував притримуватися жорсткої позиції, щоб домогтися від СРСР виконання принципів ялтинської конференції («Декларації про звільнену Європу») і уникнути громадянської війни в Румунії. Однак, його пропозиція не була підтримана у військовому департаменті. Як зауважувала Л. Девіс, уряд США все ще сподівався на встановлення демократичного режиму в Румунії і не був готовий активно протистояти діям Москви в Східній Європі [7, с. 259].

Представник США в Румунії Б. Беррі писав 28 лютого 1945 р. в листі до Вишинського про те, що в Румунії необхідно створити коаліційний уряд і будь-які зміни «неорганізованими засобами чи застосуванням сили» недопустимі, натякаючи на демонстрації, організовані комуністичною партією.

Англійський представник Д. Марджерібенкс також в листі висловив припущення, що односторонні, без узгодження із союзними державами, кроки СРСР щодо формування нового уряду Румунії вказують на бажання Радянського Союзу «бачити існуючу конституційну процедуру цієї держави зміненою» [79, с. 111-113].

Король Міхай намагався сформувати ще один уряд без переважання комуністів. 1 березня він доручив утворення нового уряду князю Б. Штірбею,

сподіваючись що кандидатура людини, яка не належала до будь-якої з політичних партій задовольнить всіх. Однак комуністична партія продовжувала мітинги за створення нового уряду і король, під тиском радянського командування, погодився на утворення 6 березня 1945 р. кабінету на чолі з лідером Фронту землеробів Петру Гроза, в якому більшість місць займали комуністи.

Для призначення уряду Грози радянське командування використало болюче для румунського народу «трансільванське питання». Після вступу на територію Румунії радянська сторона не квапилася передавати Румунії Трансільванії, як було заявлено в Угоді про перемир'я. Це пояснюється тим, що радянські війська організували продовольче постачання з цієї території, а при передачі її до Румунії, остання зараховувала б ці продовольчі заготовки як репарації СРСР, що звісно не вигідно радянському командуванню. Іншою причиною було те, що надзвичайною мотивацією для участі у війні для румунських дивізій була визвольна боротьба, тобто звільнення Трансільванії. При передачі її до Румунії в румунських арміях зникне стимул до участі у військових діях.

За цих умов Радянський Союз вирішив вирішити «трансільванське питання» в своїх інтересах. В розмовах з королем Міхаєм Вишинський обіцяв підтримку Москви в цьому питанні в обмін на встановлення нового уряду. На наступний день після призначення уряду Грози, 7 березня, радянське командування дало згоду на приєднання Трансільванії до Румунії [73]. Такий крок закріпив авторитет нового уряду серед частини румунського населення.

Західні країни-союзниці негативно ставилися до уряду на чолі з П. Гроза, а радянське командування домагалася від них визнання цього уряду. Для забезпечення підтримки з боку інших союзних держав до кабінету Грози були допущені представники деяких інших політичних партій.

В. Черчилль у листі до Ф. Рузвельта 2 березня 1945 р. писав: «росіянам вдалося встановити уряд меншості за допомогою сили і обману» [60]. Але, через «відсоткові» угоди, підтримані в жовтні 1944 р. Великобританія не могла

офіційно протестувати проти нового уряду, адже в Румунії було домовлено про переважання радянського впливу. У квітні 1945 р. Черчилль заявив, що ініціативу в «румунському питанні» Великобританія передає в руки США.

Уряд США погодився з позицією Англії щодо уряду Румунії і визнавав, що здійснити це радянському командуванню вдалося завдяки перебуванню радянських військ в Румунії. Але Ф. Рузвельт зауважував, що через Румунію і справді проходили лінії комунікації Червоної Армії і необхідність перебування радянських військ на румунській території, що часто використовував як аргумент Радянський Союз, було важко спростувати.

Кабінет П. Грози розпочав бурхливу діяльність, направлену на реформування та перетворення існуючого положення в Румунії. 22 березня 1945 р. був прийнятий закон про аграрну реформу, яку обіцяв здійснити Гроза після приходу до влади. Згідно закону, селянам передавалися всі поміщицькі володіння розміром більше 50 га, а також землі воєнних злочинців і осіб, які співпрацювали з фашистами. Право на ці землі отримували селяни, в яких було менше 5 га земельної ділянки [34, с. 461].

Висвітлюючи ці події газета «*România Liberă*» писала, що населення сприйняло реформу з великим ентузіазмом, а великі поміщики, які втримували в своїх руках до 32 % земель, були найбільшим ворогом демократизації Румунії і надання народу політичних прав. Ці та інші відомості з румунської преси були наведені у радянській газеті «Правда» в повідомленні про земельну реформу [22].

В кінці березня 1945 р. також був прийнятий закон про чистку державного апарату управління від фашистських елементів, в рамках виконання якого було замінено примарів (мер міста), префектів (глава префектури) та ін. керівників.

Закон, виданий 24 квітня 1945 р., визначав долю військових злочинців, фашистів та членів «Гвардії Юліу Маніу», яких мали судити. На основі закону від 29 квітня 1945 р. була проведена також чистка армійського складу, було

звільнено багатьох офіцерів. Із складу Збройних сил Румунії було звільнено $\frac{1}{3}$ солдатів і 30 % офіцерів [83].

Уряд регулярно скликав міжміністерську економічну нараду, а пізніше утворив *Вищу економічну раду*.

Окрім перелічених законів, було введено прогресивний прибутковий податок, врегулювання рівня цін і заробітної плати. Особливим законом комітетам громадського контролю надавалися повноваження для боротьби з «підривною діяльністю буржуазії в галузі економіки» [45, с. 32-33].

Уряд П. Грози зобов'язав власників промислових і торгових підприємств створювати спеціальні відділи робочого спорядження, так звані економати. Економати повинні були заготовлювати продукцію і предмети першої необхідності для робітників [45, с. 33].

Партійні організації та урядові установи проводили заходи із виявлення та конфіскації товарів, прихованих «капіталістами» та «спекулянтами». Протягом 14 липня – 8 серпня 1945 р. міністерство внутрішніх справ конфіскувало товарів на суму понад 16 млрд лей, за даними радянських джерел ці товари були передані в економати [34, с. 462-463].

8 травня 1945 р. між урядами СРСР і Румунії були підписані дві угоди, що стосувалися економічної сфери. Згідно однієї з угод, між Радянським Союзом і Румунією буде здійснюватися натуральний товарообмін протягом одного року, відповідно до іншої угоди – Румунія буде здійснювати економічну співпрацю з СРСР протягом п'яти років.

Румунія постачала в Радянський Союз нафтопродукти, лісоматеріали, будівельні матеріали, тощо. В 1945 р. частка експортованих з СРСР товарів у зовнішній торгівлі Румунії становила 94,2 %, а імпортованих – 97,6 % [67, с. 135].

Травневими угодами також було передбачено утворення змішаних румунсько-радянських спільнот – «Совром» (*SovRom*). За задумом, Совромимали приносити дохід на користь Радянського Союзу для реконструкції і відновлення післявоєнної економіки. На практиці, ці спільноти

викачували природні ресурси Румунії, ще більше погіршуючи її становище після Другої світової війни [6].

Перший «Совром» був утворений вже 14 липня 1945 р., після підписання угоди – це був «Совромтранспорт». Організація отримала у власність два румунські кораблі і ще по два були додатково побудовані в Угорщині і Румунії.

«Совромпетроль» створений 17 липня, його метою був видобуток нафти в районі Прахова і експлуатація нафтопереробних заводів в Плоєшті [6, с. 68].

Пізніше були утворені інші «Совроми», всього їх було 15 [1]. Румунська спільнота «Ларес» мала стати головною складовою радянсько-румунської спільноти з авіації, оскільки вона практично повністю була державною.

Газета «*The New York Times*», висвітлюючи травневі угоди щодо утворення «Совромів», зауважила що англо-американський капітал невдоволений утворенням радянсько-румунських комерційних компаній, оскільки монополія, яка надається Росії за допомогою цих угод, буде перешкоджати подальшій участі англо-американського капіталу у розвитку румунських багатств через те, що повітряний і морський транспорт опиниться під абсолютним контролем Радянського Союзу.

Король Міхай вимагав відставки уряду П. Грози, оскільки до його складу не входять деякі політичні партії, а отже, в уряді представлені не всі наявні в країні політичні сили. Комуністична партія, звісно, відмовилася виконувати цю вимогу. Король відмовився підписувати закони і декрети, які створює П. Гроза і його міністри.

Представники США і Великобританії в Румунії підтримували короля і в серпні 1945 р. вели з ним перемови про необхідність включення до складу уряду представників партій Ю. Маніу і Й. Братіану.

Декілька місяців тривав «страйк» короля, а в сукупності з активною агітаційною діяльністю партій, в тому числі і комуністичної, перед виборами, які мали відбутися 1946 р., це призвело до нових заворушень в країні, особливо серед населення, що притримувалося монархічних поглядів.

В жовтні 1945 р. була організована Національна конференція Комуністичної партії Румунії. Її результатом стало розроблення програми економічної перебудови Румунії і визначення «тактики партії у справі завершення завдань буржуазно-демократичної революції» [34, с. 465-466]. На практиці це означало проведення заходів щодо закріплення панівного становища комуністичної партії в Румунії.

Програма економічної перебудови включала завдання щодо розвитку національної економіки Румунії, зокрема переведення промисловості на вищі обсяги виробництва, завершення аграрної реформи, організації машинно-тракторних станцій, підвищення урожайності і збільшення поголів'я великої рогатої худоби. Передбачався контроль за розподілом сировини, готової продукції, кредитів, тощо.

Ще одним питанням Національної конференції було затвердження нового складу Центрального комітету Комуністичної партії Румунії. Було обрано 27 членів комітету, а секретарем призначено Г. Георгіу-Дежа.

Під час виступу на Національній конференції Г. Георгіу-Деж оголосив, що урядом будуть застосовуватися методи включення до економічної перебудови всіх верств населення та всіх підприємців: «Є підприємці, які не розуміють, що приєднатися до відновлення країни в їхніх власних інтересах. Їх потрібно переконати і включити до цієї роботи. Є також і такі, які розуміють, що вони, будучи підприємцями, повинні намагатися виробляти якнайбільше, але через політичні міркування вони надають перевагу не отримувати прибутки чи навіть мати збитки. По відношенню до таких осіб ми знайдемо відповідні засоби, щоб змусити їх брати участь в загальній трудовій діяльності» [68, с. 55].

В цілому можна відмітити, що метою програми економічної перебудови була індустріалізація Румунії, як раніше це було здійснено в Радянському Союзі.

До Другої світової війни Румунія була відома для широкої світової спільноти як аграрна, економічно відстала країна, яка займається

виготовленням сільськогосподарської продукції. До початку 19 ст. Англія експортувала зерно саме в Румунії.

Комуністична партія взяла за ціль наростити промислові потужності високими темпами і протягом короткого часу здійснити індустріалізацію Румунії для того, щоб у світі побачили великий прогрес комуністичного керування країною.

У своїх звітах з Національної конференції компартія вказувала на необхідність повного освоєння всіх ресурсів країни для створення важкої промисловості. Однак, як відомо, реконструкція промисловості на соціалістичній основі неможлива протягом короткого часу, окрім того, в Румунії до того часу практично не розвивалося машинобудування та інші галузі важкої промисловості, що передбачало створення їх фактично «з нуля».

В тому ж виступі Г. Георгіу-Дежа було вказано: «Потужна важка промисловість, яка базується на раціональному використанні природних багатств і така, що розвивається по лінії забезпечення внутрішніх потреб країни і використання можливостей, що витікають з міцних торгових зв'язків із сусідніми країнами, є тим стержнем, навколо якого буде розвиватися в нових умовах вся економіка країни» [68, с. 57].

Раціональне використання природних ресурсів, як проголошував Г. Георгіу-Деж не можливе в умовах, коли комуністична партія заявила про необхідність повного використання всіх наявних ресурсів, ці два процеси несумісні.

Активне вичерпування природних ресурсів Румунії необхідне для того, щоб забезпечити базові потреби країни в товарах і унеможливити торгівлю з іншими країнами, зокрема західними.

Міцні торговельні зв'язки, про які йшла мова у виступі, передбачалися з Радянським Союзом, адже майже 100 % товарообігу Румунії відбувався саме з СРСР.

8 листопада 1945 р., в день народження короля Міхая, відбулася акція на підтримку королівського палацу, організована монархістами в Бухаресті.

Однак, уряду вдалося придушити ці та деякі інші повстання. Ще з 6 серпня 1945 р. СРСР відновив дипломатичні стосунки з Румунію, а 23 серпня було відкрито румунське посольство в Москві і радянське в Бухаресті. Комуністична партія Румунії активно користувалася підтримкою Радянського Союзу і це дозволило їй займати ключові позиції в країні.

В грудні 1945 р. на Московській конференції міністрів закордонних справ СРСР, США і Великобританії, під тиском представників Англії і США, радянське керівництво погодилося на розширення складу румунського уряду представниками інших партій для проведення парламентських виборів, які мали відбутися 19 листопада 1946 р. Протягом майже року комуністична партія вела активну пропаганду серед румунського населення.

В цілому, положення кабінету П. Грози на міжнародному рівні було нестабільним, уряди США і Великобританії відмовлялися визнавати його, але не заявляли про це офіційно, намагаючись зберегти хороші стосунки з Радянським Союзом.

Проблема визнання уряду П. Грози стала одним із найважливіших питань *Потсдамської конференції* в липні-серпні 1945 р. Г. Трумен (президент США), В. Черчилль (прем'єр-міністр Великобританії) і К. Еттли (віце-прем'єр Великої Британії) відмовлялися визнавати уряд Румунії в якій більшість належить комуністам [28].

Дискусії продовжилась на засіданнях *Ради міністрів закордонних справ* (РМЗС), яка була створена для підписання мирних договорів з Італією, Угорщиною, Фінляндією, Румунією і Болгарією. До її складу входили представники СРСР, США, Англії, Франції і Китаю. На першій сесії західні країни домагалися включення до складу уряду всіх політичних партій для забезпечення справедливих виборів.

Американська делегація в Лондоні заявила, що США не буде вести переговори про укладання мирного договору з Румунією, поки в країні не буде встановлений уряд у складі представників всіх партій [60, с. 146-148]. Цю

заявку підтримав англійський уряд. З цією метою від США був направлений в Румунію емісар М. Етридж.

У своєму звіті після завершення поїздки Етридж написав, що кабінет Грози недемократичний і підтримує курс, «що суперечить румунській політичній традиції і веде до посилення економічної і політичної залежності Румунії від СРСР» [60]. Під румунськими політичними традиціями малося на увазі, що до початку Другої світової війни Румунія орієнтувалася на Францію і Лондон. Але варто зауважити, що Румунія перестала підтримувати цей зовнішньополітичний курс після того, як виявилось, що Лондон і Париж не спроможні зарадити територіальним претензіям СРСР до Румунії.

Також емісар писав про своє бачення вирішення цієї проблеми: «Якщо США бажають дотримуватися домовленостей, які були прийняті в Ялті і Потсдамі, то варто збільшити тиск на радянське керівництво» [60]. Описуючи геополітичні прагнення Москви він зауважував, що «поки що немає підстав припускати, що радянська сторона прагне чогось більшого, аніж встановлення зони безпеки». Тим не менш, припускалося, що Радянський Союз може використовувати Румунію для закріплення своїх позицій в Середземному морі і на Близькому Сході [7, с. 333].

12 вересня 1945 р. Радянський Союз передав в РМЗС свій варіант мирного договору з Румунію, в якому було згадано про розпуску фашистських організацій, засудження військових злочинців, відміну фашистського законодавства, обсяги репарацій, потенційний вступ Румунії до ООН, але жодного слова – про реформування існуючого уряду.

Варіант мирного договору від Англії був переданий СРСР на сесії РМЗС 17 вересня. Свої пропозиції до проекту мирного договору з Румунією США висунули 19 вересня. Вони містили відмову вести переговори з урядом Румунії в нинішньому його складі.

Зрештою, 30 грудня 1945 р. в Бухарест прибула Союзна комісія, до якої входили А. Вишинський, А. Гарріман та А. Кларк-Керр [28].

Після довгих бесід із королем Міхаєм, міністром закордонних справ Г. Татареску і лідерами «історичних» партій 7 січня 1946 р. комісія вирішила включити до складу уряду Грозичлена Націонал-цараністської партії Е. Хацегану і члена Націонал-ліберальної партії М. Ромнічану як «міністрів без портфелів».

За ствердженням радянських джерел, «абсолютно очевидно, що їх входження не могло змінити характеру уряду, змінити сутності його політики» [34, с. 470].

Дж. Бірнс трактував радянську ініціативу щодо включення до складу уряду двох членів «історичних» партій як демократичний жест, направлений на виконання «Декларації про звільнену Європу» (8 лютого 1945 р.) [35, с. 393]. однак Кеннан зауважував, що це висловлювання Бірнса було просто спробою зробити «веселу міну при поганій грі» [61, с. 287-288].

Питання про розширення уряду Грози наочно демонструє невизначеність позиції американської політики по відношенню до східноєвропейських держав. Політика Сполучених Штатів щодо Румунії сильно коливалася в період 1945-1946 рр. Так, хоча влітку 1945 р. держсекретар Дж. Бірнс заявляв, що Штати не визнають румунський уряд поки воно не буде реформовано відповідно до «Декларації про звільнену Європу», вже через пів року на Московському засіданні РМЗС він уступив Радянському Союзу.

В травні 1945 р. Скайлер повідомляв у США, що Союзна контрольна комісія повністю знаходиться під радянським тиском і Радянський Союз використовує її як засіб для комунізації Румунії, а представники США і Англії не мають можливості захищати свої національні інтереси в Румунії. Він запропонував реорганізувати Союзну контрольну комісію таким чином, щоб всі три представники в ній мали однакові права і повноваження [60].

Радянська сторона зайняла тверду позицію в політичній кризі уряду Грози. Як заявляли радянські представники на сесіях РМЗС у відповідь на заяви західних представників про необхідність вільних виборів в Румунії, «в

переможеній, особливо в сусідній країні, Радянський Союз повинен мати хоч якийсь вплив» [51, с. 87].

На прес-конференції 8 січня 1946 року Трумен оголосив, що в цілому він задоволений результатами московських переговорів РМЗС. На пряме запитання про те, чому США збираються визнати уряд Румунії і Болгарії, незважаючи на їх нелегітимність, він відповів, що Сполучені Штати отримали гарантії щодо обов'язкового проведення демократичних виборів у цих країнах [62].

В «TheNewYorkTimes» повідомлялося, що президент залишив за собою право відкликати визнання Румунії, Болгарії і Югославії, якщо їх розвиток не буде здійснений у відповідності до принципів Ялтинської декларації. Імовірно, що Трумен публічно дещо переоцінив результати московського засідання РМЗС, оскільки з особистих спогадів Трумена відомо, що до того часу він уже розчарувався подальших стосунках з СРСР і вирішенню румунського питання.

Зміни в уряді мали формальний характер і в кінцевому результаті не змінювали радянського впливу на уряд Грози. Однак, своїм рішенням 7 січня 1946 р. США і Великобританія визнали сам факт законності існування уряду Грози. Разом з цим, вони визнали, що Румунія остаточно увійшла до радянської сфери впливу.

Після 1946 р. американський уряд фактично втратив можливість змінити ситуацію в Румунії. Визнаючи уряд П. Грози, уряд США більше не вважав за потрібне відстоювати незалежність Румунії, дотримання свободи слова, прав людини, тощо.

Припинивши спроби втручатися у внутрішньополітичну будову Румунії, США зайняли позицію «доктрини стримування», за якою важливіше було стримувати СРСР і комуністичні режими в їх нинішніх кордонах, а не перетворення існуючих режимів прорадянських країн.

«План Маршалла», який був прийнятий після «доктрини Трумена» також мав опосередковану мету стримування подальшого поширення комунізму. Для цього Сполучені Штати були зацікавлені у закріпленні економічних систем країн Західної Європи, у тісній торгівлі з цими країнами.

Розраховуючи на невдоволення румунського населення радянським режимом, США вважали, що з часом в країні відбудуться масові антикомуністичні заворушення і тому не втручалися у внутрішні справи країни [11, с. 45]. Але відсутність інтересу до долі Румунії змусило країну тісніше співпрацювати з Радянським Союзом без наявності іншої альтернативи.

В. Мастни писав, що події лютого-березня 1945 р., тобто призначення кабінету П. Грозу, зацікавили уряди США і Англії та викликали протести, хоча раніше ті не проявляли зацікавленості у «румунському питанні» [42]. Тільки після призначення уряду Грози Вашингтон і Лондон зрозуміли, що влада в Румунії переходить до рук комуністів. Л. Девіс зауважувала, що встановлення уряду Грози викликало занепокоєння в Сполучених Штатах тим, що метою Москви було перетворення Румунії на комуністичну державу, що політично і економічно залежить від СРСР [7].

РОЗДІЛ 3

ДІЯЛЬНІСТЬ РУМУНСЬКОГО УРЯДУ В ПОВОЄННИХ УМОВАХ

3.1. Адміністративна робота та внутрішньополітичне життя 1946-1947 рр.

В 1946 р. в Румунії було заплановано проведення перших парламентських виборів після війни. У зв'язку з цим, точилася гостра політична боротьба між представниками різних партій.

Ще 14 березня 1945 р. представники США і Англії пропонували Радянському Союзу обговорити внутрішньополітичне становище Румунії, наполягаючи на необхідності розширити склад уряду за рахунок представників інших політичних партій.

Комуністична партія розгорнула широку діяльність щодо залучення на свою сторону румунського населення, здійснювалися всі можливі спроби забезпечити собі перемогу на парламентських виборах. З цією метою в березні 1946 р. комуністична партія запропонувала Соціал-Демократичній партії висувати єдиний список кандидатів на виборах. Після цього рішення з Соціал-Демократичної партії відкололася група на чолі з її главою ТітелемПетреску. Пізніше Т. Петреску був заарештований комуністами і 7 років перебував у в'язницях.

Іншим політичним ходом комуністичної партії було створення *Блоку демократичних партій (БДП)* в травні 1946 р. До складу блоку увійшла Комуністична партія Румунії, Соціал-Демократична партія, Фронт землеробів, націонал-ліберальна група на чолі з Татареску, і націонал-цараністська група Александреску. Блок демократичних партій підтримував МАДОС (Союз угорських робітників)[34, с. 471-472]. Програма блоку передбачала передачу державі Національного банку Румунії, перетворення податкової системи, реформу судових органів, тощо.

В травні 1946 р. рішенням народного трибуналу Бухаресту І. Антонеску та деяких інших воєнних злочинців було засуджено до смертної страти. У звинувачувальному акті було вказано, що з вересня 1940 р. по 23 серпня 1944 р. уряд Антонеску був урядом, який представляв німецькі інтереси в Румунії, а не румунського народу. Маршал звинувачувався в тому, що дозволив німецькій армії вступити на територію Румунії, дозволив використання ресурсів Румунії на користь німецької військової машини, розпочав війну проти СРСР, легалізував відкриття концтаборів і таким чином скоїв злочин проти румунського народу [77].

15 липня 1946 р. був прийнятий новий виборчий закон, за яким в Румунії виборне право отримали жінки, військові, державні службовці та ін. Згідно цього закону права голосувати на виборах позбавлялися «особи, які сприяли встановленню фашистської диктатури і вели антирадянську війну». Даний пункт викликав бурхливі протести з боку представників США, що пов'язано з нечітким формулюванням закону, який комуністична партія може широко трактувати у власних потребах.

Окрім цього, перед парламентськими виборами був ліквідований сенат – друга палата румунського парламенту, який за ствердженням комуністичної партії «служував тільки інтересам експлуататорських класів» [34, с. 472].

Однак на виборах 19 листопада демократичні партії, особливо Націонал-цараністська, отримали більшість голосів виборців (майже 80 %). Комуністична партія заявила про фальсифікацію, що призвело до протестів інших партій [33, с. 595]. За радянськими джерелами, на парламентських виборах із показником 79,6 % голосів переміг Блок демократичних партій, в той час як праві партії отримали 7,9 % голосів виборців [34, с. 473]. Після виборів 1 грудня 1946 р. був утворений парламент, в якому 378 з 414 місць займали представники Блоку демократичних партій. Після перемоги на виборах комуністична партія 29 листопада перебрала в свої руки керівництво міністерством національної економіки.

Лідери «історичних» партій Ю. Маніу і Й. Братіану вимагали від урядів США і Англії організації нових виборів і усунення нинішнього складу парламенту.

Новостворений уряд провадив все більш активну діяльність в економічному житті країни. Для контролю за діяльністю адміністративних рад великих підприємств були призначені представники уряду.

Румунський історик Дорін Добрінку з Ясського Інституту Історії проводив дослідження, в яких стверджував, що травні 1945 р. емісари Управління стратегічних служб в Бухаресті отримали інформацію про наявність детально розробленого проекту СРСР щодо комунізації Румунії [9, с. 160-161]. В цьому неназваному документі перелічувалися 10 пунктів, за якими передбачалося[52, с. 29-30]:

- 1) Захоплення поміщицьких землеволодінь, усунення їх власників;
- 2) Ліквідація дрібних землеволодінь і створення колективних селянських господарств;
- 3) Створення армії і її структурних підрозділів за зразком Радянського Союзу;
- 4) Зречення королем престолу, вигнання королівської родини;
- 5) Експорт румунських товарів тільки до Радянського Союзу;
- 6) Ліквідація банків, які належать лібералам;
- 7) Усунення загрози з боку «історичних» партій та її прибічників;
- 8) Створення поліцейської організації на подібні народної міліції;
- 9) Індустріалізація економіки;
- 10) Повна заборона в'їзду іноземців до Румунії, за виключенням громадян СРСР та інших соціалістичних країн.

Питання спланованості радянзації Східної Європи в цілому і Румунії зокрема носить дискусійний характер і не втрачає своєї наукової актуальності і зараз. В західних країнах, особливо в США, прийнято вважати, що перебудови країн Східної Європи були заплановані в Москві до їх початку.

В період 1946-1947 рр. почався і поступово підсилювався процес «радянзації» Румунії, особливий акцент робився на економіку країни. Національний банк Румунії, який належав лібералам був націоналізований, активно створювалася централізована економіка за радянським зразком [33, с. 596].

В грудні 1946 р. був прийнятий закон про одержавлення Національного банку. В квітні 1947 р. комуністична партія передала до рук вже державного Національного банку всю банківську систему країни. Таким чином держава могла здійснювати контроль за діяльністю банку і визначати кому можна надавати кредит.

20 лютого 1947 р. між Румунією і СРСР була підписана нова торговельна угода. За цим договором Радянський Союз протягом року зобов'язувався доставити Румунії сировини і товарів на 25 млн доларів. До цієї суми входили 120 тис. тонн вугілля, 65 тис. тон сталі, 120 тис. тонн коксу, 60 тис. тонн залізної руди, 35 тис. тонн чавуну, 17 тис. тонн бавовни та ін. [19, с. 102].

Міністерство національної економіки, яке після парламентських виборів перейшло під управління комуністичної партії, отримало широкі повноваження в галузі виготовлення товарів, а також їх розподілу, встановленню цін, торгівлі, тощо. 10 червня 1947 р. був затверджений закон про організацію промислових управлінь. Відповідно до нього, всі приватні і державні підприємства, що виготовляли 80 % продукції, об'єднали в 27 промислових управлінь, які керували діяльністю цих підприємств [34, с. 475].

На ділі вищезгаданий закон фактично позбавляв приватних власників можливістью управління своєю ж власністю. Починаючи вже з червня 1947 р. держава почала давати місячні завдання підприємствам щодо виготовлення певної продукції.

Іншим законом, що стосувався економіки Румунії, був закон від 15 червня 1947 р. про всезагальний економічний контроль, який буде здійснюватися спеціальною установою – *Державним економічним контролем*. До сфери

повноважень Державного економічного контролю входила промисловість, банківська система, транспортна система, зовнішня і внутрішня торгівля та ін.

Паризький мирний договір, який Румунія підписала в лютому 1947 р., передбачав обов'язкову ліквідацію всіх профашистських організацій і суд над військовими злочинцями. Цей пункт забезпечував комуністичній партії можливість зловживання своїм положенням. Після виборів 1946 р. комуністична партія взяла за мету усунути всіх своїх політичних опонентів, а також всіх політичних діячів, службовців, представників інтелігенції, тощо. 30 липня 1947 р. Рада Міністрів прийняла рішення про оголошення поза законом Націонал-цараністської партії, яка була доволі популярною на той час [16, с. 112-113]. Восени 1947 р. головні керівники партії, в тому числі і Ю. Маніу були арештовані.

Націонал-ліберальна партія, яка почала втрачати позиції після виникнення Націонал-цараністської партії, зазнала поразки на парламентських виборах в листопаді 1946 р. і вже в травні 1948 р. саморозпустилася. 7 листопада 1947 р. на Національних зборах членів партії та її лідера Г. Татареску виключили із складу уряду [18]. Соціал-демократична партія ще на етапі передвиборчої кампанії злилася з Комуністичною партією і таким чином всі основні політичні суперники комуністичної партії були ліквідовані.

Професор Т. Гілберг, досліджуючи механізм затвердження соціалістичного режиму в Румунії розділив встановлення радянського режиму на два етапи. Протягом першого етапу в 1944-1948 рр. діяльність Комуністичної партії Румунії була направлена першочергово на зміцнення позицій і збільшення чисельності партії, оскільки на той час комуністична ідеологія була не дуже популярна в Румунії [13, с. 281-282]. Позиції комуністів в коаліційному уряді затверджувалися за рахунок усунення від влади представників Націонал-ліберальної та Націонал-цараністської партій, а також завдяки співпраці із Соціал-Демократичною партією. Пізніше, після офіційного об'єднання комуністів і соціал-демократів серед останніх була проведена

детальна чистка на предмет лояльності її членів для відсіювання тих, хто може загрожувати пропаганді комунізму.

На думку історика Г. Сітона-Вотсона процес радянзації Східної Європи поділяється на три етапи і першим з них є етап затвердження «справжніх» коаліційних урядів, куди входили представники різноманітних політичних партій. В Румунії даний етап тривав з листопада 1944 р., коли був створений уряд Редеску, по травень 1945 р., коли король Міхай погодився на утворення кабінету П. Грози [17].

На другому етапі спостерігається діяльність коаліційного уряду, в якому різко скорочена кількість не комуністів, тобто уряд все більше стає прорадянським, так звана «фальшива» коаліція. Для Румунії цей період можна окреслити рамками з травня 1945 р., коли розпочав свою діяльність уряд Грози, по грудень 1947 р., коли король Міхай зрікся престолу, а діяльність інших політичних партій була припинена.

Третій етап являє собою активне перетворення країни за сталінським зразком у всіх сферах – політичній, економічній, культурній, тощо. В Румунії цей етап розпочався з 30 грудня 1947 р., коли була проголошена Румунська Народна республіка і повністю скасована багатопартійність.

В липні 1947 р. компартією було погоджено здійснення ряду дій щодо реформування фінансової і економічної системи країни. Зокрема, передбачалося проведення грошової реформи з метою стабілізації місцевої валюти, збільшення промислового виробництва до 70 % від довоєнного рівня 1938 р., скорочення державних витрат для ліквідації дефіциту коштів в державному бюджеті, зниження на 30 % витрат на утримання державних установ та ін. Дані питання обговорювалися на Національній конференції Комуністичної партії Румунії в жовтні 1945 р. [34, с. 475-476].

Грошова реформа була започаткована вже в серпні 1947 р. Згідно закону про грошову реформу, промисловим підприємцям і торговцям дозволялося обміняти тільки суму, яка становить двомісячну заробітну плату всіх

працівників і службовців на їхніх підприємствах. Старі гроші обмінювалися в розрахунку 1 млн старих лей на 50 нових.

Окрім обміну грошей було запроваджено нові розміри заробітних плат і рівень цін. За даними випуску газети «*Scânteia*» від 15 серпня 1948 р., «в результаті реформи купівельна спроможність робітничого класу населення виросла в 2-3 рази» [34].

В кінці 1947 р. був прийнятий закон, який стосувався земельних наділів. В радянській літературі даний закон згадується як такий, який «обмежує загарбницькі тенденції куркулів» і «захищає інтереси селянства» [49, с. 476]. «Куркулі» могли за потреби продавати чи купувати земельні ділянки, однак за новим законом держава встановлювала право прерогативи селянам при купівлі в них землі.

Частина населення і представники деяких соціальних прошарків підтримували земельну реформу, але окрім них велика частина поміщиків намагалася уникнути розподілу земель і зберегти старі земельні закони. В результаті реформи понад 1 млн га земель поміщиків були передані у власність 400 тис. безземельним і 500 тис. малоземельним селянам.

Серед населення велася пропаганда комуністичної партії та дружніх стосунків з Радянським Союзом. Газета «*Scânteia*» писала: «Оздоровлення економіки країни спирається на нові економічні відносини з Радянським Союзом, від якого Румунія отримує сировину і предмети промислового виробництва, сільськогосподарську техніку і зерно для посівів, які забезпечують подальший розвиток промисловості і сільського господарства» [34].

3.2. Зовнішньоекономічна діяльність уряду Румунії в 1946-1947 рр.

Після завершення Другої світової війни положення Румунії на міжнародній арені значно змінилося. В результаті участі Румунії у війні

спочатку на боку Німеччини, а потім проти неї, у зовнішній політиці країни відбувся крутий історичний поворот в сторону Радянського Союзу. Після серпневого повстання 1944 р., після парламентських виборів 1946 р. і, особливо, після підписання Паризького мирного договору 1947 р., Румунія увійшла і міцно закріпилася в радянській сфері впливу.

Відношення західних країн до Румунії і, особливо, до її нового уряду визначалося економічними проблемами. Оскільки через велику віддаленість в географічному відношенні, Румунія не загрожувала західним країнам у військовому аспекті, головною небезпекою для них залишалася втягування Румунії в політичний вимір радянської влади, що призведе до зміцнення Радянського Союзу.

Питання щодо того яка з світових держав мала більший вплив на внутрішнє життя Румунії схиляється на користь Радянського Союзу. Хоча у США, до прикладу, значно покращилося економічне становище після війни і вони володіли значним фінансовим потенціалом [8, с. 4], на противагу цьому в СРСР були інші методи впливу – радянські війська в Румунії, «відсоткова» угода Черчилля і Сталіна, торгові договори з Румунією, спільні компанії (Совроми) і, зрештою, право на репарації [10, с. 278-279].

Наразі панівною думкою щодо зацікавленості СРСР в Румунії є та, яка стверджує, що Радянський Союз був зацікавлений в політичному перетворенні Румунії, формуванні політичного режиму, який буде прихильно ставитися до СРСР.

В. Молотов на Комісії уряду СРСР 28 січня 1942 р. пропонував створити в країнах на західних кордонах Радянського Союзу дружні політичні режими, за допомогою яких можна здійснювати вплив на політику всієї Центральної Європи [49, с. 425].

Підтвердженням цьому є радянське втручання у внутрішні справи Румунії при встановленні уряду П. Грози. В свою чергу формування політичного режиму за радянським зразком призвело до економічних, соціальних та культурних змін [44, с. 25].

В політичному відношенні США визнали радянську зацікавленість і не виступали проти об'ємів репарацій для СРСР від Румунії [78, с. 179], але наполягали на тому, щоб Радянський Союз враховував економічні інтереси західних країн в Румунії [60]. Це зауваження було викликане тим, що радянське командування вивезло американське обладнання для видобутку нафти на Кавказ як тільки радянські війська заволоділи румунськими нафтовидобувними районами [61, с. 235].

Президент США Ф. Рузвельт вважав, що співробітництво між країнами-союзницями має бути засновано на довірі, а жодна з країн Європи не повинна відчувати на собі тиск ззовні, адже будь-які політичні чи економічні відносини між ними мають бути засновані на двосторонній згоді. Це прямо суперечило «відсотковій» угоді, за якою територія Європи поділялася на сфери впливу, однак Рузвельт був змушений дати згоду, адже Британія і Радянський Союз вже погодили домовленості.

Реалізація ідеї політичної самостійності країн Центрально-Східної Європи, в тому числі і Румунії, полягала в тому, що американська делегація запропонувала на конференції в Ялті «Декларацію про звільнену Європу», яка була затверджена 8 лютого 1945 р. Згідно з декларацією, союзники зобов'язувалися надавати взаємні консультації у післявоєнний період. Уряди «Великої трійки» зобов'язувалися допомагати «будь-якій європейській державі» і всім колишнім державам-сателітами Німеччини, якщо цього будуть вимагати обставини, «створювати умови внутрішнього миру,... створювати тимчасові уряди, які широко представляють всі демократичні елементи населення і повинні якомога швидше встановити шляхом вільних виборів уряд, який відповідає волі народу» [14, с. 270-271].

У своєму листі до Черчилля за 11 березня 1945 р. Рузвельт зауважив, що не можна допустити, щоб рішення Ялтинської конференції виявилися безрезультатними. Рузвельт мав намір домогтися, щоб Сталін добросовісно їх виконував. Але вже тоді президент відмітив, що важко буде що-небудь змінити [70].

До 1945 р. уряд США через загострення відносин з СРСР вирішив припинити економічну підтримку Радянському Союзу і країнам, в яких присутні радянські війська. Однак американський політолог Дж. Кеннан вважав не доцільним загострення економічних відносин з країнами Східної Європи. Він зауважував – якщо боротися з радянським режимом в Румунії, то вона використає цю обставину щоб «довести ворожість США і необхідність власного існування для захисту інтересів населення». На його думку, необхідно було «не допомагати і не шкодити», даючи можливість Румунії самій вирішувати свої проблеми [61, с. 275]. Під «румунськими проблемами» мався на увазі вплив Радянського Союзу. Для зміцнення своїх позицій в румунському середовищі СРСР за кожної нагоди звинувачував західних союзників в антинародній імперіалістичній політиці, що також ускладнювало відносини між цими країнами.

Український історик О. Потехін досліджував питання політики США щодо країн Східної Європи в після воєнний період. Він виділив декілька етапів трансформації зовнішньополітичного курсу США під впливом радянського фактору і зауважив, що з 1945 р. до осені 1946 р. відбувалося погіршення міжнародних відносин США і СРСР, що для Румунії позначилося на небажанні США офіційно визнавати уряд Грози і дотримання американськими представниками твердих позицій на Паризькій мирній конференції [47, с. 121-122].

Після закінчення війни економіка Румунії опинилася у плачевному стані, протягом майже чотирьох років нафта, будівельні матеріали, продукти та інші товари відправлялися в Німеччину для підтримування фашистської військової машини. Глибока криза сільського господарства була пов'язана тому числі і з неврожайами. Окрім того, родючі землі Північної Буковини і Бессарабії перейшли до СРСР.

На противагу негараздам, Румунія володіла великою кількістю природних ресурсів, вона займала вигідне географічне положення в Європі – в неї був

вихід до Чорного моря, а по її території протікали великі водні артерії Європи, по яких судна могли ходити майже цілорічно.

Питання зовнішньоекономічної діяльності і міжнародних відносин Румунії розглядалися на Національній конференції Комуністичної партії Румунії в жовтні 1945 р. Основний акцент робився на відносини з Радянським Союзом та іншими країнами з комуністичним режимом. Для зміцнення політичного положення Румунії та закріплення її «дружніх відносин» з СРСР була підписана низка торгівельних угод.

В лютому 1946 р. Сполучені Штати і Великобританія визнали уряд Румунії. Є свідчення того, що США були зацікавлені в економічному співробітництві з Румунією, зокрема їх приваблювали нафтогазоносні райони і нафтопереробна промисловість Румунії. В румунській газеті 12 вересня 1944 р. було опубліковане інтерв'ю кореспондента «*Daily Mail*» і «*Press Observer*», в якому повідомлялося, що США готові виплатити 75 % репарацій, які Румунія повинна відшкодувати СРСР, в обмін на нафтові ділянки Плоєшті. Решту 25 % готова виплатити Англія [53, с. 93].

До початку Другої світової війни в економіці Румунії важливе місце займав іноземний капітал, зокрема англійський. В 1940 р. 80 % виробництва сталі, 75 % - чугуну і 70 % від продажу металовиробів належало фірмі «Рещиця», створеній англійською компанією «Vickers». Великі нафтовидобувні організації «Astra Romana», «Romana Americana», «Steaua Romina» були іноземними. Видобуток нафти здійснювався дочірнім підприємством «Standard Oil Company of New Jersey».

Через деякий час американські представники в Румунії К. Скайлер і Б. Беррі доповідали президенту і держдепартаменту США, що Румунія зацікавлена у налагодженні торгівельних відносин з Америкою, але цьому заважає активне втручання СРСР практично у всі сфери румунської економіки. У зв'язку з тим, що Румунія зобов'язана виплачувати Радянському Союзу репарації у великих об'ємах, утримувати радянську армію на своїй території, у зв'язку з ростом інфляції і реформами уряду П. Грози, американські та інші

західні інвестори не наважуються робити інвестиції в румунську економіку. На думку американських представників Сполучені Штати втратили перспективу торгівлі з Румунією [60, с. 519-520].

Б. Беррі в 1946 р. повідомляв про виконання Румунією торговельних угод з СРСР і зауважив при цьому, що в Румунії встановлено радянську монополію на торгівлю і що політика Радянського Союзу направлена на витіснення західного капіталу з Румунії [60, с. 545].

Мирне врегулювання з країнами-колишніми сателітами фашистської Німеччини стало найважливішою проблемою післявоєнного періоду. До того часу вже була розроблена радянська програма мирного врегулювання, яка передбачала такі проекти мирних договорів з Болгарією, Угорщиною і Румунією, які будуть корисними у створенні радянської сфери впливу в Європі.

Англія і Сполучені Штати на момент обговорення пунктів мирних договорів ще не зовсім уявляли, який вигляд буде мати післявоєнний світ, зокрема через вагання колишніх країн-союзників в тому, чи варто довіряти Радянському Союзу, чи остерігатися. Однак, після 1945 р. їхня політика стала більш послідовною і було вирішено створити так званий «санітарний кордон» в Східній Європі, який буде проходити по західних кордонах країн з комуністичними режимами. Таке ставлення західних союзників до радянської сфери впливу знайшло своє відображення в питаннях мирного врегулювання.

Ще на Потсдамській конференції в липні-серпні 1945 р. країни-союзниці вирішили підписати мирний договір з Румунією та іншими країнами, які брали участь у війні на боці Німеччини. Однак умови цього договору стали предметом дискусій трьох країн-союзниць.

Окрім всього іншого, Румунія намагалася отримати право на відшкодування від Німеччини і зменшення репарацій, які перша мала виплати західним країнам за збитки, завдані веденням війни проти них до 23 серпня 1944 р. На конференції Румунію підтримував радянський уряд. Зрештою, за результатами обговорення Румунії було відмовлено у виплаті репарацій від Німеччини.

Серед пропозицій, які американська і англійська сторона хотіла внести в договір було повернення Румунією всієї власності громадян Об'єднаних Націй, а якщо це не можливо, то відшкодування її вартості. Переслідуючи національні інтереси своїх держав американські і англійські дипломати намагалися включити в проект мирного договору з Румунією статті про *режим найбільшого сприяння*, дотримуючись принципів «відкритих дверей» і рівних можливостей.

Названі принципи з кінця 19 ст. були основою зовнішньоекономічної політики Сполучених Штатів як засіб боротьби з конкуруючими державами, розширення іноземних інвестицій та виходу на нові ринки збуту товарів.

Режим найбільшого сприяння є найбільш поширеною формою торговельно-договірних відносин, коли дві країни домовляються про забезпечення один одному таких же сприятливих умов для інвестицій і збуту товару, якими користується будь-яка інша третя держава на їх території.

Розробка проекту мирного договору з Румунією розпочалася у вересні 1945 р. на Лондонській сесії Ради Міністрів закордонних справ СРСР, Англії, США, Франції і Китаю.

У англійському і американському проектах мирного договору в економічних статтях вказувалася пропозиція відшкодувати вартість знищеного майна громадян Об'єднаних Націй та надання всім громадянам цих країн режиму найбільшого сприяння у торгівлі, промисловості, судноплаванні і податковій сфері терміном на 5 років. Американська делегація наголошувала на необхідності гарантій рівного доступу громадян союзних країн до торгівлі, сировини і промисловості. Необхідні були і рівні умови для всіх країн у використанні портів, шляхів водного сполучення і повітряних ліній, також на п'ять років [26, с. 149].

Прогрес у складанні проекту мирного договору намітився після Московської сесії РМЗС в грудні 1945 р. Спочатку в лютому 1946 р. США і Англія заявили про визнання уряду Грози. Весною Румунія відправила

дипломатичних представників в Францію, Голландію, Чехословаччину, Югославію, Польщу, Болгарію, Італію та ін.

Позицію США по відношенню до Радянського Союзу на сесіях РМЗС Бірнс називав «твердість і терпіння». Сенатор А. Ванденберг, який був членом американської делегації, вважав, що на мирних переговорах потрібно продемонструвати, що часи «умиротворення» Радянського Союзу закінчилися, що потрібно вернути втрачені позиції (тобто поступки західних країн на Московській сесії) і твердо проявити прагнення Америки відстоювати свої інтереси.

У квітні 1946 р. в РМЗС був направлений меморандум румунського уряду, в якому описувався військовий і економічний внесок Румунії у війну проти фашистської Німеччини. В міністерстві закордонних справ була створена комісія на чолі з румунським послом в Лондоні Р. Франасовичем. Призначенням комісії була підготовка листів і меморандумів для засідань РМЗС, в яких буде пояснюватися точка зору румунського уряду.

До остаточного компромісу США, Англія і СРСР прийшли на Паризькій сесії РМЗС в червні 1946 р. Вдалося узгодити військові, економічні і територіальні статті проекту мирного договору.

Американцями було запропоновано надати режим найбільшого сприяння у всьому, що стосується мита, податку на ввезення чи вивезення товарів з Румунії, внутрішніх податків, всього, що пов'язане з імпортом та експортом, щоб не було дискримінації будь-якої нації ООН за рахунок іншої країни. Пропонувалося виключити з переліку сфер діяльності, відкритих для іноземних інвестицій державну авіацію Румунії. Термін дії цих умов було запропоновано скоротити з п'яти до трьох років, при цьому вони будуть діяти на взаємній основі [39, с. 152].

Економічні статті були відхилені радянською делегацією, але все таки вдалося знайти компроміс і узгодити політичні статті мирного договору. Про результати сесії писала американська газета «Times»: «Багато дипломатів і

глядачів [сесії] не могли не висловити свої сумніви щодо того, що конференція не досягне успіхів там, де могли домовитись чотири головні союзники» [26].

На другому засіданні Паризької сесії РМЗС Радянський Союз погодився піти на поступки американській делегації і прийняв умови про режим найбільшого сприяння, але обмежив його дію терміном на 18 місяців з дня початку дії мирного договору і виключаючи державні галузі промисловості.

В цілому, статті про режим найбільшого сприяння, розроблені на Паризькій сесії РМЗС з одного боку відображали компроміс, якого вдалося добитися союзникам, а з іншого боку – мали відбиток запеклої боротьби між Радянським Союзом і західними країнами в тих сферах мирного врегулювання, які стосувалися економічного і політичного майбутнього Румунії.

Рада Міністрів Румунії скликала засідання 9 липня 1946 р. для розгляду програми дій румунської делегації на Паризькій мирній конференції і затвердити її склад. Було вирішено відправити делегацію у складі 73 людей.

Румунська делегація, яку очолював ліберал Г. Татареску в липні 1946 р. виїхала в Париж для обговорення питань мирного договору. В ході дискусій румунські представники відстоювали право Румунії отримати статус воюючої країни і повне усунення наслідків Віденського диктату 1940 р. [33, с. 595].

Паризька мирна конференція розпочалася 29 липня 1946 р. Статті проекту мирного договору, які стосувалися режиму найбільшого сприяння переглядалися економічною комісією, яка до того займалася фінськими і балканськими мирними договорами. Румунська делегація висловлювалася проти цих пунктів договору, її підтримувала радянська делегація.

На голосуванні про затвердження проекту договору з результатом дев'ять голосів проти п'яти були прийняті всі пропозиції Англії і США. Також була прийнята пропозиція Франції щодо надання літакам Об'єднаних Націй права літати без посадки над територією Румунії, Угорщини і Болгарії та робити посадки в комерційних цілях [26, с. 159].

Остаточний текст мирного договору з Румунією був затверджений на Нью-Йоркській сесії РМЗС в листопаді-грудні 1946 р. Це сталося завдяки тому, що

на неофіційних зустрічах Молотов і Бірнс змогли знайти компроміс щодо останніх неузгоджених пунктів мирного договору.

Попередньо мирний договір був підписаний в Москві, Лондоні і Вашингтоні союзними країнами 29 січня 1947 р. Всі інші учасники конференції підписали договір пізніше в Парижі і таким чином основні проблеми післявоєнної перебудови Європи були вирішені, з різними успіхами для союзників.

За мирним договором, який Румунія підписала в Парижі 10 лютого 1947 р. їй поверталася вся територія Трансільванії і Східний Банат від Угорщини, але Бессарабія і Північна Буковина була передана Радянському Союзу. Болгарія за активну участь у війні проти фашистської Німеччини отримала Південну Добруджу із складу Румунії (додаток Е, рис. 3. 1). Південна Добруджа була передана раніше Болгарією Румунії за договором 7 вересня 1940 р (див. додаток Б, В).

Враховуючи всі територіальні надбання та втрати, Румунії вдалося відновити свої кордони, які вона мала до початку Другої світової війни. Це можна вважати значною перемогою на міжнародній арені, адже не всім країнам, які брали входили до складу «осі» чи були її союзниками, вдалося уникнути скорочення своєї території.

Основна частина репарацій, які повинна була виплатити Румунія були на користь СРСР. Також Румунія була змушена погодитися на перебування на її території радянських військ протягом 90 днів. Офіційно заявлялося, що це необхідно для налагодження зв'язку і дивізіями Червоної Армії, які розташовуються в центрі Європи, однак насправді радянські війська перебували на території Румунії до 1958 р. [63, с. 60-75].

Після завершення Паризької конференції лідер Націонал-цараністської партії Маніу 8 серпня дав інтерв'ю кореспонденту ВВС. Він висловив свою думку щодо проекту мирного договору з Румунією і зауважив, що Румунію несправедливо віднесли до категорії ворожих і переможених держав, що

економічні пункти проекту несправедливі, а також, що Румунія втратила великі території [26].

В 1947 р. румунські делегації були направлені в Будапешт, Софію та Прагу для відновлення дипломатичних відносин з іншими країнами. В результаті переговорів між урядами Угорщини, Болгарії, Чехії і Румунії були підписані угоди щодо економічного і культурного співробітництва. Обговорювалися також питання міжнародного положення придунайських країн.

Основну частку в зовнішній торгівлі Румунії становили соціалістичні країни – 91 % в експорті і 70 % в імпорті в 1947 р.

11 липня 1947 р. уряд Румунії офіційно відхилив пропозицію західних країн щодо приєднання до «плану Маршалла». 23 серпня 1947 р. румунський уряд ратифікував Паризький мирний договір. У зв'язку з цим Румунія відправила запит про приєднання її до Організації Об'єднаних Націй. Західні держави відмовили у вступі, посилаючись на порушення Румунією прав людини (що передбачалося 3-ю статтею мирного договору).

Питання вступу колишніх союзників Німеччини до Організації Об'єднаних Націй піднімалося радянською делегацією ще на Потсдамській конференції у 1945 р. Тоді американські представники відповіли їй, що для Румунії це можливо тільки у випадку, якщо в країні буде встановлений демократичний режим і будуть дотримуватися основні права і свободи людини. Це твердження було зафіксоване в Паризькому мирному договорі саме в такому вигляді.

На думку американського уряду Румунія не відповідала цій вимозі, а тому всі її заявки на вступ до ООН відхилялися. Особливо підкреслювалося, що в Румунії немає основ демократії, а політична опозиція комуністичної партії була знищена шляхом насильства і арештів, хоч і радянське командування завжди стверджувало зворотне. Румунська і радянська делегації розкритикували заяву США як наклеп, наголошуючи на тому, що це пряме втручання у внутрішні

справи незалежної Румунії. Уряд Румунії відмовився на офіційному рівні розглядати протест США.

Питання вступу Румунії до Об'єднаних Націй розглядалося на з'їздах ООН неодноразово. При цьому зауважувалося, що власне румунський уряд спроможний виконати обов'язки мирного договору, але свідомо не бажає забезпечити для свого народу права і свободи людини. Американський уряд розглядав імовірність приведення в дію 38-ї статті мирного договору, що означало скликання представників СРСР, Великої Британії і США для обговорення даної проблеми [65]. Радянський відповів, що не бачить потреби організувати цю зустріч.

Зрештою, в результаті тривалих і запеклих дискусій на сесіях Генеральної Асамблеї ООН, Румунія стала членом ООН в грудні 1955 року завдяки підтримці Радянського Союзу.

Радянське командування притримувалося думки, що немає потреби відновлювати дипломатичні відносини Румунії з іншими країнами. Справжньою причиною було намагання втримати Румунію у своєму політичному вимірі, однак офіційною версією було зауваження, що Союзна контрольна комісія у складі представників США, Англії і СРСР представляє інтереси всіх країн Об'єднаних Націй і тому немає потреби відправляти в Румунію делегатів від кожної країни окремо. Претензій щодо такого положення не висували ні представники Сполучених Штатів, ні Англії, надаючи таким чином Радянському Союзу можливість ще сильніше закріпитися в Румунії.

Однак, Румунія не опинилася в повній ізоляції на міжнародній арені, хоч її контакти і обмежувалися відносинами з країнами соціалістичного табору. Зокрема, співпраця з Українською РСР розпочалася одразу після закінчення війни. Економічні зв'язки визналися потребами СРСР та наказами його командування, дещо більшу свободу отримали наукові контакти між цими країнами. В 1946 р. в Києві перебувала делегація АРЛУС – Румунського товариства дружніх зв'язків з СРСР, до складу якого входили румунські вчені на чолі з К. Пархоном [39, с. 57].

Румунський дослідник Г. Бузату зауважував, що після Другої світової війни Румунія опинилася під впливом напруженості між Москвою і Вашингтоном, що зростала з кожним днем. На його думку, американсько-радянське протистояння на декілька десятиліть залишило слід на житті Румунії, а деякі із його глобальних наслідків виявилися катастрофічними [5, с. 293].

Досить часто у включенні Румунії до радянської сфери впливу звинувачують Великобританію, що пов'язано з «відсотковими» угодами Черчіля та з його заявою, в якій він передав проблему вирішення румунського питання уряду США. Політичний курс США по відношенню до Румунії тим часом ставав жорсткішим і закономірно відображав перипетії радянсько-американських відносин. Загальна динаміка політичного курсу США суттєво залежала від внутрішньополітичних процесів всередині Румунії – в кінці війни він засновувався на імовірній демократизації Румунії в майбутньому, а до кінця 1949 р. ця країна розглядалася як частина соціалістичного табору, яку вже неможливо було «врятувати».

Ще в 1944-1945 р. США не спростовували контроль Москви за повоєнним відновленням Румунії, що пояснюється позицією Рузвельта, який намагався зберегти стабільні відносини з Радянським Союзом і продуктивно з ним співпрацювати для перемоги над Німеччиною і Японією. На той період уряд Сполучених Штатів все ще вважав за потрібне зважати на інтереси СРСР і поважати їх.

З 1946 р. в США перейшли до політики «стримування» і для уряду Трумена важливим було уникнути звинувачень в надмірній довірі до СРСР. Американське керівництво вирішило використовувати факт залежності Румунії від Радянського Союзу для дискредитації останнього у очах світової спільноти. Разом з тим, важливо було зберігати дружні стосунки з Москвою для уникнення нової війни.

3.3. Ліквідація королівської влади та проголошення Народної республіки.

До 1947 р. позиції комуністичної партії в Румунії значно посилювалися, вона закріпила своє положення, позбавилася від політичних суперників, нарощувала чисельність партійних службовців. Румунською мовою було перекладено основні праці з марксизму-ленінізму і історії соціалістичної будови СРСР для пропаганди комунізму серед місцевого населення.

Під егідою комуністичної партії діяло безліч профспілок. З жовтня 1947 р. проводилися обговорення офіційного об'єднання Комуністичної партії Румунії і Соціал-Демократичної партії, що відбулося на початку 1948 р.

Партії Ю. Маніу і Й. Братіану були оголошені «змовницькими», «антидержавними» і «антинаціональними», фактично оголошені незаконними.

Весною 1947 р. відбувся конфлікт комуністичної партії з групою лібералів, яка перебувала у складі уряду. В травні 1947 р. Г. Татареску оприлюднив меморандум, який критикував діючий уряд. Текст меморандуму був надісланий королю Міхаю, членам уряду, членам Блоку демократичних партій, американським та англійським представникам в Румунії [34, с. 484].

В меморандумі Татареску критикував уряд за односторонню орієнтацію Румунії на Радянський Союз, зауважував, що проти уряду піднімається хвиля невдоволення в народі. Втручання уряду в економіку країни (перетворення її за радянським зв'язком, яке здійснювала комуністична партія), за словами Татареску, «створює атмосферу невпевненості» серед румунських та іноземних інвесторів. Також в меморандумі зазначалося необхідність оголошення амністії несправедливо засудженим політичним в'язням.

В серпні 1947 р. на зібранні Націонал-ліберальної групи в Крайові Татареску критикував зовнішню політику уряду П. Грози і зауважив, що з Радянським Союзом Румунію пов'язує тільки географічне положення, а із західними країнами – традиції і симпатії [37, с. 101].

В листопаді 1947 р. Татареску та останні представники Націонал-ліберальної партії були виключені із складу уряду. Міністерство закордонних справ, міністерство фінансів і міністерство національної оборони перейшли під керування комуністичної партії.

Після усунення основних політичних суперників єдиною перешкодою, яка не давала комуністичній партії права повного керування країною, був король Михай.

До 1947 р. комуністична партія не втручалася в монархію із стратегічних міркувань – більшість населення було прихильниками Націонал-цараністської партії, яка підтримувала монархію, окрім того, король Михай користувався популярністю в народі за те, що вивів Румунію з війни на боці фашистської Німеччини [33, с. 596].

Румунський король отримав прізвисько «король-комсомолец», оскільки протягом майже трьох років в Румунії існувала своєрідна комуністична монархія, а 6 липня 1945 р. Михай навіть був нагороджений радянським орденом «Перемога» за вивід Румунії з антирадянської війни.

В листопаді 1947 р. Михай відлетів до Лондона, щоб відвідати церемонію вінчання майбутньої королеви Великобританії Єлизавети II і проаналізувати ставлення західних країн до монархії в Румунії, щоб вирішити – повертатися йому в Румунію чи ні [43]. Перебуваючи в Лондоні він зв'язався із впливовими політиками західних країн, але не отримав від них підтримки [3, с. 256].

В той час в уряді обговорювався майбутній шлюб Міхая з Анною-Бурбон-Пармською. Після повернення в Румунію короля 30 грудня 1947 р. запросили в Бухарест для обговорення важливої проблеми.

Михай вважав, що це стосується шлюбу на який йому потрібна була згода уряду. Але коли короля відвідали П. Гроза і Г. Георгіу-Деж, вони змусили підписати короля Міхая від свого імені і від імені всіх своїх спадкоємців акт зречення від престолу. В акті вказувалося, що «монархічний устрій країни не відповідає сучасним умовам державного життя в Румунії і є серйозною перешкодою для її розвитку» [43].

Пізніше Міхай заявляв, що підписав документ під загрозою власного життя: «Моє зречення не було законним, акт був підписаний під фізичним тиском. У Петру Грози в кишені був пістолет. Охорона [королівська] була арештована, а артилерія зайняла позиції довкола королівського палацу» [46].

Ліквідація монархії в Румунії була необхідна, на думку комуністичної партії, через загрозу «авантюристичних дій» з боку короля, який міг використати своє право глави країни і головнокомандуючого армією. Іншою причиною була імовірність втручання іноземних держав у внутрішні справи Румунії, і в такому випадку перевага буде надана королю, а не комуністичній партії.

В день зречення Міхаєм престолу, 30 грудня 1947 р. було скликано надзвичайне засідання парламенту, на якому уряд погодив акт зречення короля і проголосив Румунію Народною Республікою [34, с. 486].

Також був утворений Президіум Народної Республіки Румунії, але його створення було формальністю, оскільки панівні позиції в країні займала комуністична партія. Міхай виїхав з Румунії 3 січня 1948 р. разом із своєю мамою королевою Єленою та деякими іншими членами королівської сім'ї [43]. Рішенням Ради міністрів 22 травня 1948 р. їх було позбавлено румунського громадянства.

Створення Румунської Народної Республіки підтримувалося в Радянському Союзі і інших соціалістичних країнах, в західних державах до цих подій віднеслися насторожено.

До моменту виникнення Румунської Народної Республіки відносини між державами-союзниками значно погіршилися – війна була закінчена, фашизм переможений, а території поділені на зони впливу між провідними країнами. Перехід до «доктрини стримування» у США означав жорстке ставлення до всіх країн соціалістичного табору, адже в іншому випадку, на думку американського уряду, радянська експансія поширилася б на весь світ [4, с. 319].

Цими факторами пояснюється загострення американського курсу по відношенню до Румунської Народної Республіки. В західних політичних колах

Румунія розглядалася, як країна, яка потрапила під прес «комуністичної зарази», а отже потрібно «стримувати» цю заразу у її нинішніх кордонах і не давати поширюватися далі. Такий політичний курс призводить до взаємної недовіри, страхом перед можливостями інших країн, нарощуванням потужностей для забезпечення військової безпеки.

Однак після проголошення народної республіки в Румунії, уряд США розглянув це питання в рамках документу «Принципові проблеми у відносинах між Сполученими Штатами і Румунією». В ньому як основні цілі американсько-румунської політики вказувалося відновлення незалежності Румунії, встановлення тут політичного режиму, який заснований на законі, а не диктатурі уряду, створення сприятливих умов для реалізації прав людини [65, с. 384].

Поставлені цілі не були досягнуті, на думку Потехіна [47, с. 122], через те, що проголошені завдання не підкріплювалися відповідними засобами для їх здійснення і тому США не вдалося запобігти посиленню радянського впливу в Румунії.

В новорічному привітанні румунського народу 31 грудня 1947 р. Петру Гроза наголошував на напружених міжнародних обставинах: «Ми вступаємо в 1948 рік в момент загострення боротьби між прогресивними силами демократії світу та імперіалістичними силами, які бажають кинути наш народ в нову світову війну... Ми пишаємося тим, що румунський народ є активним учасником в таборі антиімперіалістичних сил, в таборі борців за демократію» [34].

Характерна риса встановлення комуністичного режиму в Румунії полягала в тому, що це було здійснено протягом тривалого часу за підтримки комуністичних сил Румунії ззовні. Поступово Комуністична партія Румунії закріплювала свої позиції на внутрішньополітичній арені країни і значною мірою її становище покращилося після переходу Румунії до радянської сфери впливу.

Завдяки радянським військам, які знаходилися на території Румунії довгий час після закінчення Другої світової війни, комуністична партія могла опиратися на силу та прихильність радянського командування. Державна влада, яка була встановлена в Румунії після парламентських виборів, називалася диктатурою пролетаріату, владою робочого класу.

Для Комуністичної партії Румунії, зокрема для її керівника Г. Георгіу-Дежа, важливе значення мало збереження влади у країні в своїх руках, без її передачі керівникам ззовні, з Радянського Союзу. Для цього активно демонструвалася лояльність до радянського командування і Сталіна, співпраця з радянськими співробітниками.

В середині комуністичної партії постійно проводилися чистки, ненадійні співробітники, лояльність яких викликала питання, звільнялися. Конкуренти лідерів партії знищувалися як «імперіалістичні шпигуни», що тільки підсилювало довіру радянського командування. При цьому Г. Георгіу-Деж звертав увагу радянського командування на «виняткову засміченість органів держбезпеки і міліції чужими елементами як наслідок поганої роботи цих органів в боротьбі з ворогами» [75, с. 613].

Такі дії призвели до того, що як зовнішня, так і внутрішня політика Румунської Народної Республіки здійснювалася повністю в інтересах Радянського Союзу. Більшість дослідників вважає, що румунський комунізм перейняв від радянського основні його риси і протягом всього періоду свого існування віддано притримувався принципів сталінізму.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши низку наукової літератури із зазначеної проблематики роботи і опрацювавши ряд історичних джерел ми дійшли до таких основних висновків:

1. Участь у Другій світовій війні сильно виснажила внутрішні ресурси Румунії, значна частина яких постачалася для забезпечення потреб німецької армії, включаючи продовольство, нафтові продукти, бензин, корисні копалини, тощо. Вступ Румунії у війну проти Радянського Союзу був ризикованим кроком і підтримувався населенням тільки у світлі перспективи повернення Буковини і Бессарабії, однак військові дії на радянській території не відповідали національним інтересам румунського народу, а тому негативно ним сприймалися. Зрештою це призвело до усвідомлення провідними політичними діячами, в тому числі і І. Антонеску, необхідності мирних переговорів із союзними державами.

2. Мирні переговори велися від імені керівників «історичних» партій, маршала Антонеску, короля Міхая та інших представників опозиції. Намагаючись отримати найкращі умови перемир'я, румунські дипломатичні представники зайняли вичікувальні позиції, що зрештою продемонструвало нездатність румунського керівництва реально оцінити міжнародну обстановку. Головну ставку румунська дипломатія робила на відкриття нового фронту на Балканах, який буде проходити в тому числі і по території Румунії. В такому випадку була б вірогідною окупація румунської території американсько-англійськими військами, а не радянськими.

Вступ радянських військ на румунську територію був неминучим фактом і по мірі просування військ Червоної Армії вперед положення румунських військових підрозділів як союзників Німеччини все більш погіршувалося. Необхідність прийняття рішучих дій усвідомлював і король Міхай, а тому 23 серпня 1944 р., після арешту Антонеску, оголосив про вихід Румунії із складу

гітлерівського блоку і приєднання до Об'єднаних Націй. Ці події отримали важливі наслідки для історії Румунії, які неоднозначно оцінювалися в різні історичні періоди.

3. Союзні країни вважали, що Румунія повинна вести переговори з СРСР, а тому не висували власних умов перемир'я. За відсутності альтернативних пропозицій Румунія погодилася на підписання перемир'я на умовах Радянського Союзу.

На основі «відсоткових» угод між Сталіним і Черчиллем, а також Угоди про перемир'я, Румунія увійшла до сфери впливу СРСР. В цей період Радянський Союз почав реалізацію своїх планів щодо утворення зони «безпеки» в країнах Східної Європи, що передбачало встановлення в цих країнах дружніх до Москви комуністичних режимів.

4. Після подій 23 серпня 1944 р. частина румунських дивізій перейшла під командування Червоної Армії і брала участь у військових діях проти фашистської Німеччини аж до травня 1945 р. Зокрема, у складі 2-го і 3-го Українських фронтів перебували 1-ша, 2-га, 4-та, 40-ва і 53-я румунські армії та окремі дивізії.

Румунські війська сумісно з Червоною Армією брали участь у звільненні Північної Трансільванії, а пізніше перейшли румунсько-угорський кордон і брали участь в наступках на Дебрецен, Будапешт, в Західно-Карпатській і Братиславсько-Брновській наступальних операціях, а також у звільненні від фашистських військ Відня і Праги.

5. Одним з наслідків серпневого перевороту було встановлення нового складу уряду для забезпечення ліквідації фашизму в адміністративних органах Румунії. Формування нового уряду король доручив К. Сенетеску, однак комуністична партія Румунії прагнула до нарощення впливу і присутність радянських військ і Союзної контрольної комісії на території Румунії давала їй необхідну для цього підтримку. Протягом 1944-1945 р. Румунія пережила ряд урядових криз, за яких компартія вели активну пропаганду проти урядів Сенетеску і Редеску.

Під тиском Радянського Союзу король погодився на утворення кабінету П. Грози, завдяки чому комуністи отримали більшість посад в уряді. Важливу роль у вирішенні цього питання була обіцянка радянського командування повернути Трансільванію Румунії у разі, якщо прем'єр-міністром стане Гроза.

6. За умовами перемир'я у вересні 1944 р. було погоджено повернення Трансільванії Румунії. В ході звільнення території краю радянське командування відмічало, що головним, а можливо і єдиним стимулом для румунських дивізій є перспектива повернення Трансільванії, а без цієї надії вони будуть воювати набагато гірше. Окрім того, радянські війська почали заготовку продовольства на території краю для потреб армії. У зв'язку з цим, а також через загострення громадських заворушень в Трансільванії, радянське командування встановило військову адміністрацію в краї.

Повернення румунської адміністрації в Трансільванію стало предметом суперечок між урядами Сенетеску і Радеску з радянським командуванням. Це питання вирішилося так званім розіграшом «трансільванської карти» в березні 1945 р., коли Вишинський пообіцяв королю Міхаю повернення румунської адміністрації в Трансільванію після утворення кабінету Грози.

7. У процесі укладання мирного договору з Румунією відобразилися особливості відносин союзних країн після завершення Другої світової війни. Намагання США відстояти своїх інтереси в економічних відносинах з Румунією завершилися безуспішно. Зростання напруженості між Радянським Союзом і Сполученими Штатами відобразилося на процесі мирних переговорів, але зрештою в 1947 р. мирний договір був підписаний, в основному на користь СРСР.

Головними предметами дискусій між союзниками було визнання уряду П. Грози, демократизація внутрішньополітичного життя Румунії і встановлення режиму найбільшого сприяння.

8. Після тривалих дискусій США визнали уряд Грози, а отже і сам факт встановлення комуністичного режиму в Румунії. На парламентських виборах 1946 р. в Румунії офіційно перемогла комуністична партія і керування

міністерствами опинилося в руках комуністів. Після цього були ліквідовані основні політичні опоненти компартії – Ю. Мانیу, І. Братіану, Татареску, тощо.

Головною перешкодою на шляху до повної свободи дій для комуністичної партії залишалася монархія в Румунії. Під тиском П. Грози король Міхай в грудні 1947 р. зрікся престолу за себе і всіх своїх нащадків. Одразу після ліквідації королівської влади комуністичною партією була проголошена Румунська Народна Республіка і таким чином завершився етап встановлення комуністичного режиму в Румунії. В подальшому політика Румунської Народної Республіки здійснювалася повністю в інтересах Радянського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Список використаних джерел:

1. Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны. Документы и материалы, Т. 2. Москва: ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1946. 684 с.
2. Внешняя торговля СССР с социалистическими странами. Москва, Внешторгиздат, 1957. 214 с.
3. Георгиу-Деж Г. Статьи и речи. Т. 1. Москва, Политиздат, 1956. 448 с.
4. Джордан Д., Вист Э. Атлас операций Второй Мировой войны (160 карт операций и битв). Москва, Эксмо, 2007. 256 с.
5. Ржешевский О. А. Сталин и Черчилль. Встречи. Беседы. Дискуссии: Документы, комментарии, 1941—1945. Москва, 2004. 564 с.
6. Румунська Адміністрація в Румунії (передрук «Правди» за 10 березня 1945 р.). Радянська Буковина, 1945, 10 березня, №3, С. 15.
7. Румынская печать о земельной реформе. Правда, 1945 г, 25 марта.
8. Сальков А. Праці гістарычнага факультэта : навук. зб., Под ред. Коршука У. К. 2006. Вып. №1. С. 109-123.
9. Советский фактор в Восточной Европе, 1944—1953 гг. Т.1. Отв. редактор Волокитина Т. Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. 687 с.
10. Советский фактор в Восточной Европе, 1944—1953 гг. Т.2. Отв. редактор Волокитина Т. Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. 563 с.
11. Советско-английские отношения во время Великой Отечественной войны, 1941—1945: Документы и материалы (в 2-х томах). Т. 2. Москва, Политиздат, 1983. 542 с.

12. Суд над Антонеску та іншими головними румунськими військовими злочинцями. Радянська Буковина. 1946. 12 травня.
13. Тегеран – Ялта – Потсдам: Сборник документов. Сост.: Ш.П. Санакоев, Б.Л. Цыбулевский. 2-е изд. Москва, Международные отношения, 1970. 416 с.
14. Три визита А.Я. Вышинского в Бухарест, 1944-1946 : документы российских архивов: из истории советско-румынских отношений [редакционная коллегия, Покивайлова Т.А. (отв. ред.), ... и др.]. Москва, РОССПЭН, 1998. 245 с.
15. Черчилль У. Вторая мировая война. В 6-ти томах. Т. 6. Москва: Военное издательство министерства обороны СССР, 1955. 558 с.
16. Штеменко С. Генеральный штаб в годы войны. Москва, Воениздат, 1989. 560 с.
17. Documente: România, marele sacrificat al celui de-al II-lea război mondial. București; Arhivele Statului din România, 1994. 240 p.
18. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, Conferences at Malta and Yalta, 1945. Ed. by Bryton Barron. Washington: United States Government Printing Office, 1955. P. 405.
19. Bantea E. Insurecția Română în jurnalul de război al grupului de armate german "Ucraina de sud". București: Editura militară, 1974. 125 p.
20. Kennan G. Memoirs: 1925–1950. Boston, Toronto: Little, Brown, 1967. 583 p.
21. Public Papers of the Presidents of the United States: Harry S. Truman, 1945-1953. Washington, D.C.: United States Government Printing Office, 1966.
22. România, viața politică în documente. 1947. București: Arhivele statului din Romania, 1994. 318 p.
23. Stanescu F., Zamfirescu D. Ocupația sovietică în România: Documente, 1944-1946. București: Editura Vremea, 1998. P. 39-56.

24. Truman H. Memoirs by Harry S. Truman. Year of Decisions. Vol. 1. New York: Doubleday, 1955. 596 p. Truman H. Memoirs by Harry S. Truman. Year of Decisions. (T. 1). New York. (1955).

Список використаної літератури

25. Антосяк А. В боях за свободу Румынии. Москва, Воениздат, 1974. 288 с.

26. Бэлаж Т. Румыния: страна и народ. Бухарест, Меридиане, 1972. 230 с.

27. Военный Энциклопедический Словарь под редакцией Огаркова Н. В. Москва: Воениздат, 1984. 863 с.

28. Держалюк М. Формування кордонів у Центрально-Східній Європі за наслідками Другої світової війни. Сторінки воєнної історії України, 2015. Випуск 17. ст. 152-168.

29. Жигня К. Империалистическая политика США и Великобритании в отношении Болгарии и Румынии (1944-1947 гг.). Кишинев: Штиинца, 1987. 212 с.

30. Жигня К. Подготовка и заключение мирных договоров с Болгарией, Венгрией и Румынией после второй мировой войны. Кишинев: Штиинца, 1981. 226 с.

31. Жигня К. Режим наибольшего благоприятствования и позиция западных держав в мирном урегулировании с Болгарией, Венгрией и Румынией (1945-1946). Балканские страны в новое и новейшее время. Кишинев, 1971. С. 87-89.

32. Залесский К. А. Кто был кто во второй мировой войне. Москва: Астрель, 2003. С. 56-59.

33. Илие Д. А. Румыния в планах СССР и союзных держав, 1941-1945 гг.: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история». Москва, 2003. 20 с.

34. Израэлян В. Л. Антигитлеровская коалиция (дипломатическое сотрудничество СССР, США и Англии в годы второй мировой войны). Москва: Международные отношения, 1964. 607 с.
35. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941-1945 гг. В 6-ти томах. Т. 4. Лист 8. Операции по освобождению Румынии. 20 августа-25 октября 1944 г. Москва, Воениздат, 1960-1965.
36. История Второй Мировой войны 1939-1945. В 12 томах. Т. 9. Москва, Военное издательство Министерства обороны СССР, 1978. 565 с.
37. История Второй Мировой войны 1939-1945. В 12 томах. Т. 10. Москва, Военное издательство Министерства обороны СССР, 1979. 535 с.
38. История Румынии [Сусана Андя, Иоан Болован, Кориолан Хорациу Опряну, Теодор Помпилиу, Иоан-Аурел Поп, Космин Попа, Аурел Рустою, Марчела Сэлэджан, Тудор Сэлэджан, Георге Якоб]; под ред. Ковалева В. Н. Москва, Весь мир, 2005. 676 с.
39. История Румынии (1918—1970). Москва, Наука, 1971. 746 с.
40. Киссинджер Г. Дипломатия. Пер. с англ. В. В. Львова. Москва, Ладомир, 1997. 850 с.
41. Кривонеев Г. Ф. Россия и СССР в войнах XX века. Статистическое исследование. Москва, Олма-Пресс, 2001. 608 с.
42. Лебедев Н. И., Карпещенко Е. Д. История Румынской Народной Республики (Краткий очерк). Москва, Междунар. отношения, 1964. 239 с.
43. Лебедев Н. И. Крах фашизма в Румынии. Москва, Наука, 1976. 633 с.
44. Лісевич Т. І. Співробітництво вчених Української РСР і Румунії в післявоєнний період. Український історичний журнал, квітень 1966 р.. Випуск №4. С. 42-46.
45. Лучканин С. Румунія в Другій світовій війні 1939-1945: «Білі плями» і нові погляди на проблему. Європейські історичні студії, 2018. Випуск №9. С. 79-95.

46. Малютина Т. П. История боевых действий советских войск против вооруженных сил королевской Румынии на советско-германском фронте (1939-1944 гг.): дис. на соискание уч. степени докт. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история». Воронеж, 2019. 523 с.
47. Мастны В. Путь России к холодной войне . Москва, 1980. 246 с.
48. Морозов Н. Н. Гогенцоллерны в Румынии. Под ред. Попова Н.В.Новая Новейшая История, 1995. Выпуск №1. С. 1-4.
49. Наринский М.М. Происхождение холодной войны: Идеология и геополитика. Вопросы истории холодной войны. Москва: МГИМО, 2001. С. 105-109.
50. Олейник И. П. Развитие промышленности Румынии в условиях народно-демократического строя. Москва, 1959. 443 с.
51. Писмаров В. Король ждет и надеется. Но ждет ли монарха румынский народ? Новое время. 1993. Вып. № 24, с.41.
52. Потехин А. В. Дипломатия США в Восточной Европе, 1945–1950 гг. Киев, Наукова думка, 1992. С. 88-90.
53. Прошлое и настоящее. Из истории европейских стран народной демократии: сборник статей. Москва, Наука, 1967. С. 201-215.
54. Пушкаш А. Цивилизация или варварство. Закарпатье 1918–1945. Москва, Европа, 2006. 564 с.
55. Росина М. А. Политика США в отношении Румынии в 1944 - 1949 гг.: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.03 всеобщая история (новая и новейшая). Екатеринбург, 2013. 28 с.
56. Росина М. А. Проблема признания Соединенными Штатами Америки румынского правительства П. Грозы (1945-1946 гг.). Вестник Вятского государственного гуманитарного университета, 2010. Вып. №3. С. 85-90.
57. Росина М. А. Эволюция политики США в отношении Румынии в 1944–1949 гг. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета, 2016. С. 105-110.

58. Росина М. А. Экономические аспекты политики США в Румынии в 1944–1945 гг. Ярославский педагогический вестник, 2011. Вып. №2. С. 91-99.
59. Стыкалин А. С. Трансильванский вопрос в отношениях Венгрии и Румынии в 1940-е годы. Национальная политика в странах формирующегося советского блока. 1944—1948. Москва, 2004. С. 54-58.
60. Типпельскирх К. История Второй Мировой войны 1939-1945. Санкт-Петербург – Москва, Полигон, АСТ, 1998. 795 с.
61. Уткин А. И. Мировая Холодная война. Москва, Эксмо, Алгоритм, 2005. 732 с.
62. Шевяков А. Отношения между Советским Союзом и Румынией 1944-1949 гг. Москва, Наука, 1985. 322 с.
63. Яско-Кишиневская наступательная операция 20-29 августа 1944 года (материалы выставки) Москва, Государственный музей истории российской литературы имени В. И. Даля (Государственный литературный музей). 30 с.
64. Alexandrescu I. 1945-1956: From the German's «Tongs» — into the Eastern Brother's Arms. Mixed Soviet-Romanian Societies (Sovrom). *Dosarele Istoriei*, № 3, 1996.
65. Anescu V. Romania in razboiul antihitlerist: 23 august 1944-9 mai 1945. Bucuresti, Editura Militara, 1966. 882 p.
66. Baci N. Agonia României, 1944-1948: Dosarele secrete acuza. Bucuresti: Editura Saeculum I.O, Editura Vestala, 1997. 383 p.
67. Boblen C. Witness to History, 1929–1969. New York, W. W. Norton, 1973. 562 p.
68. Buzatu G. România și marile puteri, 1944–1953. România și politica de alianțe. *Istorie și actualitate*. București, 1995. P. 306.
69. Cioroianu A. Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc. Bucurests: Editura Curtea Veche, 2005. 519 p.
70. Davis L. The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe, Princeton: Princeton University Press, 1974. 442 p.

71. Dobson A., Malik S., Evans G. Deconstructing and Reconstructing the Cold War. Sydney; Aldershot; Brookfield USA; Ashgate, 1999. 290 p.
72. Dobrinicu D. The Soviet Counsellors' Involvement in Postwar Romanian Repressive and Military Structures. Sovietization in Romania and Czechoslovakia. History, Analogies, Consequences. Iasi, 2003. P. 160-161.
73. Dobrinescu V. F. Politica Statelor Unite ale Americii față de sistemul alianțelor politice ale României. România și politica de alianțe. Istorie și actu-aliatate. București, 1995.P. 78-90.
74. Donovan R. Tumultuous Years. The Presidency of Harry S. Truman, 1949–1953. New York:NY W.W. Norton & Co,1982. 448 p.
75. Frunză V. Istoria stalinismului in România. București; Humanitas, 1990. 587 p.
76. Gilberg T. The Communist Party of Romania. The Communist Parties of Eastern Europe. Ed. by Fisher-Galati S. New York, 1979. P. 421.
77. Gromyko A. A. Crimean conference of the leaders of the three allied powers: USSR, USA and Great Britain. Moskow, 1984.
- 14a. Hitchins K. România 1866 - 1947 /Ediția a IV-a. București, Humanitas, 2013. 725 p.
78. King F. P. The New Internationalism: Allied Policy and European Peace, 1939–1945. London: University of Keele, 1973. 230 p.
79. Micu M. Dosar Ana Pauker. București, 1991. P. 21-25.
- 16a. România în anii celui de al Doilea război mondial. În 3 vol. Vol. 1. București, Editura militară, 1989. 425 p.
- 16b. România in anii celui de la doilea război mondial. Vol .II. București, 1989. 235 p.
80. Seton-Watson H. The East European Revolution. New York: Frederick A. Prager, 1951. 406 p.
81. Șomlea V.-F. Mișcarea liberală din România post'1989. Cluj-Napoca, 2006.

82. Țuțui Gh., Popescu M. Zdrobiți de popor. București; Editura politică, 1959. 120 p.

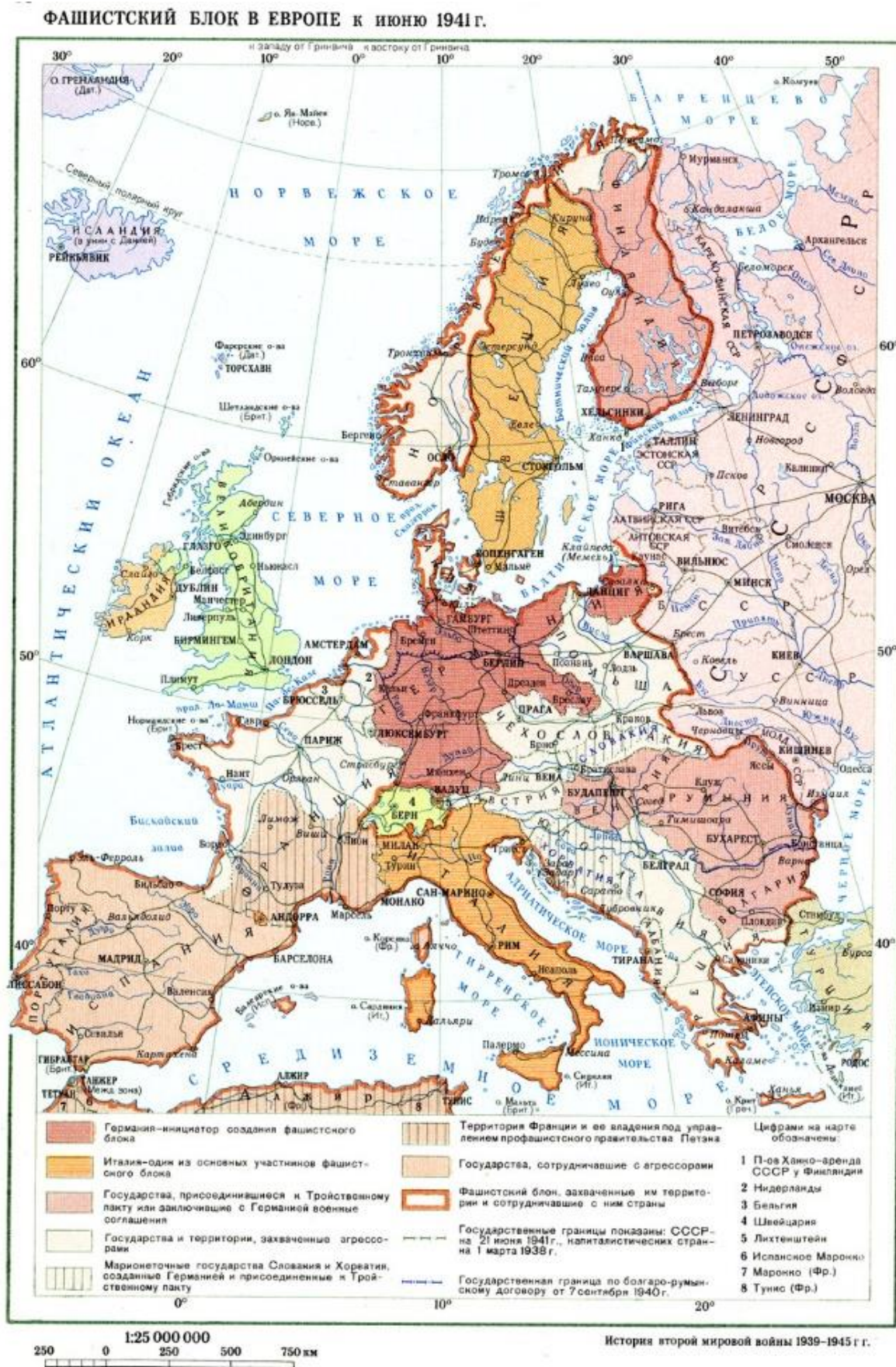
Електронні ресурси.

83. Ethnic map of Interwar Romania based on the 1930 census [Electronic Resource], 2020. Mode of access: URL: www.reddit.com.

84. Romania Development of the Romanian Armed Forces after World War II [Electronic Resource], 2004. Mode of access: URL: www.cia.gov/the-world-factbook.

ДОДАТКИ

Країни гітлерівської коаліції станом на червень 1941 р. [22]

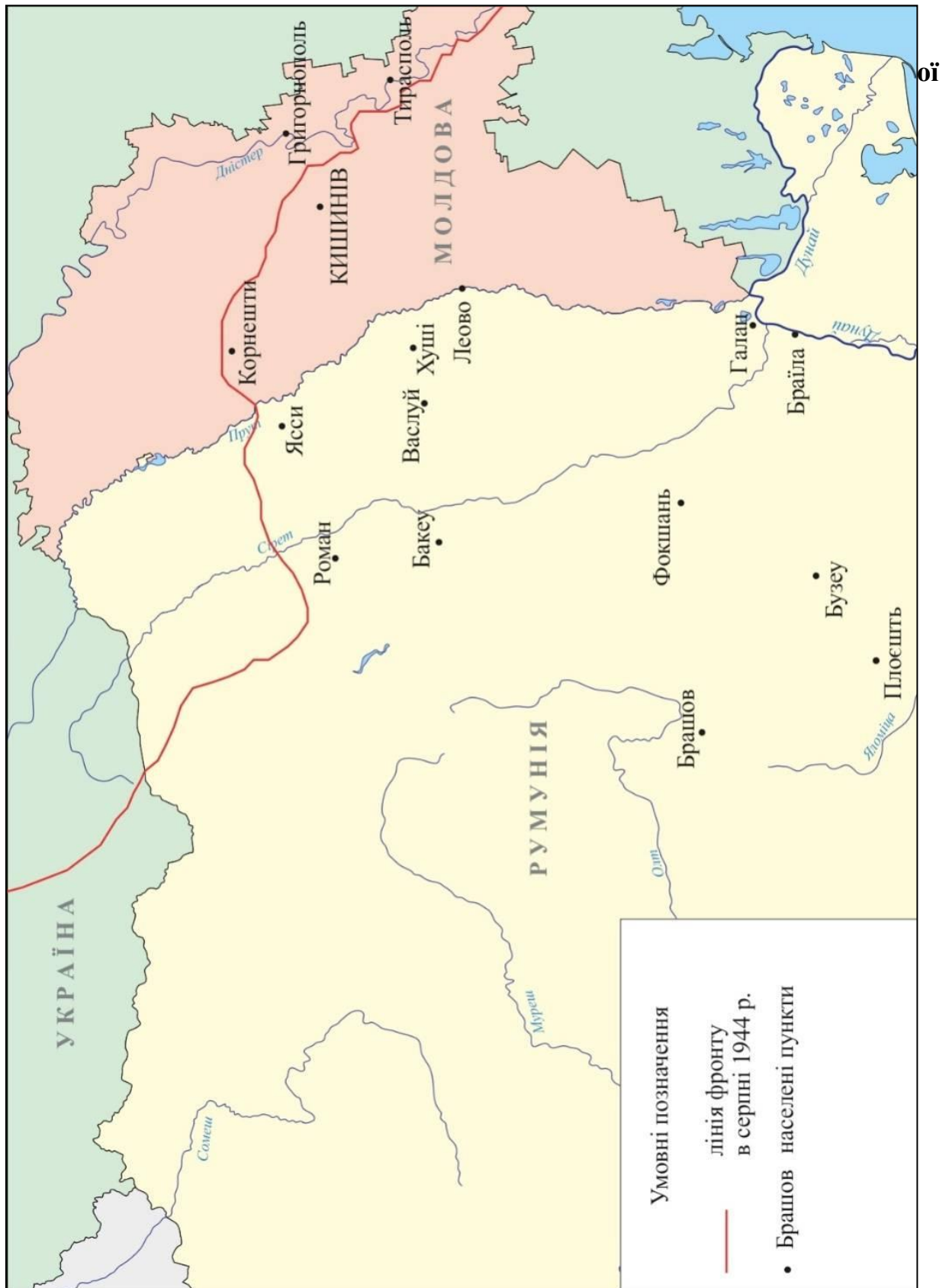
Територія
в 1940 р. [33, с.

Румунії
578]

Дода
Тє
в роки
війни [3

Рис. 1.1. Проходження лінії фронту через румунську територію в серпні 1944 р.

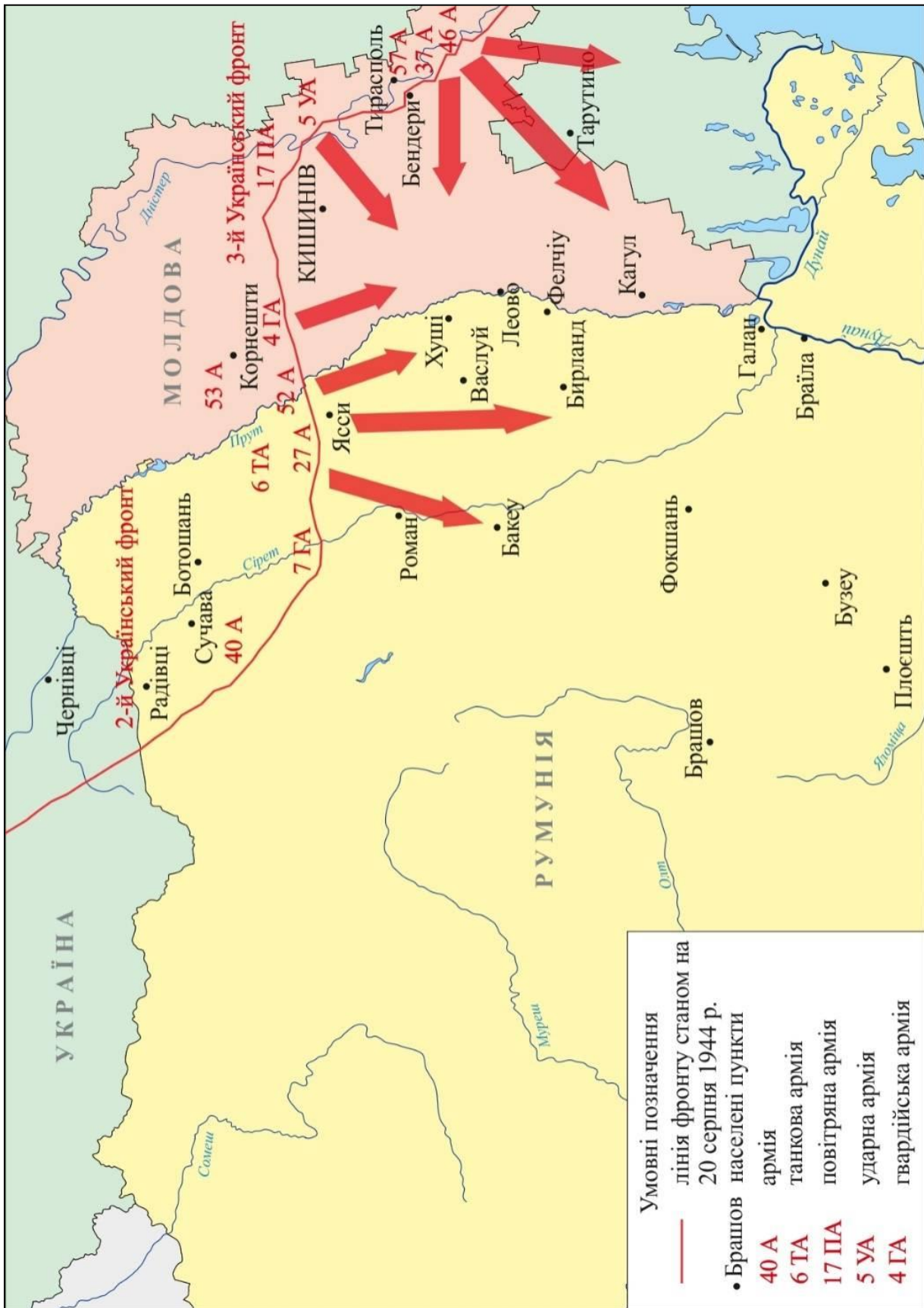
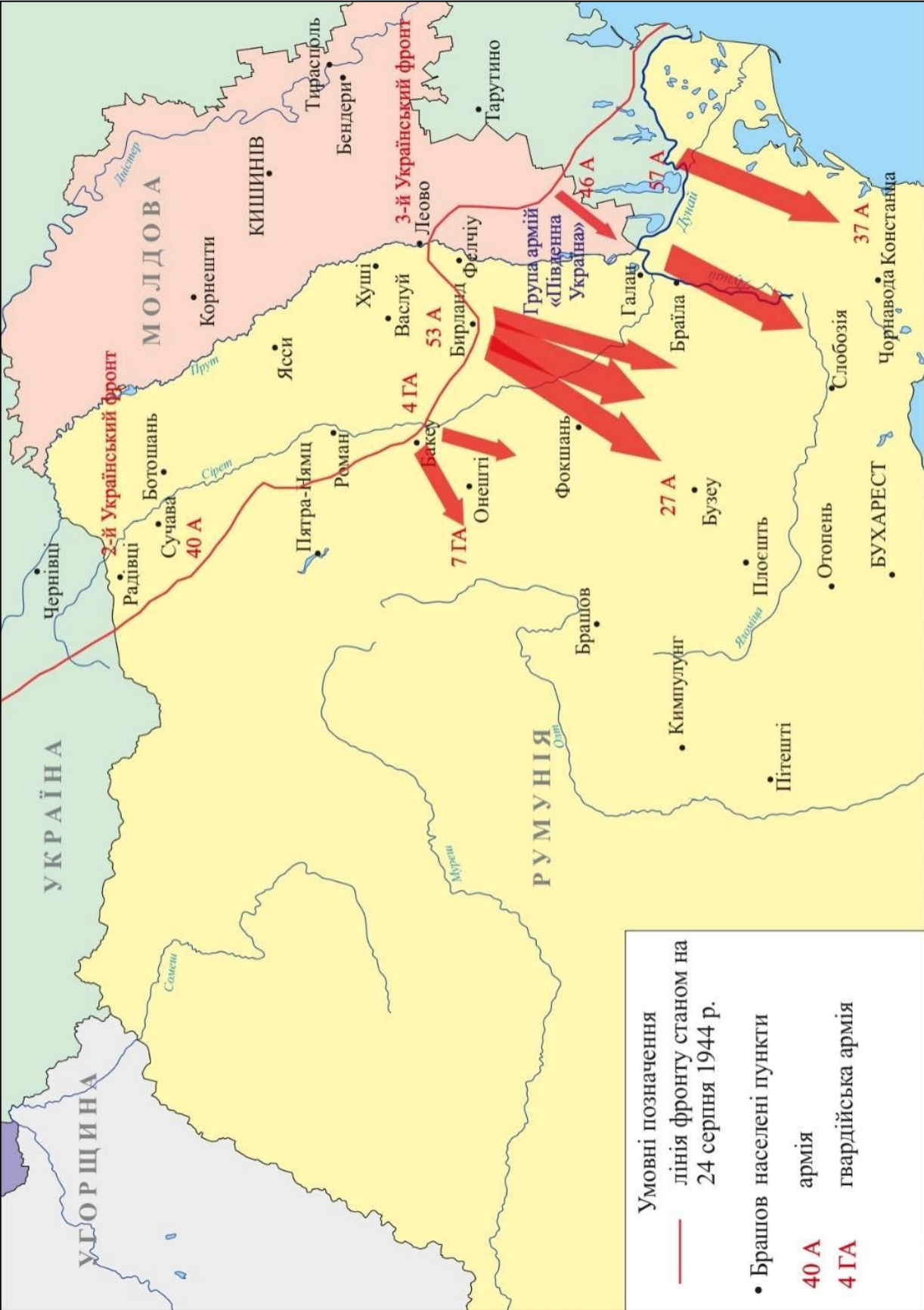

Рис. 1. 3. Головні напрямки наступу радянських військ після 24 серпня 1944 р.

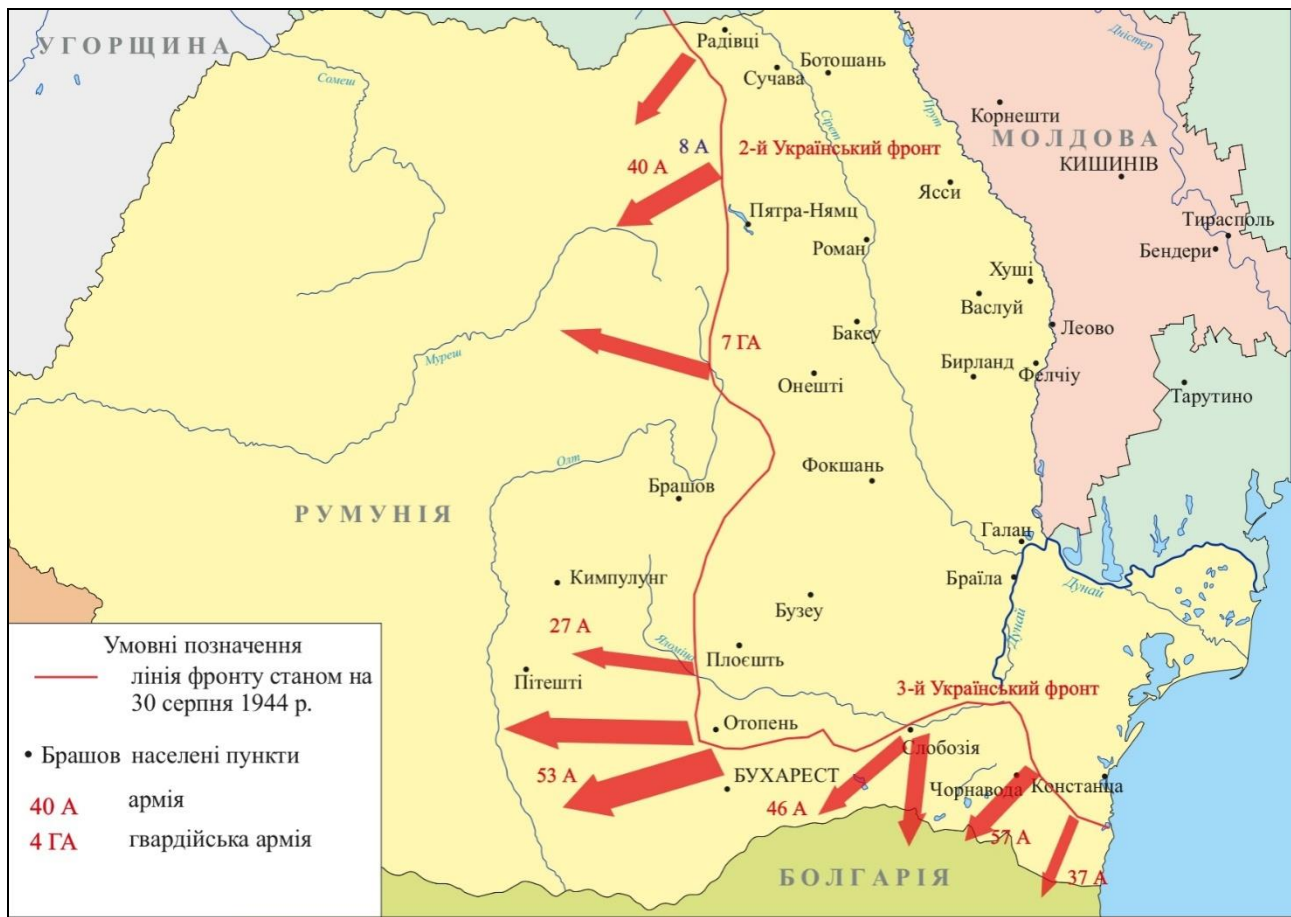

Рис. 1. 4. Проходження лінії фронту через територію Румунії 30 серпня 1944 р.

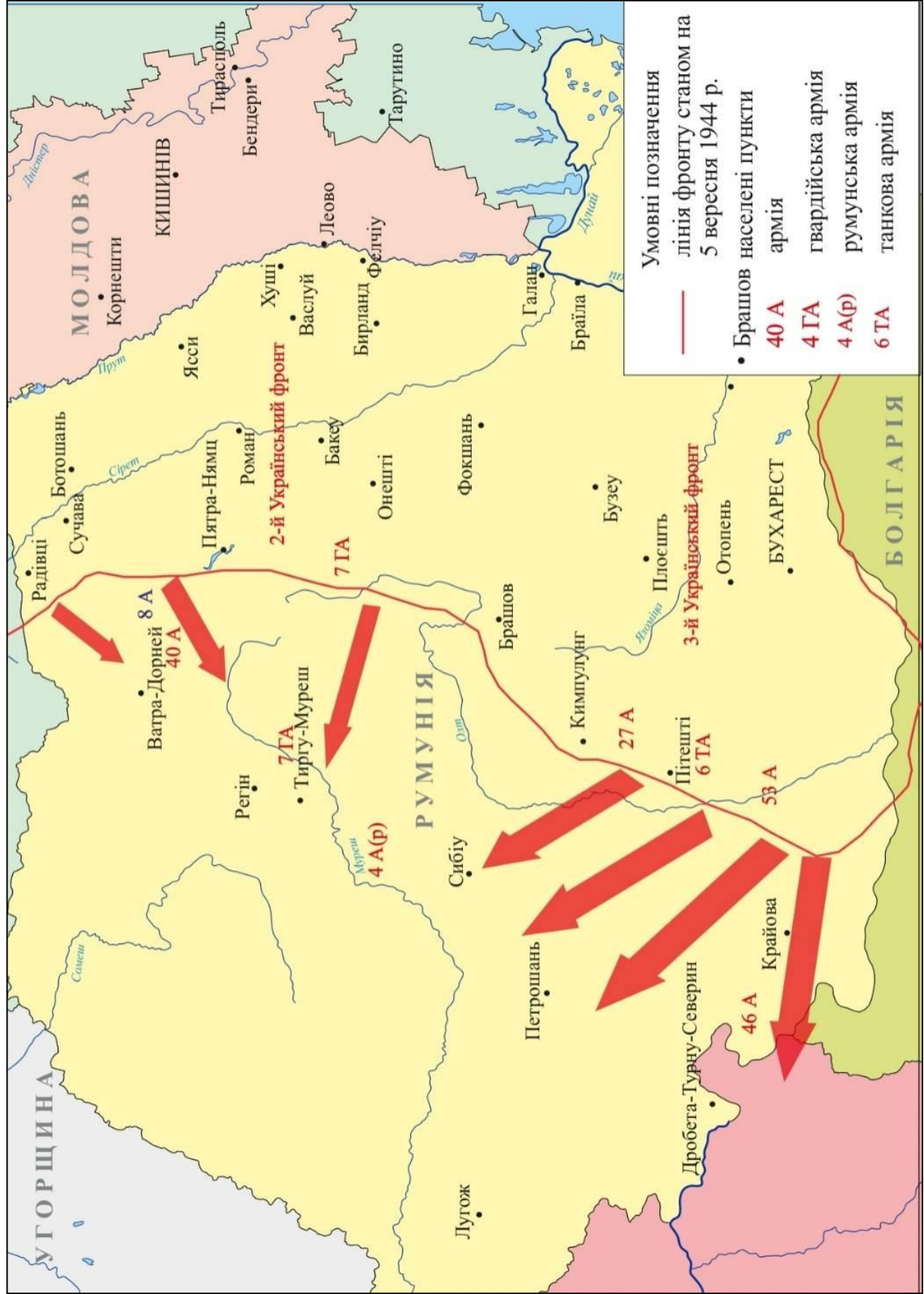

Рис. 1. 6. Положення лінії фронту на заході Румунії станом на 15 вересня 1944 р.

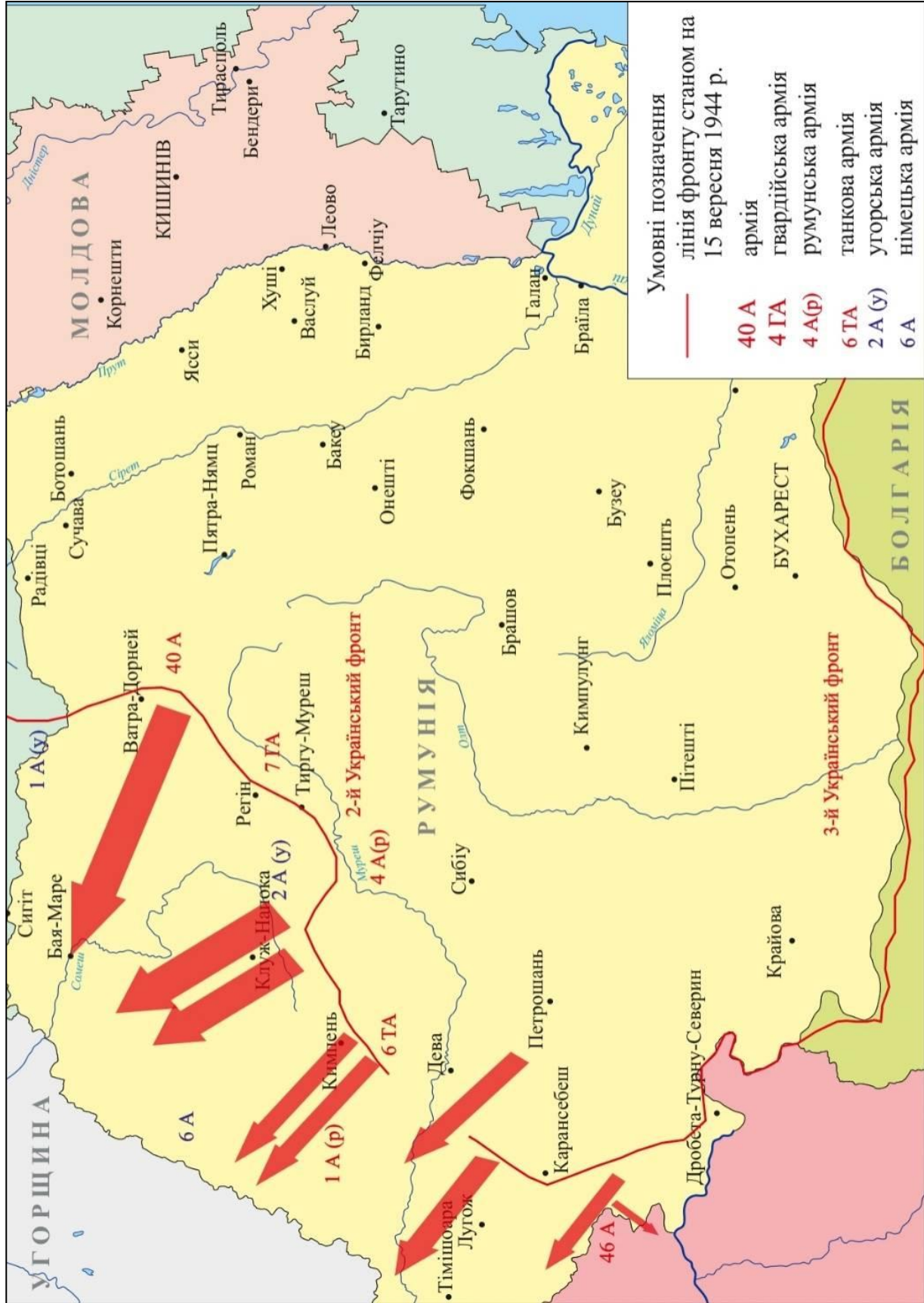

Рис. 1. 7. Напрямки наступу Червоної Армії в Північній Трансільванії 24 вересня 1944 р.

Рис. 1. 8. Завершення звільнення території Румунії, проходження лінії фронту станом на жовтень 1944 р.

Рис. 1. 9. Початок звільнення території Угорщини в ході Дебреценської операції.

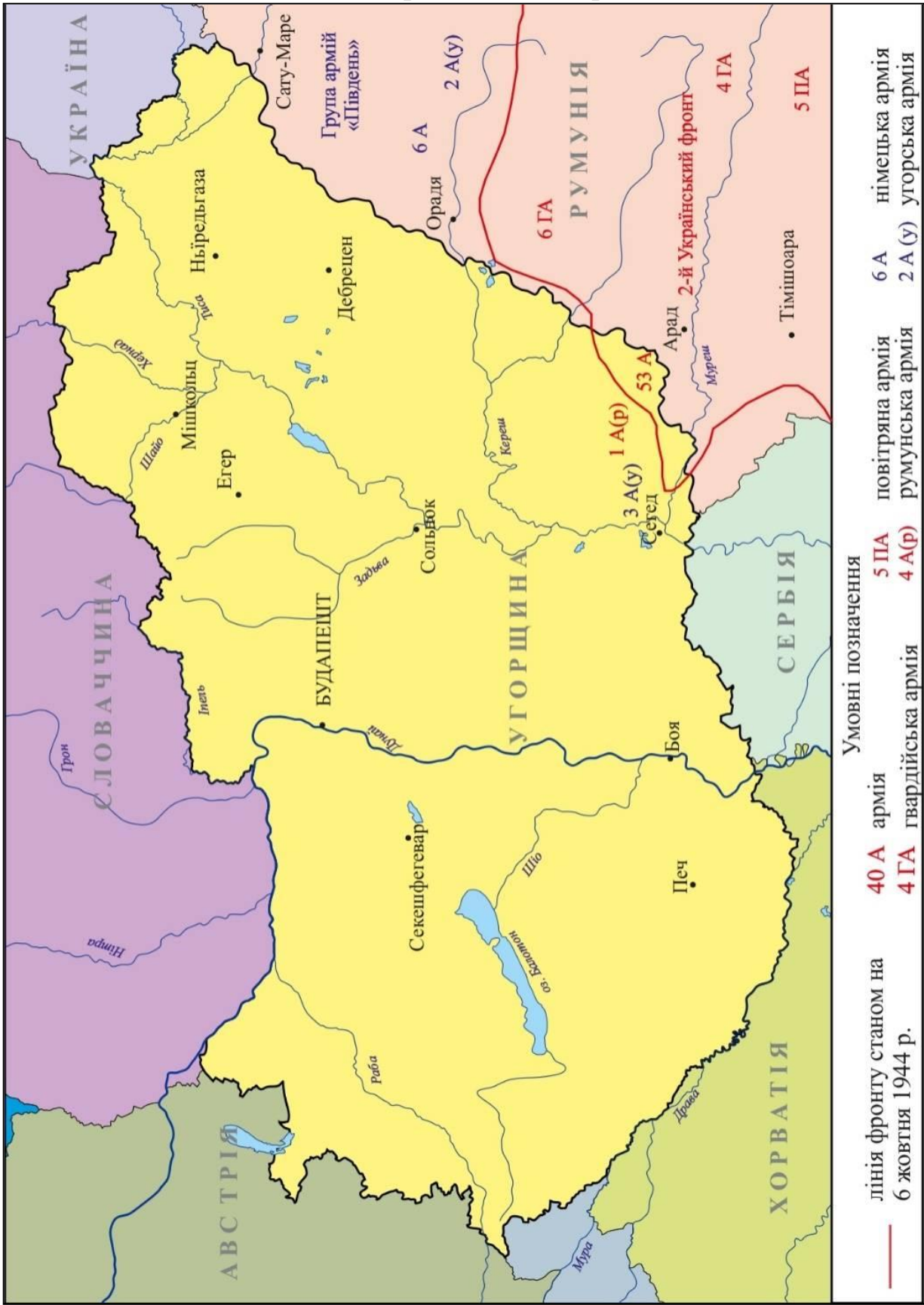
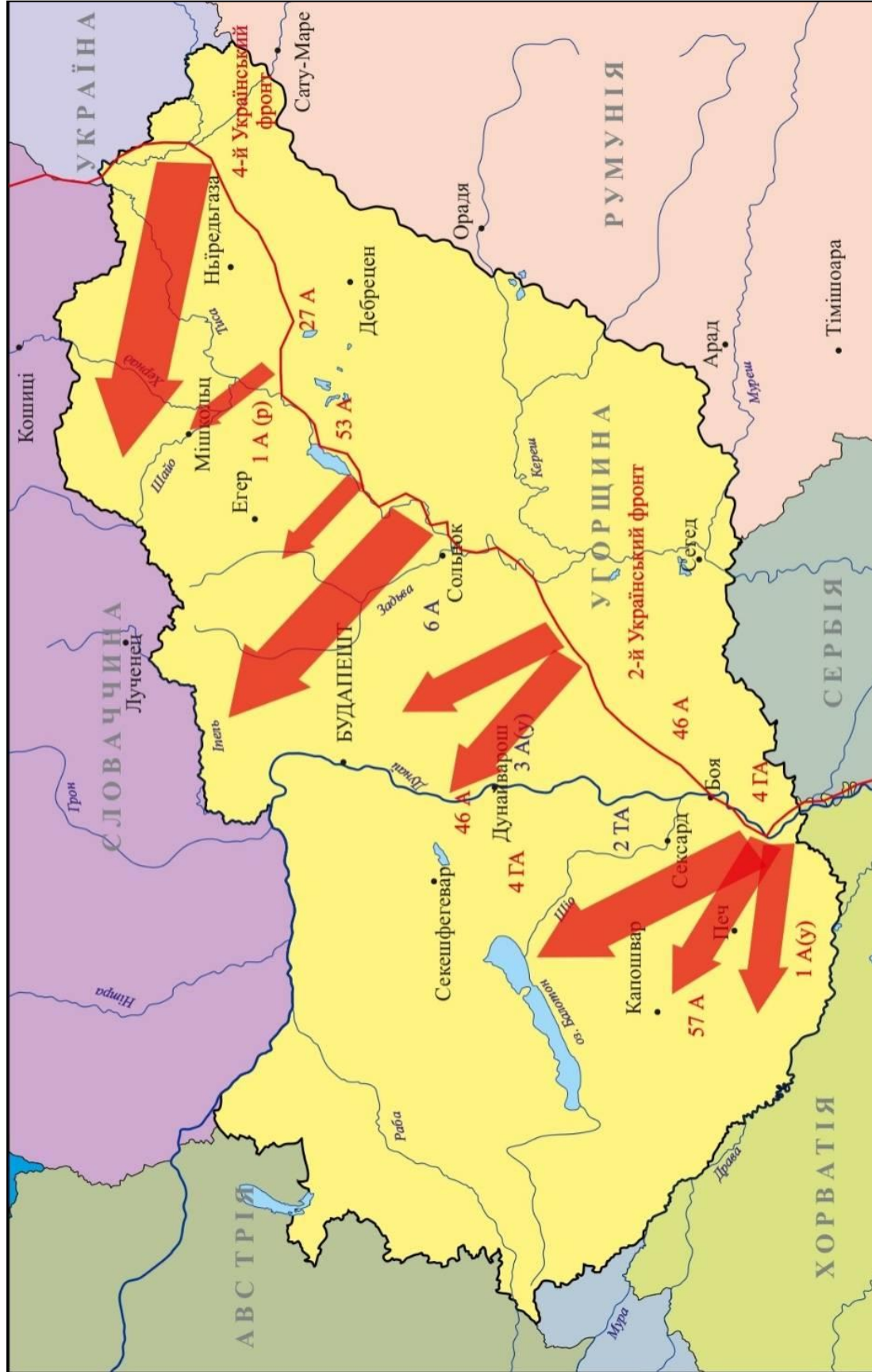

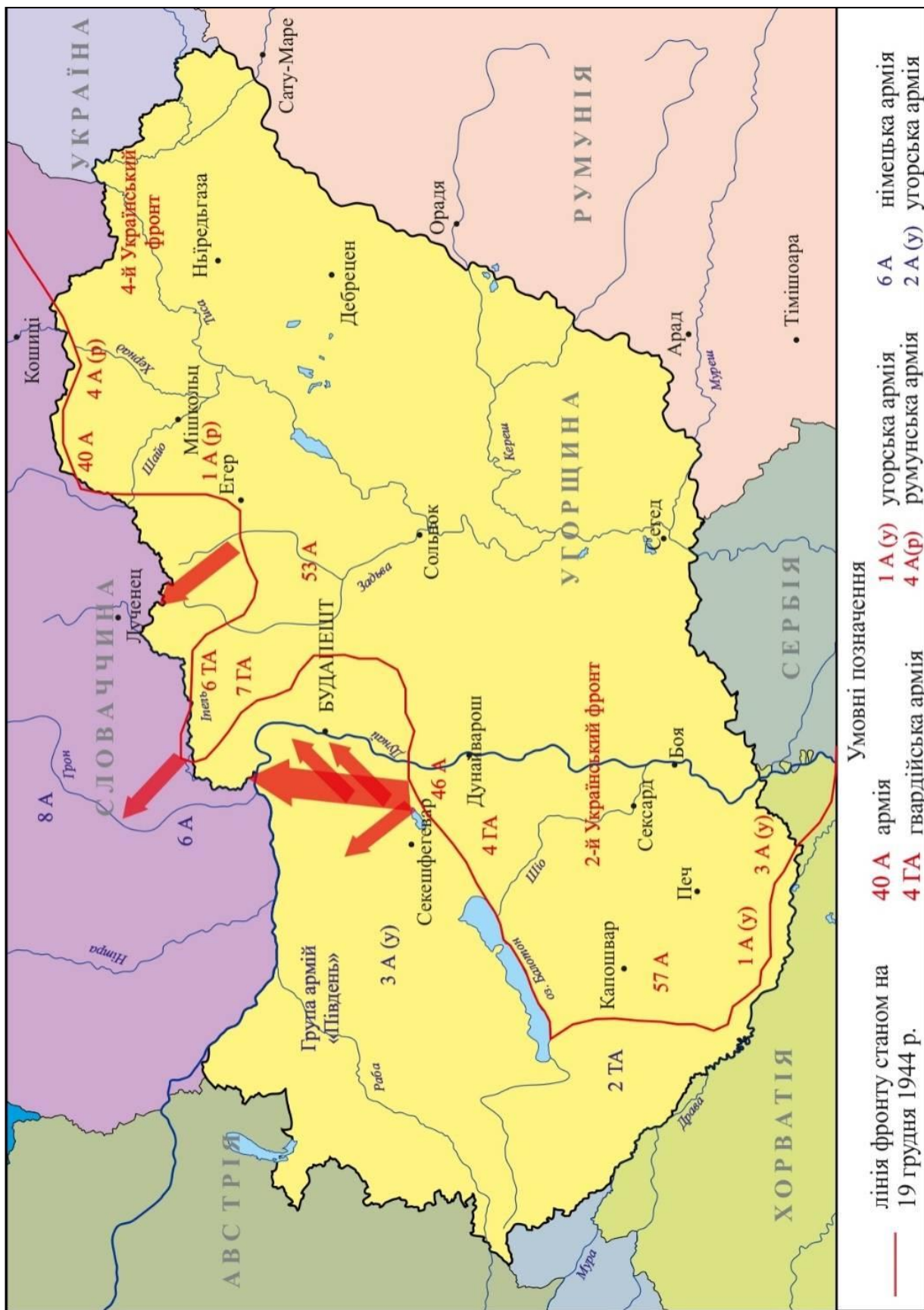
Рис. 1. 10. Проходження лінії фронту через територію Угорщини 28 жовтня 1944 р.

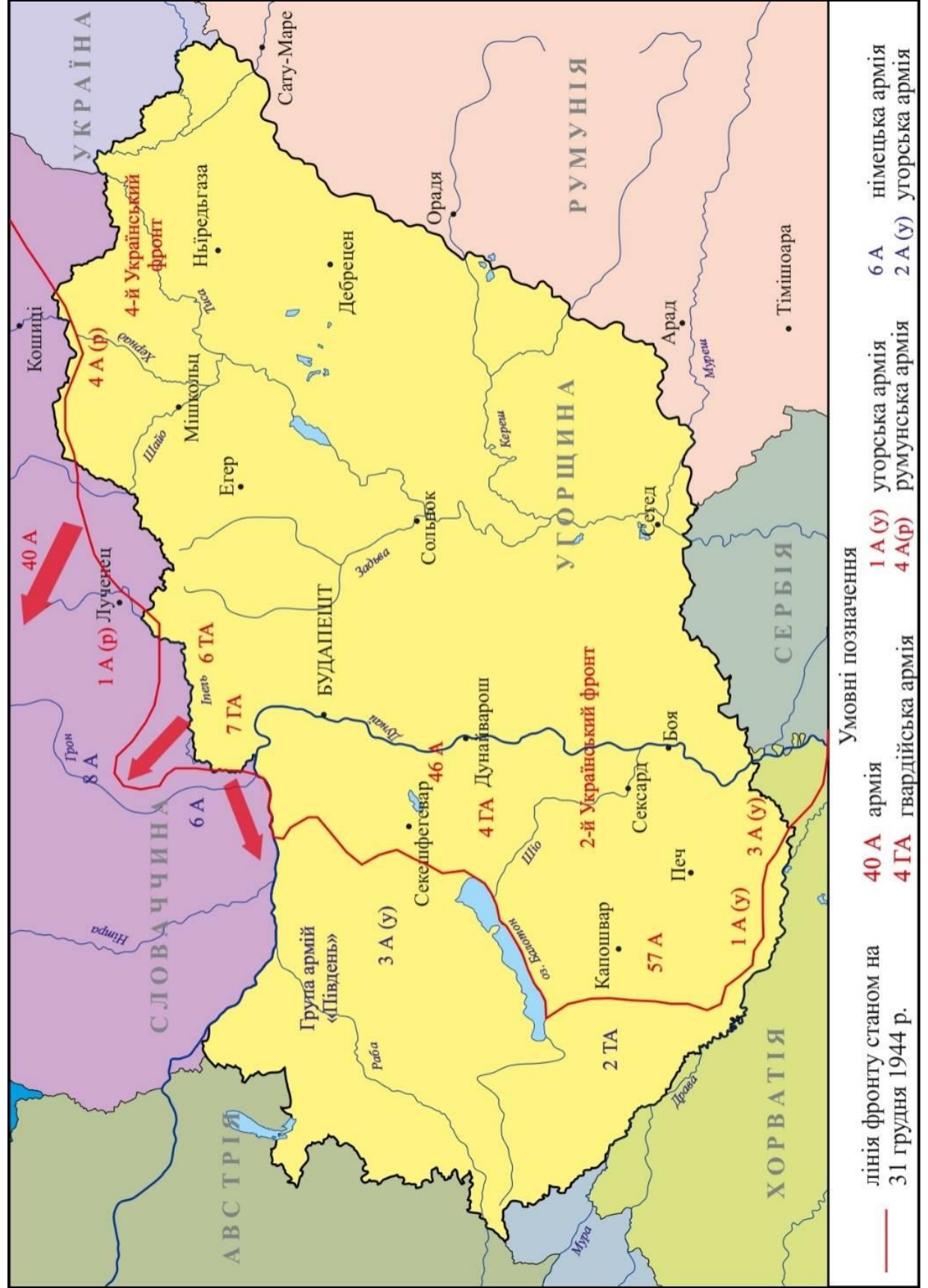
Умовні позначення

- лінія фронту станом на 28 жовтня 1944 р.
- 40 А армія
- 1 А (У) угорська армія
- 4 А (Р) румунська армія
- 6 А німецька армія
- 2 А (У) угорська армія
- 4 ГА гвардійська армія
- 2 А (У) угорська армія

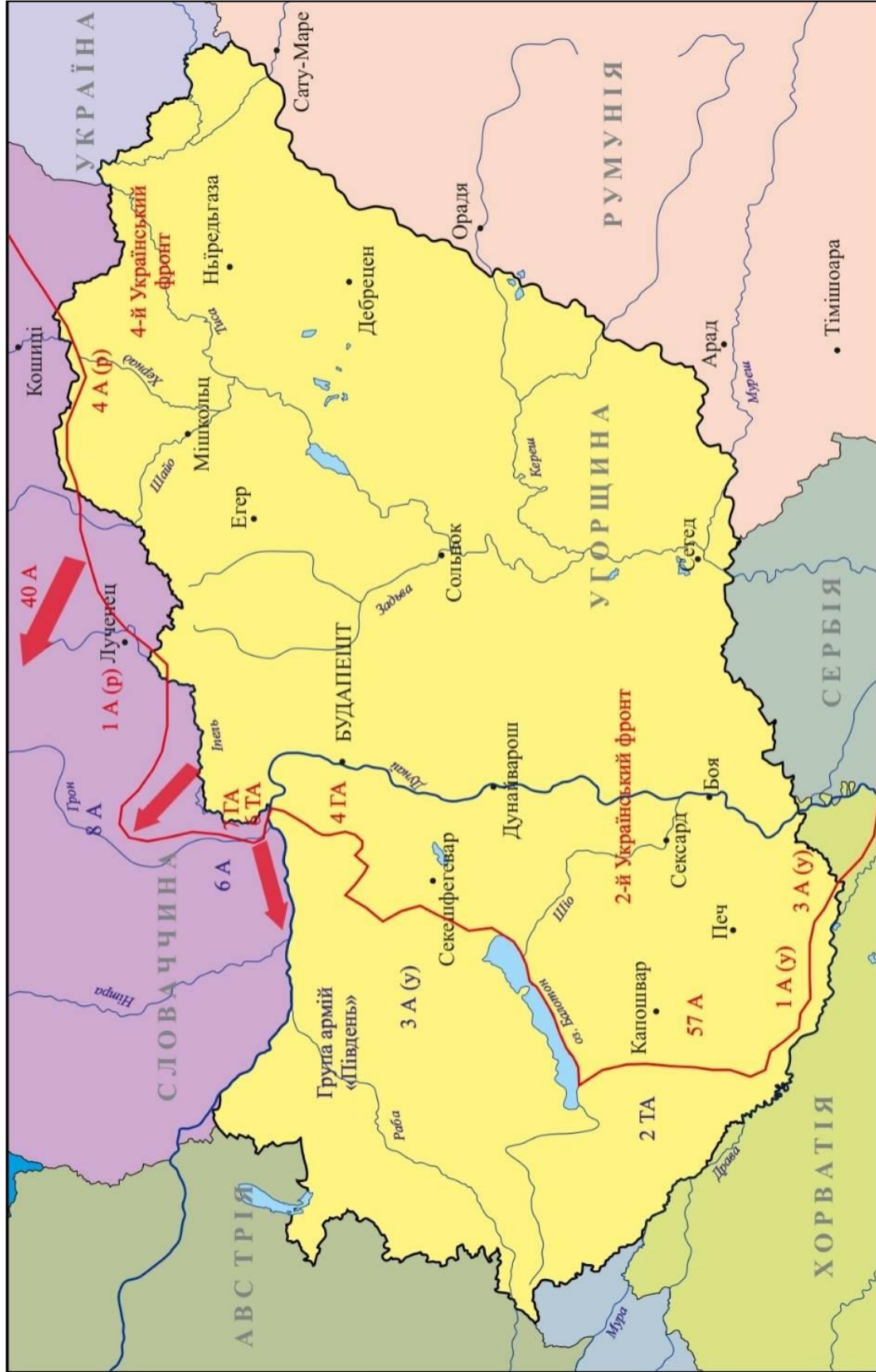
Рис. 1. 11. Напрямки наступу радянських військ 19 грудня 1944 р. для звільнення Будапешту.

**Рис. 1. 12. Проходження лінії фронту станом на 31 грудня 1944 р.
після звільнення Будапешту.**

**Рис. 1. 13. Положення лінії фронту 6 січня 1945 р. на території
Угорщини і Словаччини.**

Умовні позначення

- лінія фронту станом на 6 січня 1945 р.
- 40 А армія
- 1 А (У) угорська армія
- 4 А (Р) румунська армія
- 6 А німецька армія
- 2 А (У) угорська армія

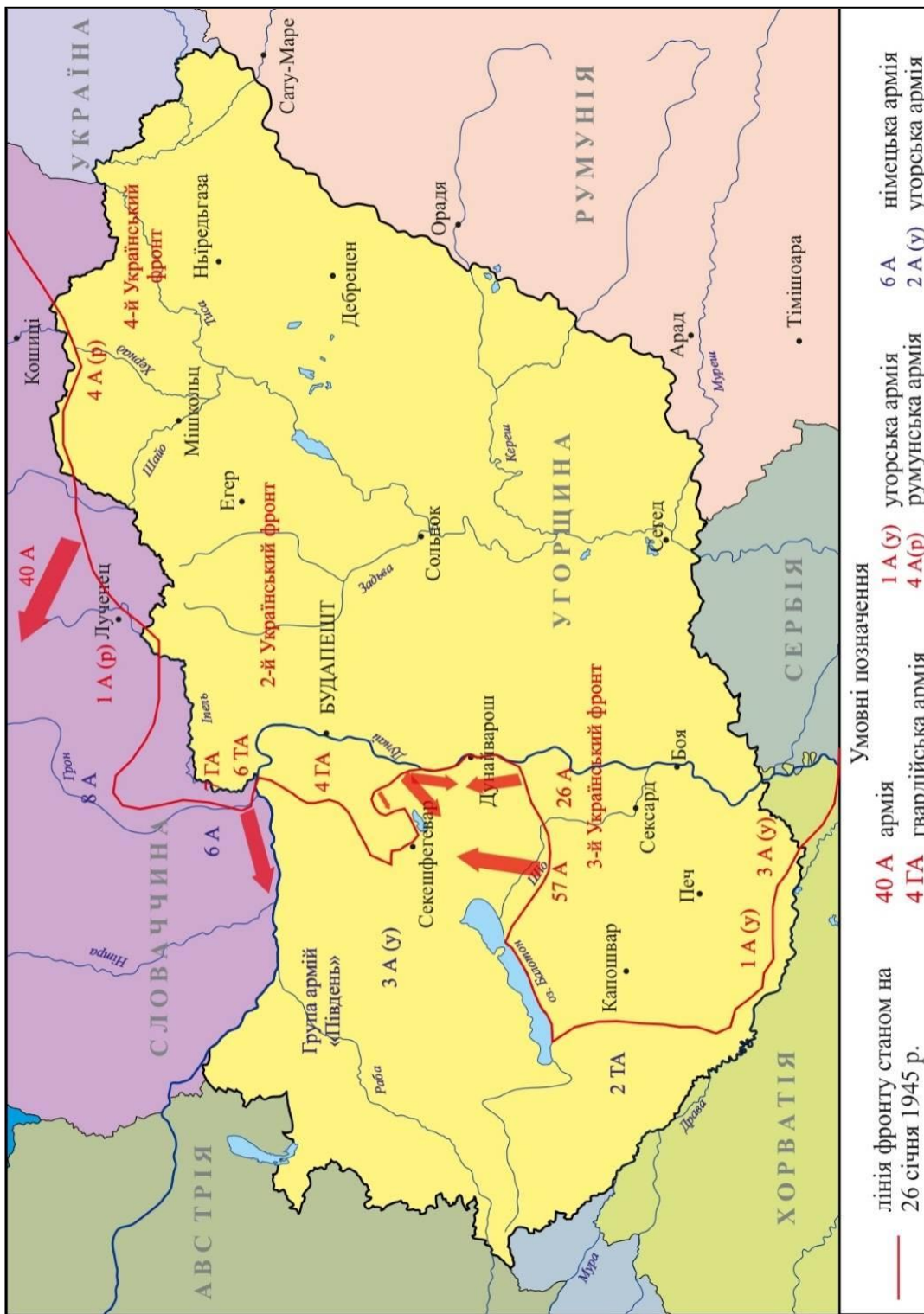

Рис. 1. 14. Зміна проходження лінії фронту 26 січня 1945 р.

Рис. 1. 15. Положення лінії фронту в Угорщині 7 лютого 1945 р.

Умовні позначення

— лінія фронту станом на 40 А армія
 - - - лінія фронту станом на 7 лютого 1945 р. 4 ГА гвардійська армія

1 А (у) угорська армія
 4 А (р) румунська армія

6 А німецька армія
 2 А (у) угорська армія

Рис. 1. 16. Початок проведення Західно-Карпатської операції, проходження лінії фронту через територію Словаччини 11 січня 1945 р.

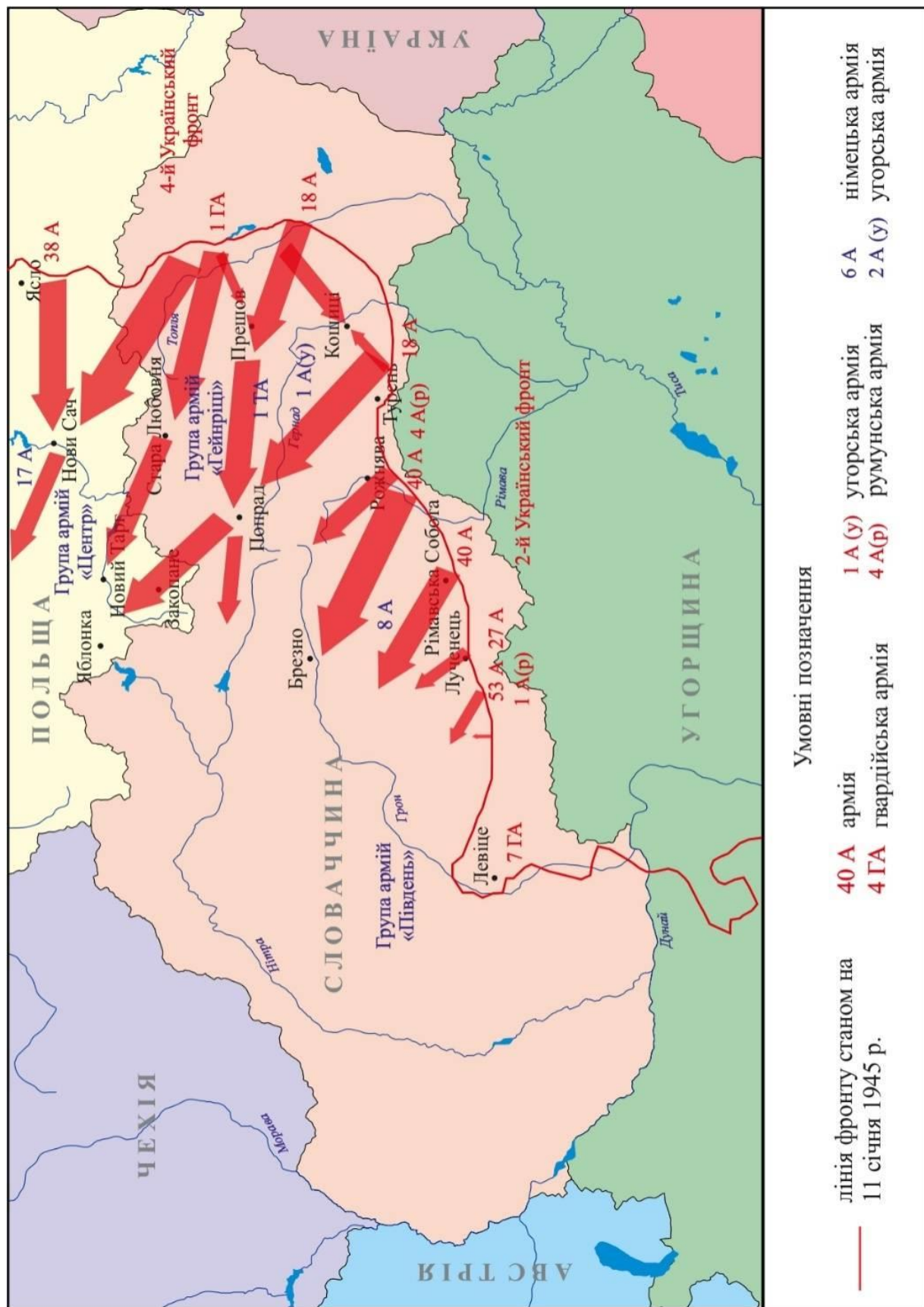

Рис. 1. 17. Завершення Західно-Карпатської наступальної операції 18 лютого 1945 р.

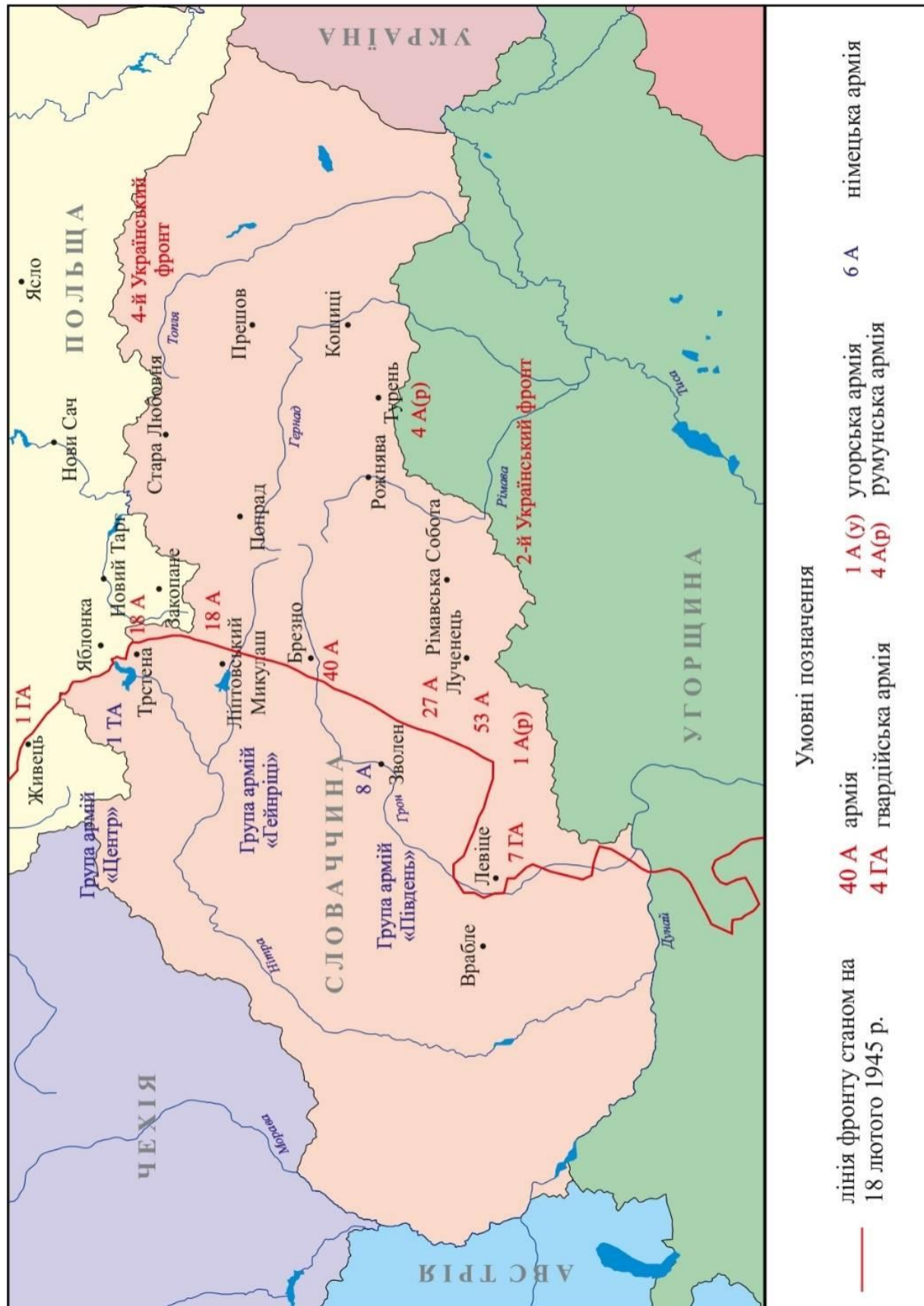
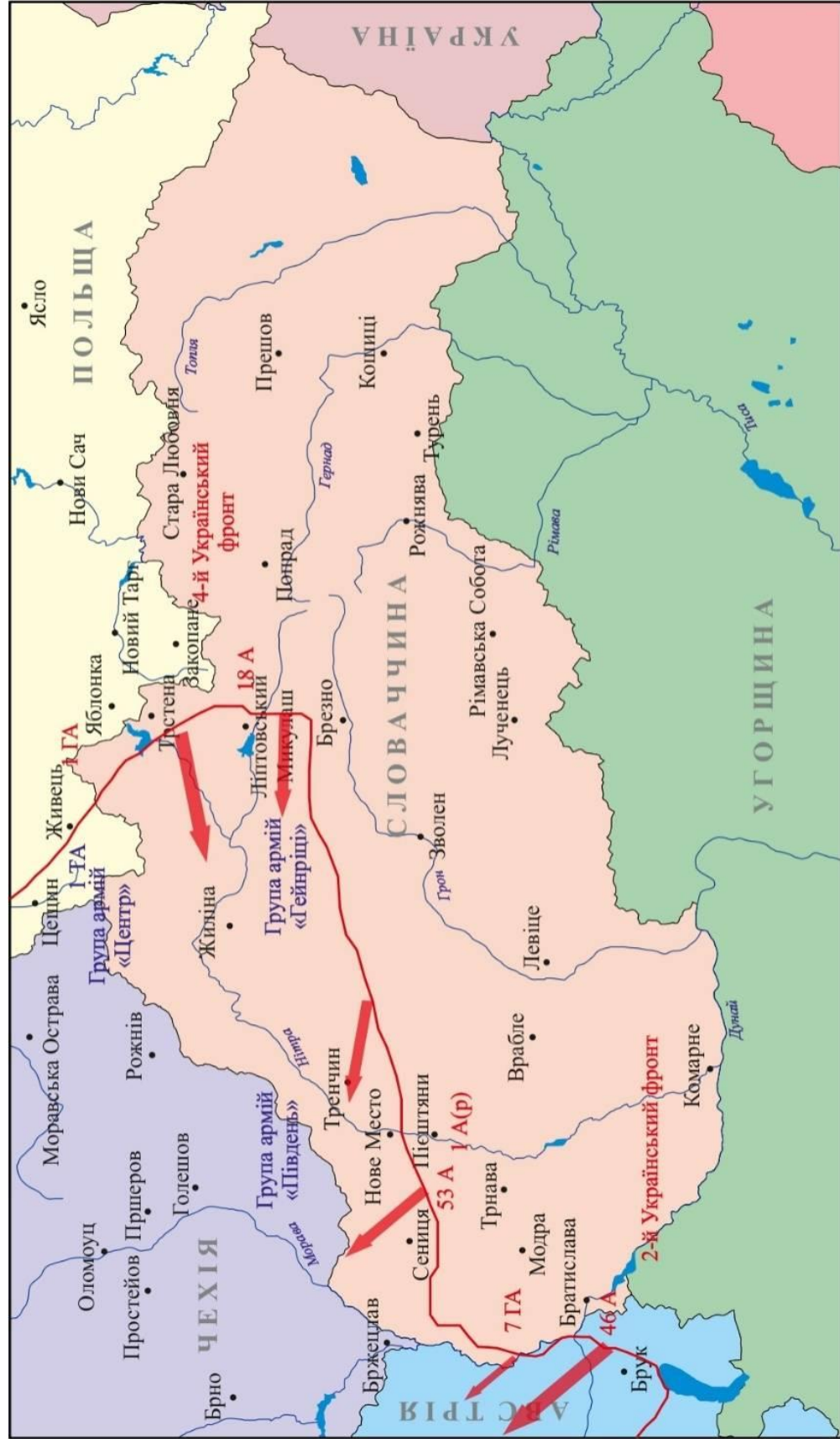

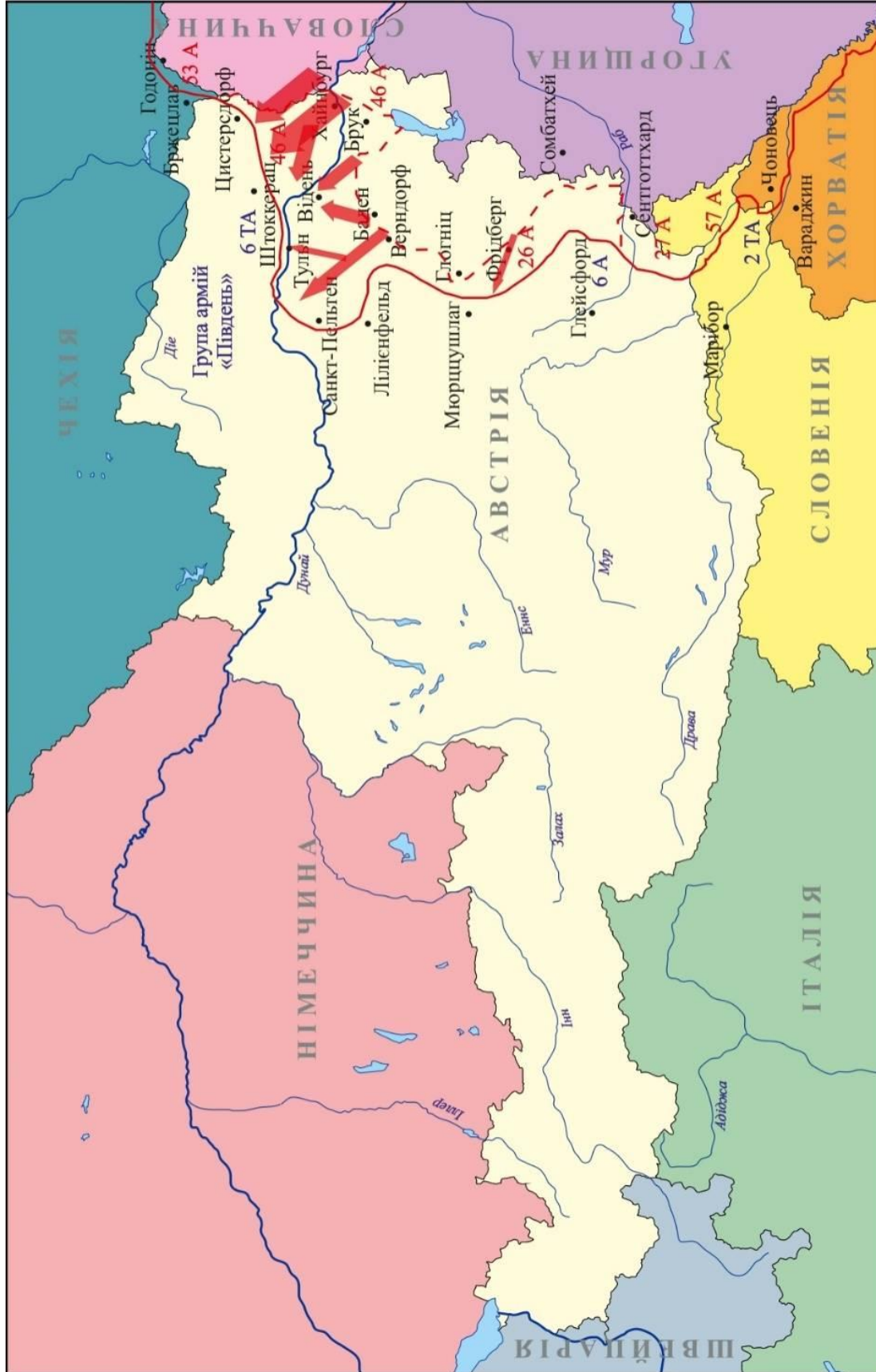
Рис. 1. 18. Проходження лінії фронту через територію Словаччини 4 квітня 1945 р.

Умовні позначення

- лінія фронту станом на 4 квітня 1945 р.
- 40 А армія
- 4 ГА гвардійська армія
- 1 А (у) угорська армія
- 4 А (р) румунська армія
- 6 А німецька армія

**Рис. 1. 20. Віденська наступальна операція для звільнення території
Австрії.**

Умовні позначення

--- лінія фронту станом на 4 квітня 1945 р.

— лінія фронту станом на 15 квітня 1945 р.

40 А армія

6 А німецька армія

6 ТА німецька танкова армія

Рис. 1. 21. Початок Празької наступальної операції, проходження лінії фронту через територію Чехії 5 травня 1945 р.

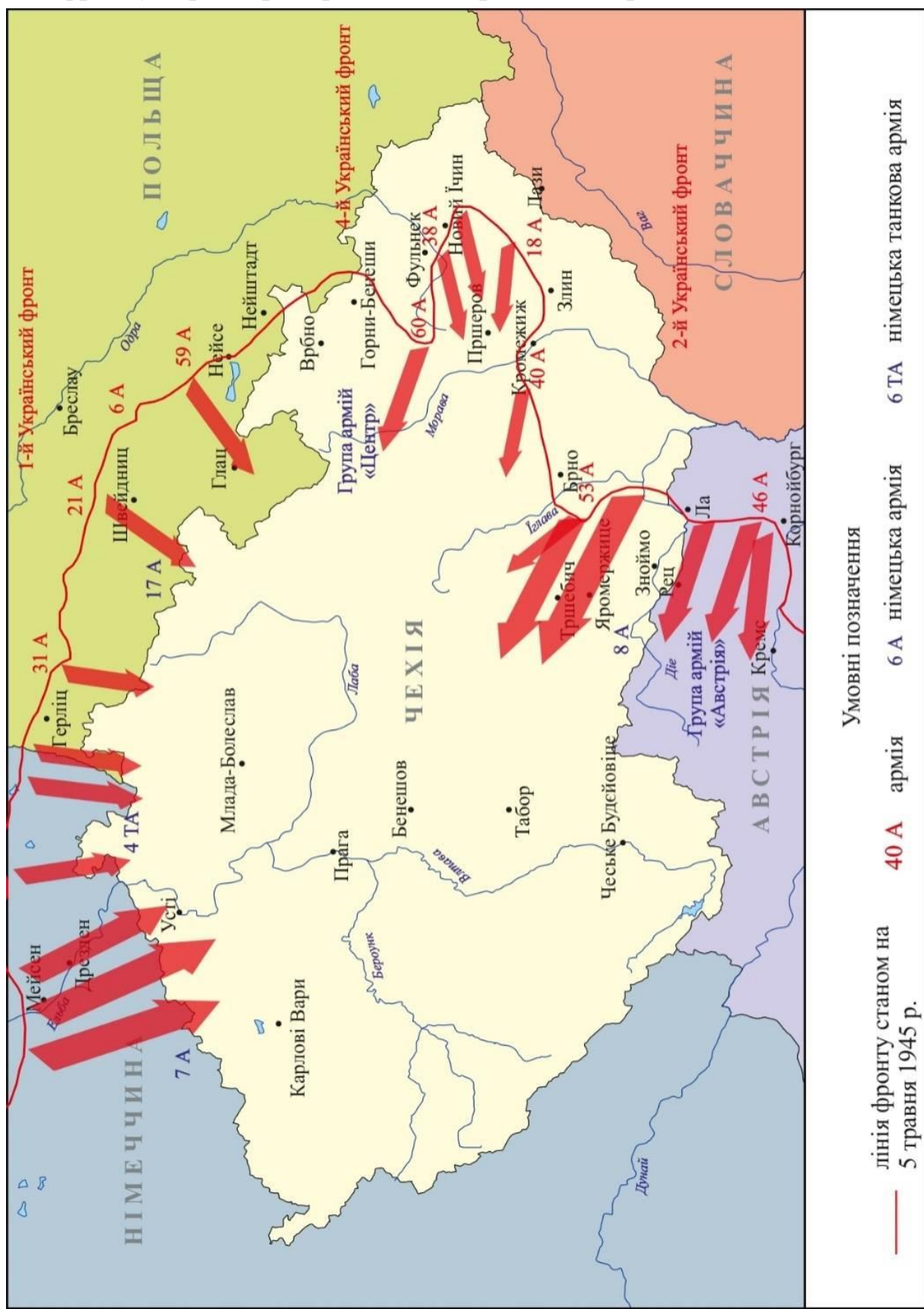
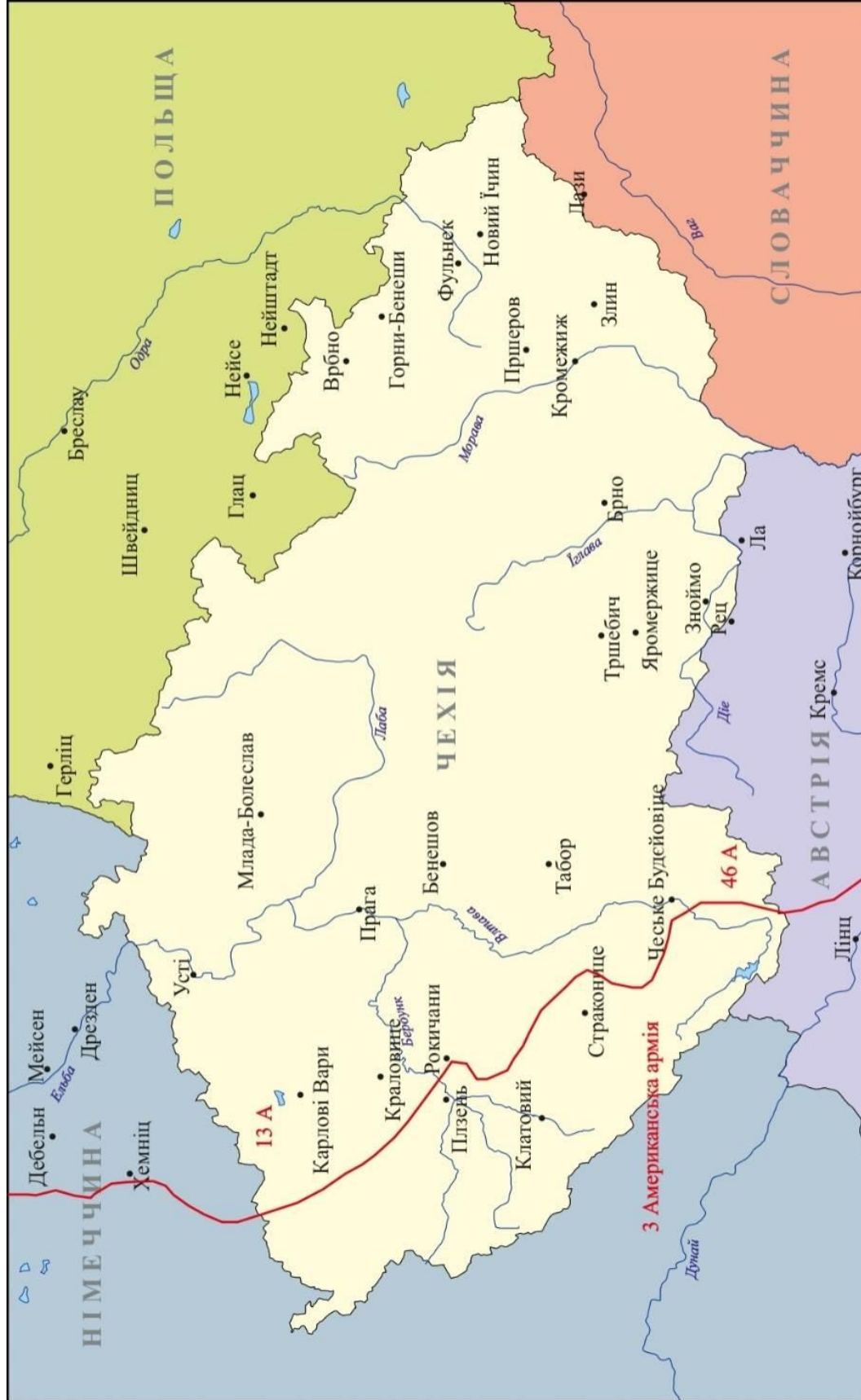

Рис. 1. 22. Лінія зустрічі американських і радянських військ 10-11 травня 1945 р. після завершення Празької наступальної операції.

Умовні позначення

— лінія виходу союзних військ
10-11 травня 1945 р.

46 А армія

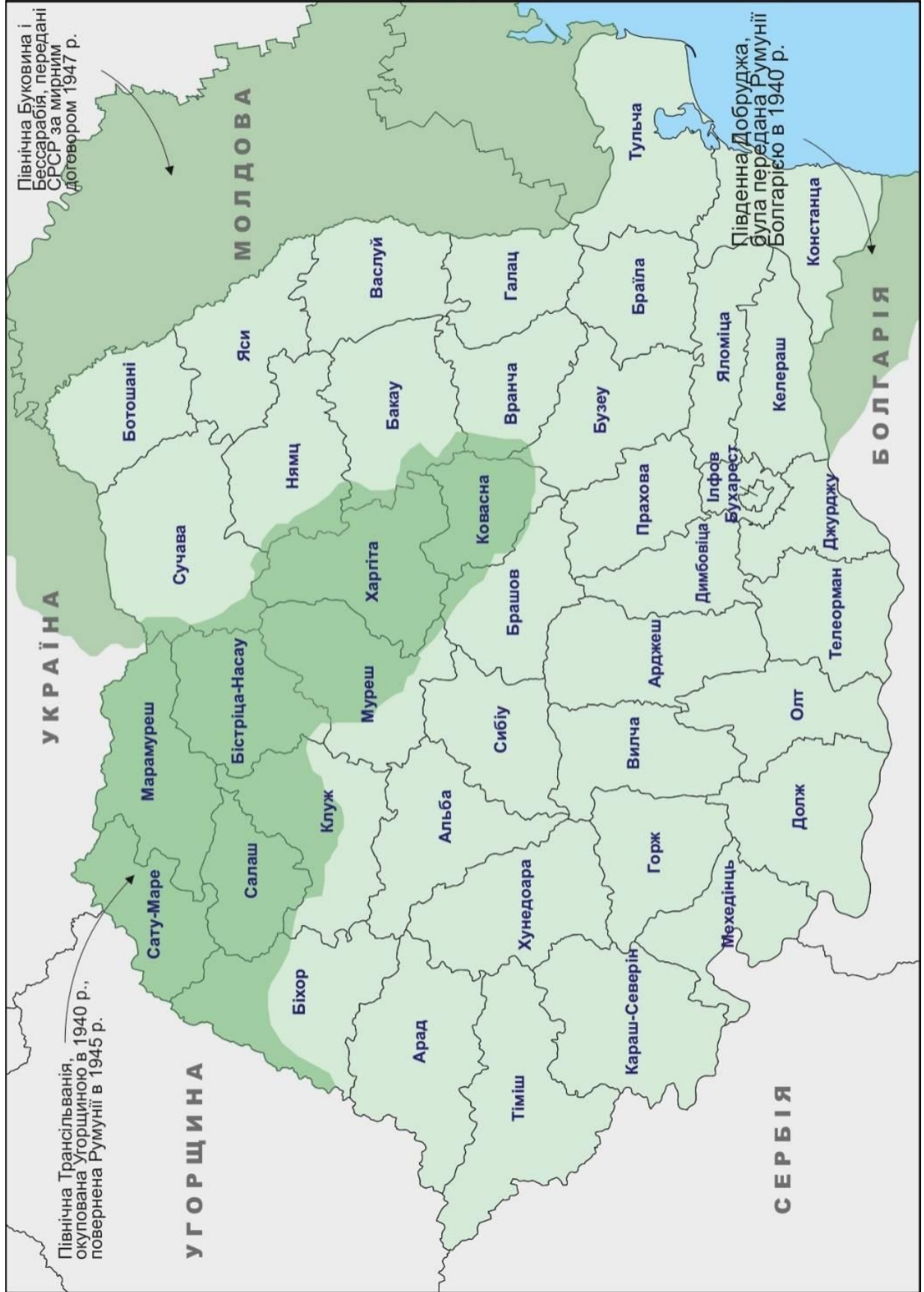
Додаток Д

Рис. 2. 1. Історичні області Румунії в рамках її сучасної території.

Додаток Е

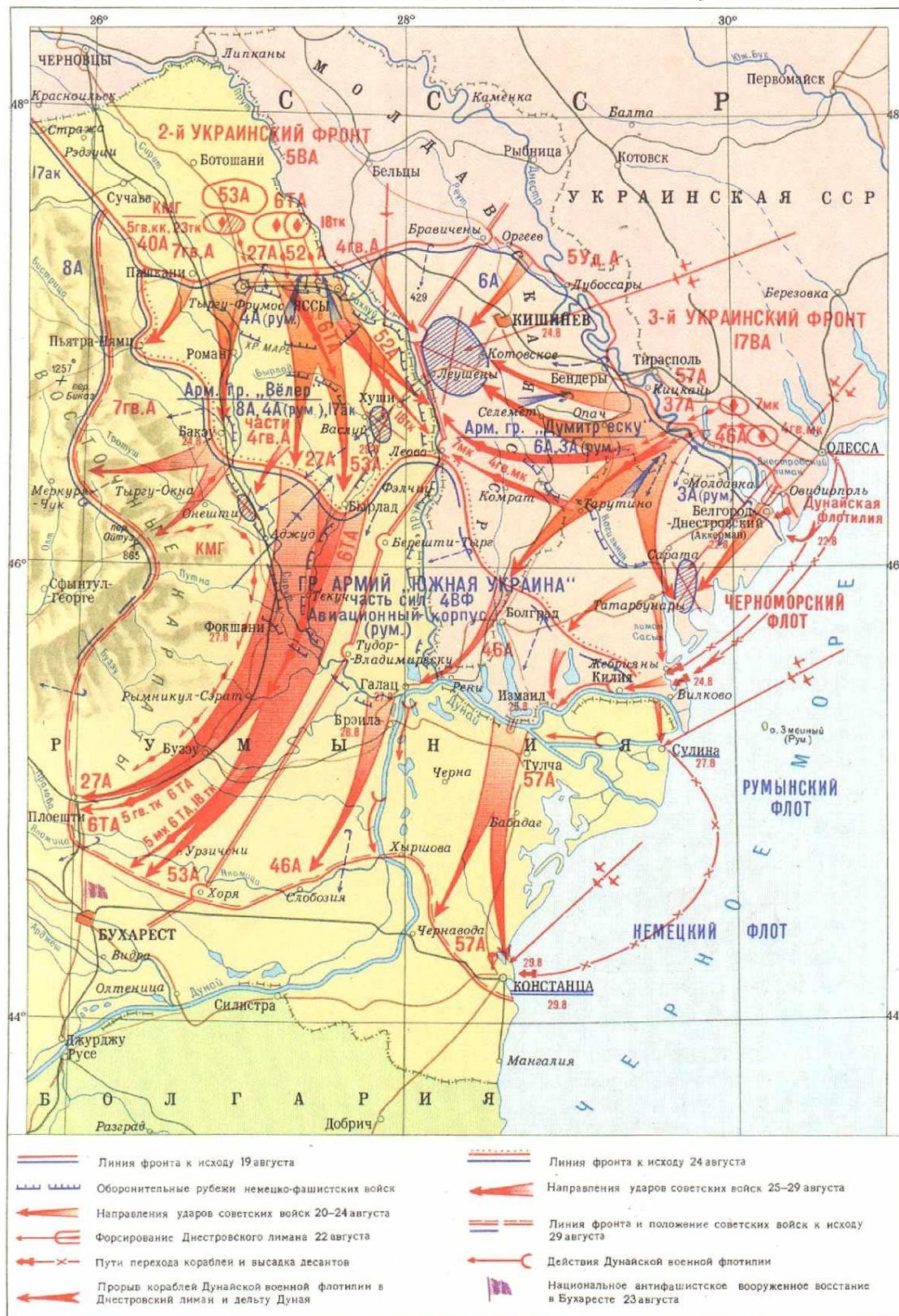
**Рис. 3. 1. Територіальні зміни Румунії після Другої світової війни,
офіційно затверджені Паризьким мирним договором.**

Додаток Є

Головні напрямки ударів Ясько-Кишинівської операції 20-29 серпня 1944 р. [58]

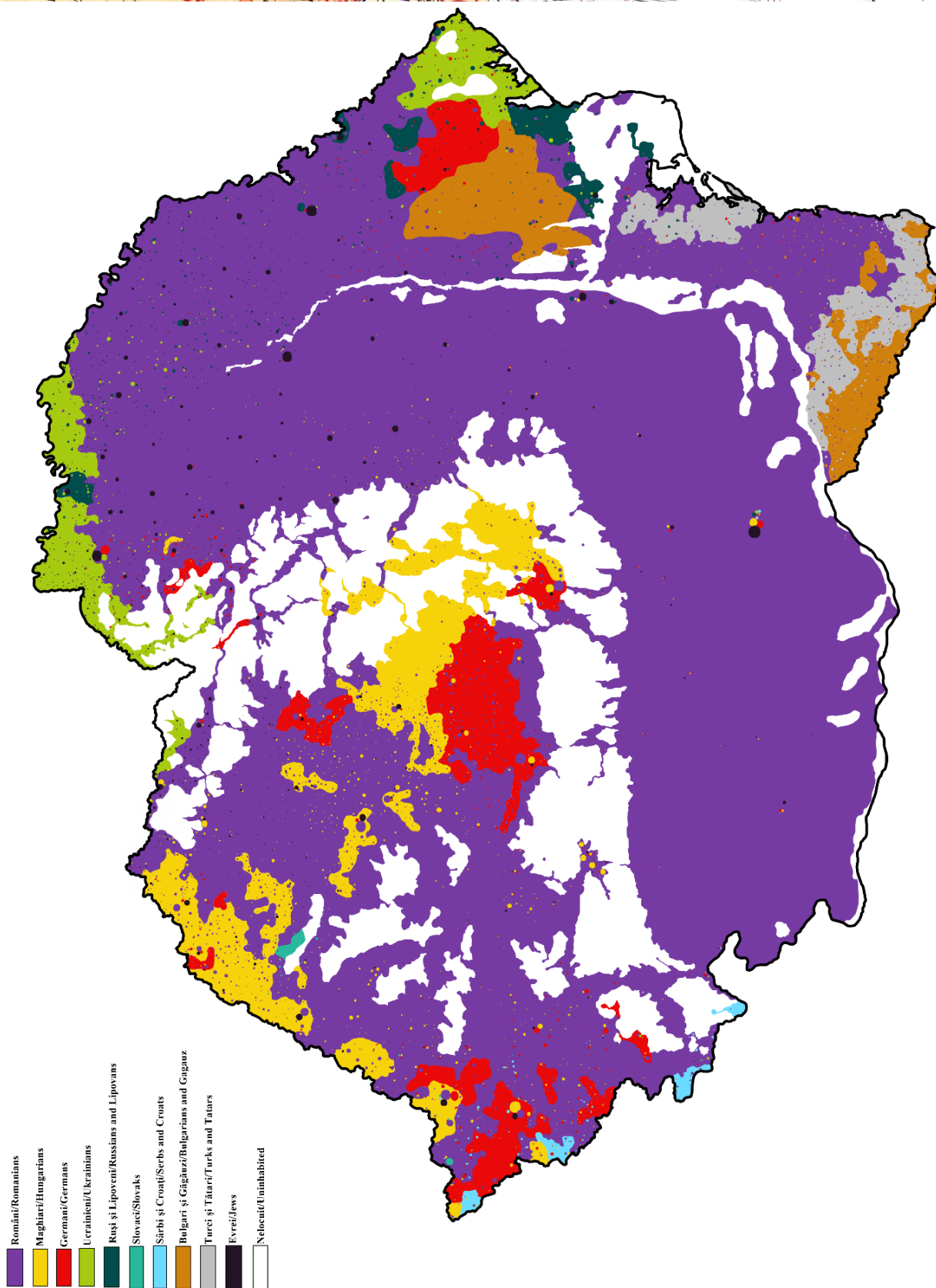
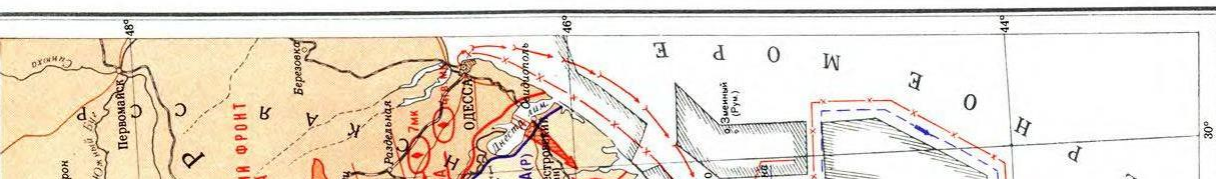
ЯССКО-КИШИНЕВСКАЯ НАСТУПАТЕЛЬНАЯ ОПЕРАЦИЯ 20–29 августа 1944 г.

Додаток Ж

Звільнення території Румунії (Бухарестська та Дебреценська операції) з 20 серпня по 25 жовтня 1944 р. [30]

ОПЕРАЦІЇ ПО ОСВОБОДЖЕННЮ РУМУНІЇ. 20 августа–25 октябрь 1944 г.

- Români/Romanians
- Maghiari/Hungarians
- Germani/Germans
- Ucraineni/Ukrainians
- Ruși și Lipoveni/Russians and Lipovans
- Slovaci/Slovaks
- Sârbi și Croați/Serbs and Croats
- Bulgari și Gagauzi/Bulgarians and Gagauz
- Turci și Tataři/Turks and Tatars
- Evrei/Jews
- Nelocuiti/Uninhabited

